

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΠΜΣ

**ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ-
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΝΕΩΤΕΡΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

**ΘΕΜΑ: Το «νέο κύμα» στην ελληνική
ιστοριογραφία για την δεκαετία του 1940**

Επιβλέπων καθηγητής

Προκόπης Παπαστράτης

Φοιτητής

Στρατής

Κωνστανταρας

Αθηνά Οκτώβριος 2012

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	2
Κεφάλαιο Α: Η βία και τα Τάγματα ασφαλείας.....	7
Κεφάλαιο Β:Οι άλλοι καπετάνιοι,οι Ναζί και ο ΕΛΑΣ.....	26
Κεφάλαιο Γ:Η χρήση της προφορικής ιστορίας.....	38
Κεφάλαιο Δ:Περιπτώσεις αναφοράς του«νέου κύματος»....	51
• Κίτσος Μαλτέζος.....	51
• Έκθεση Wallace.....	56
• Το σχήμα του Φαράκου.....	65
• Ημερολόγιο Βλαντά.....	69
Κεφαλαιο Ε:Το τελικό σχήμα,η περιοδολόγηση,το ΚΚΕ και η εξουσία.....	74
Σημειώσεις.....	91
Βιβλιογραφία.....	96

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τρόπος γραφής της ιστορίας, το ζήτημα της ιστοριογραφίας εν γένει υπήρξε πάντα ένα σημείο αμφιλεγόμενο για οποιαδήποτε νεωτερική κοινωνία, πόσο μάλλον για την ελληνική και τον τρόπο που διαμορφώθηκε σχεδόν σε όλη τη διάρκεια του 20ου αιώνα. Η βαθιά διχαστική πραγματικότητα της ελληνικής κοινωνίας, οι καταφανείς της ανισότητες και αντιθέσεις αναπαράγονται και μεταδίδονται στην, από όποια σκοπιά, προσπάθεια ιστορικής της αναπαράστασης και ερμηνείας. Η απόλυτη αντικειμενικότητα είτε ως τελικό ζητούμενο είτε ως βασική προϋπόθεση μοιάζει με κλασική φενάκη ενός καλών προθέσεων επιστημονισμού που αντιλαμβάνεται την αφήγηση και ερμηνεία της ιστορίας ως προσπάθεια πρόσκτησης μιας ήδη υπαρκτής και προσεγγίσιμης γνώσης. Παρόλα αυτά το αντίθετο άκρο μιας σχετικιστικής «παντοκρατορίας» γεγονότων και αφηγήσεων που δεν τοποθετούνται αξιολογικά ιεραρχικά αλλά τίθενται παρατακτικά και ισότιμα (όπως πχ η ισοδυναμία του παράγοντα της βίας ενός κατοχικού στρατού με τη βία ενός αντιστασιακού στρατού) μάλλον φαίνεται να μετατρέπει την ιστορία σε συγκολλητή παντός είδους αφηγήσεων αφήνοντας την όποια συνοχή των ερμηνειών στο υπόγειο ενός μάλλον προαποφασισμένου νοητικού και ιστορικού σχήματος.

Η παρούσα εργασία θα προσπαθήσει να κινηθεί σε κάποιους βασικούς άξονες του «νέου κύματος» εξετάζοντας περισσότερο το γενικό ερμηνευτικό πλαίσιο και θα επιχειρήσει μία βασική κριτική στη ιστορική μεθοδολογία που χρησιμοποιείται στην μέχρι τώρα βιβλιοπαραγωγή. Η αναφορά αναπόφευκτα θα επιχειρήσει μία σύνδεση του ερμηνευτικού αυτού σχήματος με υπάρχοντα στον διεθνή χώρο της ιστοριογραφίας και θα επισημάνει αντιθέσεις και ομοιότητες αναλύοντας την και μέσα από την αρθρογραφία για τα σημερινά γεγονότα, κυρίως προσπαθώντας να ερμηνεύσει μέσα από τις δημόσιες παρεμβάσεις των βασικών

εισηγητών του νέου ρεύματος για το τώρα,πιθανές διασυνδέσεις του τρόπου θέασης των κοινωνικοπολιτικών διαδικασιών(στο βαθμό βέβαια που αυτό ενδιαφέρει την ιστοριογραφία για την δεκαετία του 1940) και αποφεύγοντας εύκολες απορρίψεις του όποιου επιστημονικού τους έργου μέσα από το πρίσμα των απόψεών τους για το σήμερα.Η τελευταία αναφορά γίνεται εν γνώσει του ότι η ιστορία ως μία κοινωνική-ανθρωπιστική επιστήμη φέρει κατ'ανάγκη το στοιχείο της υποκειμενικότητας και της σαφώς πάντα υπαρκτής ιδεολογίας του εκάστοτε γράφοντα.Κρίνοντας δηλαδή την απόλυτη αντικειμενικότητα στην ιστορία ως κάτι το ανέφικτο και μία επιστήμη που κατ'ανάγκη εισάγει στην ανάλυση του παρελθόντος καταφανή στοιχεία του παρόντος(είτε αυτό είναι το κοινωνικό περιβάλλον ευρύτερα είτε πιο εξειδικευμένα οι ερευνητικές προτεραιότητες στο ακαδημαϊκό επίπεδο της ιστοριογραφίας).

Η αφήγηση για την δεκαετία του 1940 ειδικότερα στα τέλη της μεταψυχροπολεμικής δεκαετίας του 1990 αναδείχθηκε σε αγαπημένη θεματική αρκετών νέων ιστορικών,ανθρωπολόγων,κοινωνικών επιστημόνων κάθε λογής σε μία έκρηξη ενδιαφέροντος για την περίοδο στην εποχή του φαινομενικού τέλους των ιδεολογιών και των μεγάλων αφηγήσεων.Η ίδια η πρόσληψη του εμφυλίου πολέμου από την ελληνική κοινωνία είχε-την περίοδο έναρξης της δημόσιας αυτής συζήτησης-περιέλθει σε πρωτοφανές ιστορικά επίπεδο συμφιλιωτικών διαθέσεων και αποφυγής μάλλον τονισμού των βασικών κοινωνικοπολιτικών αντιθέσεων που οδήγησαν στον εμφύλιο.Στο επίπεδο άλλωστε της δημόσιας ιστορίας,χαρακτηριστική παραμένει ακόμα και σήμερα η ελλειμματική έως ανύπαρκτη αναφορά είτε στον εμφύλιο πόλεμο(1946-1949)είτε σε μικρότερης κλίμακας εμφύλιες συγκρούσεις κατά τη διάρκεια της κατοχής και της αντίστασης,στα σχολικά βιβλία ή ακόμα και στις εθνικές επετείους της 28ης Οκτώβρη.Αυτό παρότι κάποιος θα το αποκαλούσε με ευκολία αποσιώπηση ή υπεραπλούστευση σύνθετων κοινωνικών διεργασιών χάριν μίας ευκολοσυντήρητης και χωνεύσιμης από τον «απλό λαό» εθνικής ομοψυχίας οφείλεται περισσότερο σε στρατηγικές του μετα-ΠΑΣΟΚ κράτους και των ιδεολογικών του μηχανισμών απέναντι στη σημερινή κοινωνία.Στον τρόπο δηλαδή που επέλεγε μέχρι εκείνη την

στιγμή να διατηρεί το μύθο της πανεθνικής, σύσσωμης και ενιαίας αντίστασης ενάντια στον κατακτητή αναδεικνύοντας την μόνη ίσως διαίρεση στο δίπολο κουκουλοφόρος δοσίλογος εναντίον αγνού και περήφανου πατριώτη έλληνα αντιστασιακού. Οι συμβολοποιήσεις από τις οποίες συγκροτείται μια τέτοιου είδους δημόσια αφήγηση της ιστορίας περισσότερο αποκρύπτουν τις ενδογενείς αντιθέσεις της ελληνικής κοινωνίας του τότε και την μακράν πιο σύνθετη πραγματικότητα των κοινωνικών συγκρούσεων μιας τόσο κρίσιμης δεκαετίας όπως αυτή του 1940. Προφανώς η απλούστευση είτε με τη μορφή του άσπιλου έθνους που αντιστέκεται είτε με τη μορφή μιας χούφτας πολύ λίγων ποσοτικά προδοτών που πήγαν με την αντίπαλη πλευρά δεν είναι ίδιον της νεοελληνικής αντίληψης για την ιστορία του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Χαρακτηριστικότερη είναι η περίπτωση του γαλλικού αντιστασιακού φαινομένου του οποίου η ίδια η συγκρότηση και ιστορικότητα σχεδόν κατασκευάστηκε από το μεταπολεμικό γκωλικό κράτος με βασικό κίνητρο την απόκρυψη της ανοχής, παθητικότητας ακόμη και ενεργούς συνεργασίας ενός σημαντικού κομματιού της γαλλικής κοινωνίας (αριθμητικά και ποιοτικά) απέναντι στους Ναζί. Σε τέτοιες υπεραπλουστεύσεις έχουν περιπέσει σχεδόν σε όλο το διάστημα που γράφεται ιστορία για την περίοδο, και οι δυο αντίπαλες παρατάξεις είτε το ΚΚΕ μέσω του ιστορικού του τμήματος και των έντυπων και όχι μόνο δημοσιεύσεων του¹ είτε η πάσης φύσεως πολιτικοί και ιδεολογικοί εκφραστές και συνεχιστές της δεξιάς παράταξης.

Αξίζει όμως επισήμανσης το ιστορικό γεγονός της απαξίωσης και ιστορικής διαπόμπευσης του κομμουνιστικού στρατοπέδου από το μετεμφυλιακό κράτος των νικητών που εν πολλοίς επικαθόρισε και τις αφηγήσεις είτε υπό μορφή μαρτυριών είτε όχι των ίδιων των μελών του ΚΚΕ (στελεχών ή απλών μελών). Η παραγωγή συλλογικής μνήμης εκατέρωθεν συνέταξε τα δικά της δίπολα, τις δικές της ηρωποιήσεις και βασικότερα τις δικές της δαιμονοποιήσεις που μάλλον σε κάθε περίπτωση προκρίνουν μια περιπτωσιολογική αφήγηση της ιστορίας εις βάρος μιας περισσότερο δομικής προσέγγισης που θα βαθαίνει περισσότερο την ιστορικότητα της όποιας ερμηνείας πέρα και έξω από βαρύγδουπες ηθικές αξιολογήσεις προσώπων και καταστάσεων.²

Σε κάθε περίπτωση η μνήμη ειδικότερα η δημόσια επανερμηνεύεται και αναπαράγεται δυναμικά στο παρόν ώστε να διαμορφώνεται συνεχώς μέσα από το πρίσμα μιας εξίσου συγκεχυμένης και αποπροσανατολιστικής για τη μελέτη του τότε ιστορικής συγκυρίας.³ Τα ίδια δεδομένα ενσωματώνονται και στην μελέτη της δεκαετίας του 1940. Η κάθε είδους ανάγνωση της περιόδου αυτής καταδεικνύει περισσότερο στοιχεία για το σήμερα του κάθε ιστορικού για την αντίληψη του για την ελληνική κοινωνία του του τώρα και λιγότερο μία κρίση για τους τότε πολιτικούς ή μη δρώντες του ελλαδικού χώρου. Κατά τον E.Carr οφείλουμε να «μελετάμε τον ιστορικό πριν αρχίσουμε να μελετάμε τα γεγονότα».⁴ Αυτή η «τακτική» μπορεί κάλλιστα να οδηγήσει σε μία συνεχή αναζήτηση και εύρεση κανονιστικά σχεδόν, κρυφών κινήτρων σε συγγραφείς, να τους αποδοθεί δηλαδή μία στράτευση σε έναν αρνητικό σκοπό που ούτε οι ίδιοι, αλλά ούτε και οι υποτιθέμενοι εντολείς τους (κάποια εξουσία) έχει υπάρξει με πραγματικούς υλικούς όρους. Η κοινωνιολογία της γνώσης είναι δυνατόν δηλαδή να εκφυλιστεί σε μία συνεχή καχυποψία και έναν αρνητισμό που μάλλον θολώνει την αναγκαία κριτική σε πάσης φύσεως νέα εγχειρήματα⁵. Αφού δηλαδή π.χ ένας ακαδημαϊκός θεωρούμε ότι προωθήθηκε απο συγκεκριμένα κέντρα αποφάσεων (πολιτικής ή/και ακαδημαϊκής γραφειοκρατίας) είναι «συμβατό με τη θεσμική του θέση» να παράγει νέα επιστημονικοφανή παραδείγματα που κατοχυρώνουν την δομική του θέση μέσα στο υπάρχον σύστημα.

Η κριτική όμως μάλλον σφάλει όταν επεισέρχεται κυρίαρχα σε επιχειρήματα τέτοιου είδους καθώς μπορούν να χρησιμοποιηθούν και απτην αντίθετη πλευρά με την ίδια φαινομενικά τουλάχιστον εγκυρότητα, και ο όποιος διάλογος να καταλήξει σε κάτι που μοιάζει περισσότερο με προσωπική αντιδικία παρά με επιστημονική αντιπαράθεση⁶. Είναι επίσης παραδεκτό όμως, ότι κανένα νέο επιστημονικό παράδειγμα δεν έπεσε από τον ουρανό, από τα βάθη της σκέψης ενός επιστήμονα, σε καμία επιστήμη πόσο μάλλον στην κοινωνικότερη των επιστημών (για αρκετούς) την ιστορία. Οπότε η μελέτη των ιδεολογικών καταβολών των νέων εν δυνάμει μεθοδολογιών και αντιλήψεων για την ιστορία μοιάζει αναπόφευκτη χωρίς να παρεισφρύει σε απολυτότητες και αυθαίρετες ταυτίσεις με

ήδη υπάρχοντα ρεύματα(όπως π.χ μεταμοντερνισμός)⁷. Άλλωστε σε κάθε περίπτωση η προέλευση μίας ερευνητικής πρότασης ή ενός νέου επιστημονικού πλαισίου μπορεί να αποτελεί μιας μορφής σύνθεση διαφορετικής(επιστημονικά) προέλευσης προσεγγίσεων της ιστορικής μεθόδου αρκεί οι δεδομένοι μεθοδολογικοί κανόνες να τηρούνται⁸.

Η επιστημονική επίθεση του «νέου κύματος»της ιστοριογραφίας στην Ελλάδα για την δεκαετία του 1940,παρουσιάστηκε από τους δημόσια τουλάχιστον επικεφαλείς της σαν επίθεση στο ακλόνητο μέχρι εκείνη τη στιγμή ακαδημαϊκό κατεστημένο(αρχικά στον κλάδο της ιστοριογραφίας).Τα βασικά χαρακτηριστικά που εκτίθενται εν είδη μιας νέας ιστοριογραφικής «πρωτοπορίας»είναι:η διαφοροποίηση ως προς την περιοδολόγηση της διάρκειας και της έναρξης του εμφυλίου(αντί για το γενικώς αποδεκτό χρονικό διάστημα 1946-1949,προκρίνεται η έναρξη του εμφυλίου πολέμου στα 1943 και τις πρώτες εμφύλιες συγκρούσεις μεταξύ ενόπλων ανταρτών).Η αποστασιοποίηση από τον φορτισμένο ιδεολογικά και εν πολλοίς στρατευμένο ιστορικό λόγο για τη δεκαετία του 1940 που θέλει την δικαίωση της μιας ή της άλλης παράταξης.Σε άμεση σύνδεση η αποφυγή των δαιμονοποιήσεων ή αντίστοιχα ηρωοποιήσεων προσώπων με τη χρήση κλασικών ενοχικών διπόλων.Η βία ως πολιτικό εργαλείο όλων των πλευρών ανεξαιρέτως και ως στοιχείο θεμελιώδες στην ανάλυση των γεγονότων μέσα στην Κατοχή.Ο χαρακτήρας της έρευνας που έχει στόχο να προκριθεί ο ρόλος της μερικής τεκμηριωμένης έρευνας εις βάρος των «μεγάλων σχημάτων» ανάλυσης του παρελθόντος σε συνδυασμό με την αποφυγή εύκολων και προαποφασισμένων συμπερασμάτων.Η χαρτογράφηση του εμφυλίου μέσω της έρευνας πεδίου προς αποφυγή αυθαίρετων γενικεύσεων που μάλλον εκπορεύονται από την ανάγκη προβολής στο τοπικό των όσων συμβαίνουν στο κεντρικό πολιτικό σκηνικό.Ο ρόλος των ξένων δυνάμεων και η υπέρβαση παλιών απλουστευτικών σχημάτων όπως και η έμφαση στις σύνθετες δυναμικές των τοπικών κοινωνιών εκείνης της περιόδου.

Επίσης εισάγεται η έννοια του «ημιαυτοτελούς» εμφυλίου μορφών δηλαδή που παίρνει ο εμφύλιος ανά περιοχές που καθιστούν αδύνατη τη μελέτη τους χωρίς τη γνώση των τοπικών πλαισίων κοινοτικής και

πολιτικής ύπαρξης. Η ατομική στράτευση με όρους ιδεολογίας ή πολιτικής σαν ένα κομμάτι μόνο των αιτιών στράτευσης και η πολυποίκιλη διαφοροποίηση των κινήτρων. Τέλος η ανάγκη σύνδεσης των μελετών του Εμφυλίου με τα διεθνή υφιστάμενα επιστημονικά πλαίσια μελέτης των εμφυλίων πολέμων η εισχώρηση δηλαδή της έρευνας στην Ελλάδα σε μια συζήτηση που προϋπάρχει γενικότερα για τους εμφυλίους πολέμους⁹.

Η ΒΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΤΑΓΜΑΤΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

Το σύνολο της παραγωγής άρθρων από την «αναθεωρητική» ή «μετααναθεωρητική» πλευρά (όπως ονομάζεται κάποιες φορές για να διαφοροποιηθεί συνειδητά από την πρώτη αναθεωρητική ιστοριογραφία της δεκαετίας 70 και 80 που φέρεται να ταυτίζεται με την αριστερά σε κάθε της μορφή, αφού συνέβαλε σε μία τομή της μέχρι τότε μονολιθικά εθνικοφρόνου αφήγησης του ελληνικού εμφυλίου εξετάζοντας όμως κυρίως κατά το «νέο κύμα» την επέμβαση του ξένου παράγοντα) καταδεικνύει μία συνειδητή επιλογή να αναλυθεί, ερμηνευθεί και κατανοηθεί το φαινόμενο της βίας και ειδικότερα αυτό της εκτεταμένης, αδικαιολόγητης και αλόγιστης χρήσης της εις βάρος του πληθυσμού. Η προτίμηση μιας μεγάλης μερίδας ιστορικών της περιόδου για την πλευρά του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ μοιάζει να τους οδηγεί στην εμβάθυνση στις βίαιες πρακτικές του τελευταίου, με πολύ μικρότερη και μη εκτενή αναφορά στις βιαιότητες εις βάρος των τελευταίων. Το αν αυτό γίνεται λόγω των άπειρων πρωθύστερων της νέας ερευνητικής τους πρότασης αναφορών στην βιβλιογραφία για τον Εμφύλιο ή/και να φωτιστούν άγνωστα γεγονότα αιματηρών πράξεων από τον ΕΑΜ-ΕΛΑΣ επειδή αυτά είχαν για κάποιους λόγους αποσιωπηθεί δεν γίνεται απολύτως κατανοητό (τα επιστημονικά δηλαδή κίνητρα). Το δεδομένο είναι πως η εμφυλιακή βία αποτελεί *sui generis* στοιχείο που αξίζει περισσότερης ενδοσκόπησης και διερεύνησης. Σε αυτό το σημείο προστίθεται και η ποσοτική της διάσταση, που στη μελέτη στο τοπικό πεδίο αποκτά σχεδόν ολοκληρωτικό χαρακτήρα ως προς τους όρους κινητοποίησης του πληθυσμού ενάντια στο ΕΑΜ (περίπτωση Αργολίδας)¹⁰. Χαρακτηριστική είναι η χρήση του όρου

«κόκκινη τρομοκρατία»ενάντια στις μέχρι τότε αναφορές για το φαινόμενο που κρίνονται ως «εξωραϊστικές».

Η βία του ΕΑΜ έτσι αποκτά τη δική της μικροφυσική:έχει δομή,στόχους και τα δικά της γραφειοκρατικά χαρακτηριστικά.Το πιο σημαντικό στοιχείο που θα προσπαθήσει να επιμείνει η παρούσα εργασία είναι το στοιχείο της είτε άμεσης είτε έμμεσης ταύτισης της όποιας σχεδόν βίαιης ενέργειας με τον κομμουνισμό σαν πολιτική θεωρία και πρακτική.Όπως αναφέρει ο Καλύβας «ο αυθαίρετος χαρακτήρας της τρομοκρατίας του ΕΑΜ είναι στοιχείο που χαρακτηρίζει τη Γιακωβίνικη και τη Σοβιετική τρομοκρατία»¹¹.Λογικό επακόλουθο του συλλογισμού είναι να θεωρήσουμε ότι υπάρχουν εξωγενή χαρακτηριστικά της βίας που ασκεί το ΕΑΜ πέρα και έξω από την ιστορική συγκυρία που μάλλον ενώνουν διαχρονικά παρόμοια κινήματα και ιδεολογίες ανατρεπτικής φύσης.Τα άμεσα συμπεράσματα δηλαδή μπορούν να καταλήγουν σε μία ανθρωπολογική κριτική του «ανθρώπου κομμουνιστή» που αποτελεί κοινωνό μιας διαχρονικής(ή μάλλον διαιώνιας)βίαιης συμπεριφοράς.¹²Στο σημείο αυτό προτάσσεται και ένα ακόμα από τα βασικά χαρακτηριστικά του ΕΑΜ:οι βίαιες ενέργειες τους στις περιπτώσεις που μελετώνται,έρχονται συνήθως πρώτες και οι όποιες βίαιες ανταπαντήσεις εναντίον του ακολουθούν.Κομμάτια του τοπικού πληθυσμού δηλαδή στρέφονται κατά του ΕΑΜ βασικά λόγω της βίας που αυτό έχει ήδη προλάβει να τους ασκήσει.

Θα μπορούσαμε να αναρωτηθούμε με βάση το ότι το εαμικό φαινόμενο πανελλαδικά και τοπικά προϋπάρχει λιγότερο ή περισσότερο των όποιων συγκρούσεων,ποια ήταν η μέχρι τότε στάση,συμπεριφορά του πληθυσμού που διώχθηκε?Ποια ήταν η σχέση των τοπικών παραγόντων με τις δυνάμεις Κατοχής και πως αυτή μεταλλασσόταν στη διάρκεια της ισχυροποίησης του ΕΑΜ?Γιατί το ΕΑΜ ενώ καταφανώς σε στιγμές της όλης περιόδου είχε συμφιλιωτικές προσεγγίσεις με πολλούς τοπικού παράγοντες της καθεστηκυίας τάξης ανά την Ελλάδα επέλεξε να επιτεθεί στην συγκεκριμένη περιοχή και πως αυτό διασυνδεόταν με τον πόλεμο που διεξαγόταν από τον ΕΛΑΣ κεντρικά?Ποιες ήταν οι ιστορικές συγκυρίες που επέτειναν την εμφύλια σύγκρουση και την μετέτρεψαν σε αναπόφευκτη?Και εν τέλει πως μπορεί η οποιαδήποτε μικροσκοπική

ανάλυση να μετατρέπει σε συμπληρωματικό στοιχείο μιας οποιασδήποτε σύγκρουσης τον σχεδιασμό και την πολεμική πολιτική του κυρίαρχου κράτους στην επιφάνεια της όποιας χώρας(Άξονας-Ναζιστική Γερμανία).

Πέρα από την προφανή ανάγκη μελέτης των τοπικών τεκμηρίων,η οποία υπερτονίζεται από το «νέο κύμα» η χρήση και η ερμηνεία των τελευταίων στην επιθυμία της να εγγίζει όσο το δυνατόν περισσότερο την διακηρυγμένη επιστημονική ουδετερότητα οφείλει να εντάσσει τα συμβάντα και τους δρώντες μιας διαρκούς πολεμικής σύρραξης με όρους ιεραρχικούς καθώς οι δρώντες δεν μπορούν και για την ίδια την κατανόηση των γεγονότων να εξομοιωθούν.Πέρα από την όποια δικαιοτική ή όχι αναφορά στον ρόλο του ΕΑΜ η προσέγγιση του ΕΑΜ σαν έναν από τους δρώντες αποκρύπτει ένα τεράστιου ιστοριογραφικού ενδιαφέροντος αλλά και κοινωνικού, ευρωπαϊκό φαινόμενο:αυτό της Αντίστασης.Αυτό δεν επισημαίνεται εν είδη «ιερού και οσίου» αλλά ως ιστορικά πρωτόγνωρου φαινομένου κοινωνικής κινητοποίησης για τα δεδομένα της ελληνικής κοινωνίας.

Ειδικότερα όταν ένα από τα καταφανή βασικά χαρακτηριστικά του ΕΑΜ όταν δεν κρίνεται μερικώς μόνο μέσα από τις στιγμές που συγκρούεται αλλά στην καθολικότητα των ενεργειών του είναι η επιχείρηση συγκλίσεων και επίτευξης κοινωνικών συμμαχιών σε μία συνθετική αναζήτηση ενός πρωτοφανούς μορφώματος για την περίοδο στη συγκρότηση ενός ευρύτερου μετώπου κοινωνικών δυνάμεων¹³.Η έμφαση στις πολεμικές ενέργειες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ(δικαιολογημένες ή αδικαιολόγητες) παραλείπει την αναφορά στην πολυπλοκότητα ενός κινήματος που κάθε άλλο παρά μονολιθικό υπήρξε.Οι πρώτες του ενέργειες άλλωστε μόνο κάτι τέτοιο δεν καταδεικνύουν.Το ΕΑΜ π.χ τον Μάρτιο του 1942 δεν υπογράφει το πρωτόκολλο των παλιών κομμάτων υπέρ της δημοκρατίας συνειδητά για να μην ανακινηθεί πολιτειακό θέμα και διχαστεί πολιτικά ο ελληνικός λαός¹⁴.

Πιο προφανής ένδειξη της καταρχήν αποφυγής ανάδειξης των εν δυνάμει κοινωνικών συγκρούσεων είναι και η συστηματική μη αναφορά των κειμένων του ΕΑΜ της εποχής σε όρους όπως «ταξική πάλη»ή «δικτατορία του προλεταριάτου» μία σαφέστατη στρατηγική αποφυγής

διατύπωσης σαφών και αδιαπραγμάτευτων θέσεων του κομμουνιστικού κινήματος μέχρι εκείνη την περίοδο¹⁵. Η εμπλοκή ενός τόσο μεγάλου ποσοστού μαζών ακόμα και με όρους πολιτικοποίησης να κριθεί δεν έχει άμεσο προηγούμενο στην ελληνική ιστορία. Ανεξαρτήτως πολιτικών ταυτίσεων αυτό είναι ένα στοιχείο που αναγν ωρίζεται σχεδόν από όλο το πολιτικό φάσμα στην Ελλάδα. Σε αρκετές περιπτώσεις μάλιστα το κοινωνικό εγχείρημα του ΕΑΜ υπερέβαινε τις όποιες πολιτικές προθέσεις των βασικών στελεχών της αριστεράς και ειδικότερα του ΚΚΕ που ναι μεν δρούσε αρκετά συγκεντρωτικά αλλά σε καμία περίπτωση δεν έλεγχε απόλυτα κοινωνικές διεργασίες που συνέβαιναν σχεδόν σε όλη την επικράτεια του ελλαδικού χώρου και χωρίς να υπάρχει πάντα η πρωτοβουλία κάποιου τοπικού στελέχους¹⁶. Ο Σ. Καλύβας ειδικότερα στο άρθρο «Κόκκινη τρομοκρατία, η βία της Αριστεράς στην κατοχή» επιχειρεί να ερμηνεύσει το φαινόμενο ΕΑΜ σαν ένα στοιχείο εξωκοινωνικό, που είτε έχει υποστηρικτές είτε όχι, πάντως βρίσκεται κάπου υπεράνω της κοινωνίας που το στηρίζει (συνήθως εν αγνοία, από ότι αναφέρεται συχνά) των πραγματικών του κινήτρων¹⁷. Οι όποιες καταδικαστικές αποφάσεις που παίρνει είναι προϊόν εσωτερικών γραφειοκρατικών διαδικασιών που βασίζονται σε αληθινές ανώτερων κλιμακίων και γραφείων στην προσπάθειά τους να εξαπλώσουν «ομοιόμορφα» τον τρόπο στον τοπικό πληθυσμό σε μία απόλυτη συνταύτιση κεντρικής στρατηγικής και τοπικών τακτικών.

Ας επιμείνουμε όμως σε κάποια προβληματικά στοιχεία του συγκεκριμένου άρθρου που εισάγει και ίσως συμπυκνώνει πολλά από τα κενά του «νέου αναθεωρητικού» ρεύματος. Στους σκοπούς του άρθρου αναφέρεται ότι «η ολοκληρωμένη διερεύνηση της εμφύλιας βίας προϋποθέτει τη συγκριτική ανάλυση των χρήσεων της τρομοκρατίας από το σύνολο των πολιτικών δρώντων»¹⁸. Στο σημείο αυτό θα εξυπηρετούσε τον όποιο αναγνώστη του άρθρου, μία έστω εισαγωγή στα βασικά χαρακτηριστικά των πολιτικών δρώντων. Το κατά πόσο βέβαια ένας κατοχικός στρατός και τα μισθοφορικά ή εθελοντικά ένοπλα ντόπια σώματα αποτελούν γενικά και αόριστα πολιτικούς δρώντες σε μία χώρα ή τοπική κοινωνία τίθεται σαφώς υπό μερική (αρχικά τουλάχιστον) αμφισβήτηση. Πέρα από αυτή την πρώτη ένσταση το άρθρο εκ προοιμίου παίρνει ως δεδομένη τη χρήση τρομοκρατικών

μεθόδων από το ΕΑΜ εντάσσοντάς το στην ίδια κατηγορία τρομοκρατικών μεθόδων με τον ναζιστικό στρατό και τα τάγματα ασφαλείας που έδρασαν στην περιοχή. Ίσως χάριν της πυκνότητας και του βασικού επιχειρήματος ενός κειμένου η μόνη διαφοροποίηση να είναι το χρώμα της τρομοκρατίας, ποτέ όμως δεν αμφισβητείται ούτε η ύπαρξη της *de facto* και ο κυριαρχικός της ρόλος στις εξελίξεις¹⁹. Ακόμα φαίνεται παράδοξο στο επίχειρμα του Καλύβα η έννοια της επιτυχημένης τρομοκρατίας που παράγει «χαμηλή επίπεδα βίας» και της αποτυχημένης που παράγει υψηλά επίπεδα βίας. Αξίζει να αναρωτηθεί κανείς πως μπορεί να διαπιστωθεί ιστορικά μία βίαιη στρατηγική πρακτική που δεν παράγει σημαντικά επίπεδα βίας. Ο Καλύβας απαντά με τη χρήση κομματιών προφορικών μαρτυριών και οδηγείται μέσω αυτών στο συμπέρασμα: μέσω εκφοβισμού του πληθυσμού. Εφόσον αυτό αποτελεί λοιπόν μια συνήθη και δεδομένη πρακτική του ΕΛΑΣ, γιατί συμβαίνει σε συγκεκριμένες χρονικές συγκυρίες εμφάνισης ή προσπάθειας εμφάνισης των Ταγμάτων ασφαλείας και όχι πρωτίτερα όταν εξάλλου οι εσωτερικοί αντίπαλοι του ΕΑΜ ήταν από λιγότεροι έως μηδαμινοί? Ο Καλύβας όμως εισχωρεί βαθύτερα στην ανάλυσή του καταδεικνύοντας ότι ενώ η «βία μιας κατοχικής δύναμης είναι κατανοητή στο πλαίσιο της ξένης κατοχής» η βία του ΕΑΜ απέναντι σε γείτονες είναι «ακατανόητη».

Πέρα από την εμφανή ανιστορικότητα του τι μπορεί να γίνεται κατανοητό από τους τότε ιστορικούς δρώντες σε σχέση με τον μελετητή του σήμερα και τις δικές του προσλαμβάνουσες, το σχήμα μοιάζει να εισάγει το ανορθολογικό στοιχείο της αδικαιολόγητης και τυφλής βίας του ΕΑΜ όχι ως παρεκτροπή όπως τονίζεται εμφατικά αλλά ως στρατηγικός και σχεδόν ουσιοκρατικός κανόνας ύπαρξης και επέκτασης του τελευταίου. Η αντίφαση που αξίζει να επισημανθεί σε αυτό το σημείο είναι η ταυτόχρονη ύπαρξη ενός δεδηλωμένου στρατηγικού στόχου (κατάκτηση της εξουσίας μέσω της μονοπώλησης της αντίστασης και της τελικής εξόρμησης προς αυτήν) ενός στόχου δηλαδή απόλυτα ορθολογικού είτε ισχύει είτε όχι σαν ιστορικό δεδομένο κατά τις υπάρχουσες ερμηνείες και του στοιχείου της σχεδόν δολοφονικής έξαρσης που ενυπάρχει σε ένα κομμάτι έστω των εαμιτών που σε πολλές περιπτώσεις δολοφονεί και επιδίδεται σε σφαγές χωρίς να είναι

καν στρατιωτικά απαραίτητο και μάλιστα τουναντίον να αποδεικνύεται ότι όταν συμβαίνει είναι πολιτικά (και «επικοινωνιακά») σαφέστατα επιζήμιο.²⁰ Σε ένα άλλο σημείο του κειμένου ο Καλύβας χαρακτηρίζει τις ναζιστικές επιδρομές σαν φαινομενικές ασκήσεις αδιάκριτης βίας εναντίον αθώων πολιτών ενώ στην πραγματικότητα ήταν «επιλεκτικές πράξεις αντιποίνων στο πλαίσιο μιας κλιμακούμενης τοπικής διένεξης»²¹. Αυτό καταδεικνύει ότι οι Ναζί είχαν ένα σχέδιο ως προς την καταστολή της τοπικής αντίστασης. Επέλεγαν δηλαδή συγκεκριμένα πρόσωπα που δεν ήταν απλά «αθώοι πολίτες». Αυτό που δεν αναφέρεται είναι πως οι Γερμανοί είχαν αλλάξει την τακτική τους σε σχέση με τα αντίποινα προσπαθώντας να εκμεταλλευτούν ή/και να αναζωπυρώσουν υπάρχουσες πολιτικές αντιθέσεις, εξειδίκευσαν την στοχοποίηση ως προς τους τοπικούς κομμουνιστές²². Έχει ενδιαφέρον να καταδειχθεί ότι δεν καταγράφεται το αίτιο που χρησιμοποιούσαν τόσο φανερά πολιτικά επιχειρήματα απέναντι σ' ένα τοπίο που σχεδόν επικαθορίζεται από «προσωπικές διαφορές» και ιδιοτελή τυχοδιωκτικά κίνητρα (συχνά εκατέρωθεν).

Τις μέρες κοντά στην απελευθέρωση (Αύγουστος 1944) ο Καλύβας αναγνωρίζει ότι το ΕΑΜ έκανε τα πάντα για να αποτρέψει τα μαζικά αντίποινα ενάντια στα Τάγματα Ασφαλείας και παραδέχεται ότι οι περισσότεροι από τους συλληφθέντες αποφυλακίστηκαν μετά την συμφωνία της Βάρκιζας. Έχει ενδιαφέρον η μη ανάλυση του γιατί ένα μεγάλο κομμάτι των τοπικών κοινωνιών επιχειρούσε να λιντσάρει ακόμα και μέχρι θανάτου, με μακράν πιο «εξτρεμιστικά» κίνητρα σε σχέση με το οργανωμένο ΕΑΜ, τους συλληφθέντες των Ταγμάτων.

Το Π.Γ του ΚΚΕ μάλιστα είχε εκδώσει χαρακτηριστικά προκήρυξη που αφορούσε στο ζήτημα της αυτοδικίας λέγοντας χαρακτηριστικά ότι «κανένα έκτροπο δεν έπρεπε να χαλάσει την χαρά της απελευθέρωσης»²³ και μάλιστα προτείνοντας διακομματική συνεννόηση ως προς τον τρόπο αντιμετώπισης των αιχμαλωτισθέντων ανδρών των ταγμάτων. Η ΠΕΕΑ μάλιστα κρατούσε μία αρκετά συμβιβαστική και μετριοπαθή στάση, ενοχλημένη από ακρότητες και παραβιάσεις των κεντρικών εντολών που «έπλητταν τον εθνικό αγώνα» φανερά προσπαθώντας να μην επιτρέψει την χρήση άσκοπης βίας από

πλευράς ΕΛΑΣιτών που θα έπληττε το γόητρο του ΕΑΜ πανεθνικά,την κρίσιμη ιδιαίτερα στιγμή της αποχώρησης των Γερμανικών στρατευμάτων.

Η συνεργασία μάλιστα με τη Βρετανική στρατιωτική διοίκηση υποχρέωνε τον ΕΛΑΣ να παραχωρήσει όπου αυτό ήταν εφικτό στην κυριότητα των βρετανών τους αιχμαλώτους κάτω από την απόλυτη εποπτεία του Στρατηγείου της Μέσης Ανατολής²⁴. Το βασικό διακύβευμα για το ΕΑΜ ειδικότερα εκείνη την περίοδο ήταν σαφέστατα η ισχυρή διαπραγματευτική του ικανότητα λόγω της στρατιωτικής και πολιτικής του ισχύος ως προς την μεταπολεμική διακυβέρνηση του ελληνικού κράτους. Κάθε ανώτερη διαταγή-εντολή είτε προέρχεται από το ίδιο το ΚΚΕ είτε από το ΕΑΜ συνηγορεί σε μία διάθεση μη ρήξης με τα συμμαχικά στρατεύματα(και ειδικότερα τους Βρετανούς),μέρος άλλωστε των οποίων αποτελούσε και ο ΕΛΑΣ του οποίου οι επιχειρήσεις πάντα συντονίζονταν και εποπτεύονταν από βρετανικούς στρατιωτικούς συνδέσμους²⁵. Την στιγμή δηλαδή της πιο φανερής στρατιωτικής του ισχύος(ειδικότερα στην Πελοπόννησο)ο ΕΛΑΣ δεν επέλεξε το ξεκαθάρισμα λογαριασμών με τους προφανείς του αντιπάλους και αποδεδειγμένους στρατιωτικά συνεργασθέντες με τους Γερμανούς. Θα μπορούσε ένας ιστορικός να επιχειρηματολογήσει εδώ με όρους πολιτικών ελιγμών της ηγεσίας που επιβαλλόντουσαν στις αληθινές προθέσεις των μαχητών του ΕΛΑΣ,που έτειναν περισσότερο στο να συντρίψουν δηλαδή τον εχθρό ολοκληρωτικά,εκμηδενίζοντας τον σε όλα τα επίπεδα.

Η ουσία είναι όμως ότι οι στρατιωτικές διαταγές ήταν σαφέστατα ενάντια στην λογική της ευρείας αντεκδίκησης.Ακόμα και οι μάχες στον Μελιγαλά ή στον Αχλαδόκαμπο το 1944,δεν καταδεικνύεται από τα υπάρχοντα αρχεία ότι αποτέλεσαν μία απόδειξη μακιαβελικής βίας όπως ήθελε να υποστηρίξει η «ιστοριογραφία των νικητών» όλα τα μετεμφυλιακά χρόνια.Είναι άξιο αναφοράς ότι οι μάχες αυτές δόθηκαν μάλιστα με έγγραφη διαταγή του στρατηγού Scobie προς τον Σπηλιωτόπουλο,δεν διεξήχθησαν δηλαδή με απόλυτη και αυτόνομη πρωτοβουλία από πλευράς του ΕΛΑΣ²⁶.Οι μάχες στην Καλαμάτα και στο Μελιγαλά αφορούσαν σχεδόν αποκλειστικά ενόπλους και όχι γενικά και

αόριστα σφαγές κάθε λογής «αμάχων».Στην επίθεση προς εναντίον της Καλαμάτας μετά την αποχώρηση των Γερμανών είχε απομείνει στην όλη ως μοναδική ένοπλη αρχή η Χωροφυλακή σε άμεση συνεργασία με τα τοπικά τάγματα.Η διοίκηση της 9^{ης} ταξιαρχίας του ΕΛΑΣ πρότεινε ενώ κύκλωσε την πόλη της Καλαμάτας στην ηγεσία των ταγματасφαιλιτών παράδοση της φρουράς τους μέσω αντιπροσώπων του στρατηγείου της Μέσης ανατολής. Οι τοπικές αρχές που εξέφραζαν σε μεγάλο βαθμό τα τάγματα μέσω του Νομάρχη Περρωτή αρνήθηκαν την παράδοση δημιουργώντας τους όρους για να ξεκινήσει η επίθεση του ΕΛΑΣ ενάντια στις οχυρωμένες θέσεις των ταγματасφαιλιτών.

Χαρακτηριστικές είναι οι αφηγήσεις για τα «μανιασμένα πλήθη που ζητούσαν να εκδικηθούν τους δολοφόνους των συγγενών του και σαφώς επιδιώκοντας την βίαιη θανάτωση τους ενάντια σε κάποιες περιπτώσεις στους Ελασίτες που προστατεύαν τους κρατούμενους²⁷. Από την άλλη μεριά και ειδικότερα στην τριήμερη μάχη στο Μελιγαλά ο ΕΛΑΣ έδειχνε ότι ο αφοπλισμός και η στρατιωτική εκμηδένιση των Ταγμάτων ήταν ιδιαίτερα σημαντική κάτι που αποδεικνύεται από τις δυνάμεις που διαθέτει στη μάχη(τρία τάγματα πεζικού,επικουρικά αποσπάσματα υπό τις άμεσες εντολές του ίδιου του Άρη Βελουχιώτη).Τα τάγματα ειδικότερα στον Μελιγαλά κράτησαν σθεναρή αντίσταση ενάντια στον επιτιθέμενο ΕΛΑΣ, προφυλασσόμενοι στα οχυρά της περιοχής.Όταν η μάχη ολοκληρώθηκε υπήρξε εισβολή πολιτών σε μία μη ελεγχόμενη προσπάθεια τους να λυντσάρουν τα τάγματα και να καταστρέψουν τα σημεία εξόρμησης τους²⁸.

Σε μεγάλο βαθμό στις σφαγές των ταγματасφαιλιτών επιδόθηκαν οι τοπικοί πληθυσμοί,χωρίς την ανωτέρω προσφυγή σε αυτές από τον ΕΛΑΣ.Σε αρκετές περιπτώσεις τα Τάγματα δεν αφοπλίζονταν χωρίς μάχη αρνούμενα ακόμα και μετά από επίκληση Εγγλέζων και Ελασιτών για παράδοση(όπως το Τάγμα Ηλείας).Σε άλλες όπως το τάγμα της Τρίπολης που συνθηκολόγησε με τον ΕΛΑΣ δεχόμενοι πρώτα εγγυήσεις για την ασφάλειά τους,οι θάνατοι ήταν ελάχιστοι ακριβώς επειδή αποφεύχθηκε η διεξαγωγή μάχης.Ο ΕΛΑΣ δεν είχε μία σαφή διάθεση να αντιμετωπίσει κάθε Τάγμα που έβρισκε μπροστά του «χωρίς οίκτο» και χωρίς καμία διάθεση για διαπραγμάτευση.Οι μάχες άλλωστε παρότι νικηφόρες κόστιζαν αρκετά και σε αυτόν σε αντάρτικο δυναμικό.Είχε

κάθε τακτικό λόγο να τις αποφεύγει με απειλή και μόνο χρήσης βίας.Άλλωστε οι Βρετανοί είχαν κάνει σαφές ότι θέλαν να έχουν τον εποπτικό έλεγχο της παράδοσης των ταγμάτων ασφαλείας σε σχέση και με την συμφωνία της Καζέρτας που είχε υπογραφεί²⁹.Επιπλέον σε πολιτικό επίπεδο είχε ήδη δημιουργηθεί μία άτυπη συναίνεση ως προς την χρησιμότητα των ταγμάτων ενάντια στον ΕΛΑΣ που ένωνε την Αθήνα,το Κάιρο και το Λονδίνο.Η ένοπλη συνεργασία με τους Γερμανούς είχε απωλέσει την όποια μέχρι τότε σημασία της.Ο ίδιος ο Τσουδερός με σημείωμά του το Φεβρουάριο του 1944 δεν θεωρεί ότι μπορεί να τα χαρακτηρίζει προδοτικά³⁰.

Μετά τη μάχη στον Πύργο μάλιστα το Γενικό στρατηγείο του ΕΛΑΣ εξέφρασε τη δυσaréσκειά του για «την ανάρμοστη επέμβαση των μελών της συμμαχικής αποστολής Πελοποννήσου υπέρ των ταγμάτων» θεωρώντας ότι τύγχαναν ευμενούς μεταχείρισης από τους Βρετανούς.Οι τελευταίοι είχαν όλη την περίοδο της διεξαγωγής των μαχών μία επαμφοτερίζουσα στάση απέναντι στα τάγματα.Από τη μία δεν ήθελαν και δεν μπορούσαν έτσι κι αλλιώς να σταματήσουν τον αφοπλισμό του από τον ΕΛΑΣ από την άλλη αρνούνταν και αυτή αρχικά την όποια διαπραγμάτευση μαζί τους.Αυτό που είχε μεγαλύτερη άλλωστε σημασία για εκείνους ήταν το κατά πόσο θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί ο ΕΛΑΣ την οικειοποίηση του γερμανικού τους οπλισμού στο άμεσο μέλλον.Χαρακτηριστικά αναφέρεται σε εντολή που κοινοποιήθηκε στους Βρετανούς Αξιωματικούς συνδέσμους κατέστη γνωστό ότι «κανένα όπλο των Γερμανών(και άρα και των Ταγμάτων)δεν έπρεπε να πέσει στα χέρια ανταρτών»³¹ αποκλείοντας μάλιστα και τον ΕΔΕΣ από ενδεχόμενο μοίρασμα όπλων σε αντάρτικα σώματα.Συνέχιζε μάλιστα προωθώντας ως ιδανική λύση «την πλήρη παράδοση και τη παραμονή των στρατευμάτων επιτόπου,ωσότου φτάσουν οι τακτικές βρετανικές δυνάμεις»³².Σε περιπτώσεις όπως η Τρίπολη ενέργειες βρετανού αξιωματικού συνδέσμου ονόματι Daniel Gibson σε συνεργασία με τον ΕΛΑΣ εξασφάλισε την ακεραιότητα των ταγμάτων συμφωνώντας στους όρους παράδοσής τους λίγο πριν εξαπολυθεί άλλη μία σκληρή απόπειρα αφοπλισμού τους από τον ΕΛΑΣ.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η ΠΕΕΑ με το διάταγμα 546/15 της 8^{ης} Σεπτεμβρίου 1944 καθόριζε ότι η μόλις συσταθείσα πολιτοφυλακή του ΕΑΜ καθιστάμενη υπεύθυνη απέναντι στην κυβέρνηση του βουνού θα υποχρεούτο να μεριμνά για την αποφυγή κάθε αντεκδίκησης³³ Σε αυτή τη λογική εντασσόταν η επιστράτευση όλων των διάσπαρτων σωμάτων όπως ο εφεδρικός ΕΛΑΣ και η ΟΠΛΑ στον κύριο κορμό του ΕΛΑΣ. Ενδεχόμενη άρνηση μάλιστα θα επέφερε στρατοδικείο.

Αντίστοιχη ήταν η αντίληψη για τις λεηλασίες και την κάθε απόπειρα προσβολής περιουσιών από πλευράς των ενόπλων ελασιτών. Η εθνική πολιτοφυλακή Πελοποννήσου μάλιστα εξέδωσε ανακοίνωση που απειλούσε ότι δεν θα γίνονταν αποδεκτές αυτοδικίες κάθε είδους και λεηλασίες ή πλιάτσικο ενάντια στα σπίτια Γερμανών ή ταγματасφαλιτών. Σε κάθε περίπτωση η άσκηση βίας ή όχι από μέρους του ΕΛΑΣ ήταν σε πλήρη εξάρτηση με δύο πραγματικούς παράγοντες : α) Το κατά πόσο τα Τάγματα σε μία περιοχή ήταν πρόθυμα να μην αντιμετωπίσουν στρατιωτικά τον ΕΛΑΣ και να παραδοθούν όσο γίνεται περισσότερο αναίμακτα. β) Την σχέση των κατοίκων και τον βαθμό του πλήγματος που είχαν αποστεί τους προηγούμενους μήνες από τα Τάγματα, το αν δηλαδή η έχθρα για τα τάγματα ήταν τόσο μαζική ακόμα και για τον ίδιο τον ΕΛΑΣ να την ελέγξει. Γιατί όμως οι πληθυσμοί των περιοχών αυτών έδειξαν τόσο ζήλο ενάντια στα τάγματα Ασφαλείας?

Αναφέρθηκε πρωτίτερα ότι το «ρεύμα των αναθεωρητών» θεωρεί τα Τάγματα Ασφαλείας ως έναν ακόμα «πολιτικό δρώντα» περίοδο. Πέρα από κάθε διάθεση «ηθικής αξιολόγησης» θα επιχειρηθεί μία σύντομη αναφορά σε βασικές πρακτικές των Ταγμάτων έτσι όπως έχουν καταγραφεί από ιστορικούς αλλά και τον ίδιο τον ναζιστικό στρατό και θα διερευνηθεί το κατά πόσο πέρα από τα αρχικά κίνητρα του κάθε συστρατευόμενου στα Τάγματα (βιαίως ή όχι) τίθετο στην υπηρεσία ενός σαφούς, σχεδιασμένου πολιτικού σκοπού³⁴.

Στην Ελλάδα ήδη από τα 1942 το αντιστασιακό φαινόμενο είχε πάρει διαστάσεις σημαντικές τόσο στρατιωτικά όσο και πολιτικά που η ανώτερη στρατιωτική ηγεσία των SS καλείτο να πάρει συγκεκριμένες πρωτοβουλίες που θα ενέπλεκαν τον τοπικό πληθυσμό στην αντιμετώπιση των ανταρτών. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε

στρατιωτική αναφορά του αρχιστράτηγου Λαιρ στις 28 Οκτωβρίου 1942 ότι «βασικός στόχος αποτελούσε η χρησιμοποίηση ελληνικών τμημάτων για να εξοικονομηθεί πολύτιμο γερμανικό αίμα»³⁵. Τα μέτωπα σε εκείνο το χρονικό σημείο του Β' παγκοσμίου πολέμου ήταν τέτοια (είχαν ήδη υπάρξει σκληρές ήττες στο Ανατολικό μέτωπο και η πλάστιγγα μάλλον έκλινε προς τους συμμάχους) που κάθε δυνατή απόσπαση γερμανών στρατιωτών από την κατακτημένη Ελλάδα ήταν καθοριστική για την επιτυχή συνέχιση του πολέμου. Η κατάσταση είχε χειροτερέψει και λόγω της ιταλικής συνθηκολόγησης που κρατούσε την κύρια ευθύνη για την διατήρηση της τάξης τα πρώτα κατοχικά χρόνια (1941-1943). Η Ιταλία μέχρι εκείνη την περίοδο μάλλον είχε, με την ανοχή των Ναζί φυσικά, το προβάδισμα ως προς τη διανομή των ζωνών κατοχής.³⁶

Μετά το Σεπτέμβριο του 1943, ορίστηκε για την Ελλάδα η νέα αρχή του ανώτερου αρχηγού των SS και της Αστυνομίας στην Ελλάδα με βασικό καθήκον την καταπολέμηση ιδεολογικών εχθρών όπως κομμουνιστές και εβραίους σε συνεργασία με τον διοικητή υπηρεσίας ασφαλείας. Οι αρχές αυτές με αρχηγό τον Βάλτερ Σιμάννα πρωτοστάτησαν στην καταπολέμηση της Αντίστασης συνεργαζόμενοι με τα ελληνικά σώματα ασφαλείας (ειδική ασφάλεια-Μηχανοκίνητο σώμα Μπουραντά) γνωστά και προπολεμικά για την θεσμικά εξειδικευμένη αντικομμουνιστική τους λειτουργία. Με δεδομένη την σχέση του Γερμανικού στρατού με τους τοπικούς πληθυσμούς ειδικότερα της υπαίθρου που στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν ανοικτά εχθρική έστω και αν δεν εκδηλωνόταν απαραίτητα με πολεμικούς-στρατιωτικούς όρους³⁷, η ίδια η Βέρμαχτ αδυνατούσε να συνεχίσει να ελέγχει και να καταστέλλει από μόνη της μεγάλα κομμάτια της ελληνικής επαρχίας.

Επιπλέον οι ανώτεροι στην ιεραρχία φάνηκαν ενήμεροι ως προς τα υπαρκτά από τον μεσοπόλεμο σχεδόν αντικομμουνιστικά χαρακτηριστικά πολλών αξιωματικών αλλά και απλών πολιτών κάτι που έπρεπε να εκμεταλλευτούν προς όφελός τους, συγκροτώντας το δυναμικό του οποίου όντως ένα σημαντικό κομμάτι είχε τα σαφή πολιτικά κίνητρα να εναντιωθεί στρατιωτικά στη συνεχή στρατιωτική ανάπτυξη και αύξηση της πολιτικής επιρροής του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ στην ελληνική ύπαιθρο και ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο. Στο σημείο αυτό

αξίζει η αναφορά στη σχέση ιεραρχίας μεταξύ των ταγμάτων και του καθαυτού Γερμανικού στρατού καθώς θίγεται από την πλευρά Καλύβα το ζήτημα του «ποιος χρησιμοποίησε ποιον» καταλήγοντας στο ότι εν τέλει και τα Τάγματα είχαν τους δικούς τους σκοπούς και τα δικά τους αυτόνομα κίνητρα.

Μια τέτοια ανάλυση θυμίζει τις αναφορές προσωπικοτήτων του μετεμφυλιακού κράτους στις λίγες είναι αλήθεια προσπάθειες δικαιώσεως της δράσης των Ταγμάτων ασφαλείας³⁸. Αυτή η αντίληψη που προϋπάρχει των επιχειρημάτων Καλύβα ήθελε να καταδείξει μια οργανική αυτοτέλεια των σωμάτων αυτών που βρίσκονταν απλά σε μία κατάσταση αντίστοιχη με τα καπάκια των αρματολών στην περίοδο της τουρκοκρατίας. Στην πραγματικότητα όμως φαίνεται μία καθαρή οργανική υποτέλεια στα τακτικά στρατιωτικά σχέδια των Ναζί και μία σαφής επιτελειακή θέση σαν κομμάτι των υπολοίπων σωμάτων κατώτερων ή ανώτερων του Γερμανικού στρατού. Αυτές οι αναφορές αφορούν κυρίως τα Τάγματα ευζώνων και τα εθελοντικά ή μη Τάγματα ασφαλείας που άρχισαν να σχηματίζονται με πρωτοβουλίες εθνικοφρόνων, δημοκρατικών-βενιζελικών αξιωματικών μετά το φθινόπωρο του 1943. Μάλιστα η προειδοποίηση για την συγκρότηση τέτοιου είδους στρατιωτικών τμημάτων ενάντια στο ΕΑΜ είχε γίνει ήδη σε συνάντηση του Θ. Χατζή, γενικού γραμματέα τότε του ΕΑΜ, με τον αρχηγό των Συντηρητικών Φιλελεύθερων, Στυλιανό Γονατά. Ο τελευταίος ήδη προτού καν συγκροτηθεί το ΕΑΜ ανέφερε στον Χατζή ότι ενδεχόμενη αντιστασιακή πρωτοβουλία από το ΚΚΕ θα αντιμετωπιζόταν με καταστολή³⁹. Ο διαχωρισμός λοιπόν γίνεται ως προς άλλες ομάδες που ναι μεν καταφανώς συνεργάζονταν με τα ναζιστικά στρατεύματα αλλά διατηρούσαν μία σχετική πάντα αυτοτέλεια ως προς τον χρόνο και τον τόπο διεξαγωγής επιχειρήσεων εναντίον του ΕΑΜ. Η λογική λοιπόν της ανωτέρω αντίληψης είναι να αποκρυφθεί η πλήρης και άμεση σύνδεση των ταγμάτων με τους Ναζί και να υπερτονιστεί το «ιδεολογικό παράσημο» της (πρώτης ειδικότερα) μετεμφυλιακής εποχής, ο αντικομμουνισμός⁴⁰.

Η Πελοπόννησος δεν επιλέχθηκε καθόλου τυχαία να είναι από τις βασικές περιοχές που θα συγκροτούνταν και θα επιχειρούσαν τα

Τάγματα.Το σχήμα του αντικομμουνισμού φαινόταν να ταιριάζει στην πολιτική πραγματικότητα της ευρύτερης περιοχής που άλλωστε σε σύγκριση με τη Θεσσαλία ή τη Μακεδονία⁴¹ δεν είχε μετατραπεί ακόμα σε έναν γεωγραφικό χώρο απόλυτα ελεγχόμενο από τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ.Στην περιοχή είχαν υπάρξει ήδη στα πρώτα χρόνια της Κατοχής εθελοντικές πρωτοβουλίες βασιλοφρόνων κατοίκων για την συγκρότηση αντικομμουνιστικών πολιτοφυλακών που θα εξολίζονταν από τους Γερμανούς πριν καν τα Τάγματα εμφανιστούν σαν κεντρικά σχεδιασμένη επιχείρηση από το κράτος της Αθήνας.Οι πρωτοβουλίες αυτές αποτέλεσαν συνέχεια των πρώτων ενόπλων αντιστασιακών προσπαθειών από αξιωματικούς της Πελοποννήσου(όπως ήταν ο Ελληνικός Στρατός)που αποτελούσαν αντιπαραθετικά εγχειρήματα στην προσπάθεια εξάπλωσης του ΕΛΑΣ στην περιοχή⁴².Οι οργανώσεις αυτές παρά την καταρχήν βρετανική υποστήριξη δεν ανέπτυξαν καμία αξιοσημείωτη αντιστασιακή τελικά δραστηριότητα.Ήταν σαφές ότι η συγκρότηση τους αφορούσε περισσότερο την διατήρηση της προπολεμικής κατάστασης και της νομιμότητας παρά τον πόλεμο ενάντια στους Γερμανούς.

Τα ευζωνικά τάγματα στάλθηκαν οργανωμένα ως επέκταση και στην επαρχία της καταρχήν συγκρότησης τους στην πρωτεύουσα τον Ιούνιο του 1943,κατά σειρά στην Χαλκίδα,την Πάτρα και αργότερα στην Κόρινθο,τον Πύργο και στη Ναύπακτο⁴³.

Μέρος του Γερμανικού σχεδίου αποτελούσε η εξώθηση των ήδη υπάρχοντων αντιστασιακών ομάδων σε ένταση της αντιπαραθέσης τους στρατιωτικά και η συσπείρωση της αντικομμουνιστικής-εθνικιστικής μερίδας του ελληνικού πληθυσμού με εγγυητή τα Γερμανικά στρατεύματα⁴⁴. Ποια ήταν όμως τα χαρακτηριστικά αυτού του,πολυπληθούς είναι αλήθεια,ανθρώπινου δυναμικού?

Μία από τις βασικές δεξαμενές στρατολόγησης συνηγορείται από τους περισσότερους ιστορικούς της περιόδου ότι αποτέλεσε εκείνο το κομμάτι των πόλεων που όντας εξαθλιωμένο από την φτώχεια και την πείνα της κατοχής,βρήκε κίνητρο στις μισθολογικές απολαβές και την πιθανή καλυτέρευση της διαβίωσης του που θα δεχόταν σε ενδεχόμενη στράτευση του στα Τάγματα.

Κομμάτια δηλαδή του πληθυσμού που «δεν είχαν τίποτα να χάσουν» δεν είχαν εμπλακεί πολιτικά στο ΕΑΜ δεν εμφορούνταν απαραίτητα από αντικομμουνιστικά αισθήματα καταρχήν αλλά έβλεπαν την υπηρεσία αυτή σαν ένα μέσο βιοπορισμού.Καθίσταται αναγκαίο αυτή η κατηγορία να μην θεωρηθεί αυτομάτως αποπολιτικοποιημένη καθώς το κυρίαρχο κίνητρο εισόδου στα Τάγματα δεν αλλοιώνει την σαφή πολιτική θέση που ο συμμετέχων σε αυτά παίρνει για τον εαυτό του,στο πλαίσιο της σαφούς κεντρικής πολιτικής αντιπαράθεσης που εξελισσόταν⁴⁵.

Ακολούθως,και ίσως συνδεδεμένοι με την πρώτη κατηγορία άμεσα από πλευράς κινήτρων αλλά όχι απαραίτητα από άποψη ταξικής καταγωγής είναι όσοι άδραξαν την ευκαιρία να πλουτίσουν μέσα από τη συμμετοχή τους στα κάθε λογής πλιάτσικα στα οποία επιδίδονταν οι στρατιωτικοί αυτοί σχηματισμοί.Να πλουτίσουν δηλαδή πέρα από τα δεδομένα μιας κανονικής επιβίωσης όπως συμβαίνει στην πρώτη κατηγορία.Αυτό συνέβαινε είτε με την εκποίηση φορολογίας για τα αγροτικά προϊόντα είτε χρησιμοποιώντας την θέση τους για να διατηρήσουν κυκλώματα μαύρης αγοράς χωρίς να τιμωρούνται από την κατοχική κυβέρνηση⁴⁶.Πέρα από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις υπήρξε σαφής διασύνδεση των ταγμάτων και με οικονομικά δίκτυα που εξαπλώνονταν στη διάρκεια της κατοχής.Οι περιπτώσεις της συστράτευσης λόγω προσωπικών κινήτρων(επειδή κάποιος έχασε συγγενή του που είχε δολοφονήσει το ΕΑΜ)προφανώς και αποτέλεσε ένα ακόμα σώμα από το οποίο στρατολογούσε η Βέρμαχτ.Τα προσωπικά κίνητρα αντεκδίκησης σε αυτές τις περιπτώσεις σε καιρό μαζικών πολεμικών συγκρούσεων επιτείνουν τη θέληση για προσωπική εκδίκηση και μπορεί να οδηγήσουν και σε ιδεολογικοποίηση μιας προσωπικής απώλειας (περίπτωση Βρεττάκου)⁴⁷.

Τα σώματα των διαφόρων αξιωματικών που είχαν πρωτύτερα μέσα στην Κατοχή κινητοποιηθεί εναντίον του ΕΑΜ είτε μέσα από τις τάξεις του ΕΔΕΣ Αθηνών είτε μέσα από το Σύνταγμα 5/42,είτε από μικρότερων αριθμητικά αντικομμουνιστικών ομάδων αποτελούμενων σχεδόν αποκλειστικά από βαθμοφόρους,αφού πολλά από αυτά διαλύθηκαν από τον ΕΛΑΣ,είδαν τα περισσότερα από τα μέλη τους να

συστρατεύονται με τα Τάγματα Ασφαλείας(αρνούμενοι συνήθως με ιδεολογικούς όρους να συμπορευτούν με τον ΕΛΑΣ)⁴⁸. Μέσα από τα παραπάνω καταδεικνύεται ο τρόπος συγκρότησης και το ανθρώπινο δυναμικό που συντάχθηκε στα σώματα αυτά.

Καθίσταται φανερό ότι παρά την ποικιλία και την ετερογένεια της σύστασης τους,ο στρατιωτικός και πολιτικός τους ρόλος ήταν τόσο άμεσα συνδεδεμένος με τα κατοχικά συμφέροντα(ανεξαρτήτως του αν τα τελευταία γίνονταν απολύτως γνωστά και κατανοητά στα σώματα αυτά)που θα αδυνατούσε κάποιος να του δώσει τα χαρακτηριστικά κοινωνικού κινήματος και άρα να συνταυτίσει τα δομικά χαρακτηριστικά του με ένα αντίστοιχο «ΕΑΜ της δεξιάς».

Δεν ήταν λίγες οι φωνές από την ακροδεξιά του πολιτικού φάσματος που μιλούσαν για σαφές «λαικό κίνημα» και ακόμα και για «επανάσταση εναντίον της εαμοκρατίας». Κατά συμπέρασμα η άσκηση βίας από τις δύο αντίπαλες αυτές πλευρές θα πρέπει να διερευνηθεί ξεκινώντας από τα διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά που εκφράζουν μέσα στο σαφές πρίσμα της σχέσης ή μη του καθενός με το κατοχικό κράτος.

Οι μνήμες αρκετών ταγματασφαλιτών έτσι όπως διαμορφώνονται από αυτοβιογραφικά κείμενα και μαρτυρίες παραλλάσσει το παραδοσιακό σχήμα αντίσταση/κατακτητής επαναπροσδιορίζοντας βασικές ιστορικές έννοιες για να νοηματοδοτηθεί αξιακά μια σειρά ενεργειών του παρελθόντος στο τώρα.Έτσι η πραγματική κατοχική δύναμη εμφανίζεται να είναι το ΕΑΜ ενώ η παρουσία των Γερμανών κρίνεται απαραίτητη και κατανοητή αφού η έκβαση του πολέμου ήταν τέτοια.Αφού λοιπόν σύμφωνα με το σχήμα αυτό το ΕΑΜ έχει σκλαβώσει τους Έλληνες και οι Γερμανοί είναι απλά και μόνο υποχρεωμένοι στρατιωτικά να παραμένουν στην Ελλάδα τότε η πραγματική απελευθέρωση θα ερχόταν μόνο με την διάλυση του ΕΑΜ από τους ελευθερωτές των Ταγμάτων⁴⁹.Βασικό στοιχείο των αναφορών αυτών αποτελεί η σαφής άρνηση αποδοχής της ιστορικής έννοιας «αντίσταση» για το ΕΑΜ,η σαφής αποκαθήλωση του σχήματος της Αριστεράς και του ΚΚΕ για όλη την περίοδο της Αντίστασης⁵⁰.Σε κάθε περίπτωση τα Τάγματα είχαν ένα σαφή ιδεολογικό,πολιτικό ρόλο πέρα από τον προφανή στρατιωτικό

τους ρόλο κάτι που καταδεικνύεται και από την συχνή έκδοση πολιτικών προκηρύξεων και την γενικότερη αντικομμουνιστική τους προπαγάνδα σε τοπικό επίπεδο⁵¹.

Ταγματα ασφαλείας στην Πάτρα

Αξίζει να σημειωθεί ότι στην περίπτωση του τάγματος ασφαλείας Πάτρας ιδρύθηκε ειδική υπηρεσία ονόματι «Π-Π» πληροφορίες-προπαγάνδα καθαρά εξειδικευόμενη στη συλλογή πληροφοριών ως προς τα κομμουνιστικά στοιχεία του τοπικού πληθυσμού. Μάλιστα ιδρύθηκε γραφείο παρακολουθήσεως και διαπαιδαγωγήσεως των εθνικών φρονημάτων με σαφέστατο αντικομμουνιστικό προσανατολισμό.

Διακρίνεται λοιπόν μία καθαρή προπαγανδιστική προσπάθεια να προσεταιριστεί ο πληθυσμός σε περιπτώσεις ακόμα και με συλλαλητήρια και συστηματική αναπαραγωγή συνθημάτων εναντίον του κομμουνισμού και του ΕΑΜ. Υπήρξαν σαφέστατα στιγμές που οι τοπικές αρχές έστειλαν ατομικές προσκλήσεις ειδικότερα στους νέους της πόλης με την απειλή σύλληψης της οικογένειάς τους ή ακόμα και θανάτου⁵². Ο ΕΛΑΣ φαίνεται να παρακολουθεί τις επιστρατεύσεις ατόμων για επάνδρωση των ταγμάτων και να προσφέρει φύλαξη σε όσους δέχονταν απειλές και κατέφευγαν στο αντάρτικο.⁵³ Μάλιστα ότι σε στιγμές πόλωσης οι επιλογές ήταν δύο: ή με το αντάρτικο ή με τα Τάγματα. Φαίνεται ότι πίεση για στρατολογία στα Τάγματα δέχθηκαν και τμήματα του στρατού αλλά και της ίδιας της χωροφυλακής, στην πρώτη περίπτωση με στέρηση μισθού και στη δεύτερη με στερήσεις από την υπηρεσία.

Η οχύρωση στις πόλεις των Ταγμάτων ασφαλείας έφερε εκ των πραγμάτων τον ΕΛΑΣ να πολιορκεί αρκετές από τις μεγαλύτερες των πόλεων της πελοποννήσου. Στην Πάτρα έλαβαν χώρα σχεδόν ένα μήνα διαπραγματεύσεις με μεσολαβητές τον αντιπρόσωπο του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού Ερενστρωλε και επιτροπές αντιπροσώπων των πολιτών. Και σε αυτή τη περίπτωση ο ΕΛΑΣ συμμορφώθηκε ως προς την συμπεριφορά του απέναντι στα Τάγματα Ασφαλείας και τις οδηγίες του Συμμαχικού Στρατηγείου. Φαίνεται μάλιστα κατά την απελευθέρωση της πόλης να υπήρξε συνεννόηση με τον Π. Κανελλόπουλο για την μη σύλληψη πολιτών από μέρους του ΕΛΑΣ αν και υπήρξαν κινήσεις αντεκδίκησης στην ύπαιθρο. Ο οπλισμός τους παρέμεινε στα χέρια των Βρετανών, που μάλιστα κατά την αποχώρηση των τελευταίων Γερμανών από την πόλη συμμετείχαν σε συμπλοκές μαζί με δυνάμεις του ΕΛΑΣ εναντίον τους⁵⁴. Αργότερα, η συγκρότηση της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας δείχνει

να μετατρέπει σε κοινό τόπο την ανάγκη δίωξης των κάθε λογής δοσιλόγων ειδικά από το σώμα της Αστυνομίας. Αυτό οφείλεται περισσότερο βέβαια σε μία κοινή απόρριψη της ελληνικής κοινής γνώμης ακριβώς μετά την Κατοχή σε κάθε είδους δωσιλογικές πρακτικές, ακόμα και από τον τοπικό δεξιό τύπο.⁵⁵ Τα Δεκεμβριανά θα αποτελέσουν τομή στο ζήτημα των Ταγμάτων και της όποιας δίωξης τους αλλά και του βαθμού απονομιμοποίησης που βρίσκονταν από την τοπική κοινωνία. Θα επαναορίσει δηλαδή τα δίπολα με νέους όρους, ενσωματώνοντας σιγά σιγά τον κόσμο που συνεργάστηκε με τις αρχές κατοχής στην ένοπλη αντιπαράθεση με τους εαμικούς και ποινικοποιώντας την δράση των κομμουνιστών.

Η παλινδρόμηση των ταγμάτων με τους Βρετανούς

Η σχέση των Βρετανών με τα τάγματα είναι γεμάτη αντιφάσεις κυρίως ως προς τις ιδιότητες που οι πρώτοι τους προσδίδουν αλλά και ως προς τις επιμέρους πρακτικές απέναντί τους. Η παραπάνω σχέση διατηρεί μία συνεχή ρευστότητα καθώς επηρεάζεται συνεχώς από τις κινήσεις του ΕΛΑΣ και των κατευθύνσεων προς τις οποίες αυτό πιέζει αλλά και πιέζεται να ακολουθήσει ως προς τα Τάγματα. Μετά τις πρώτες επιθέσεις των ταγμάτων απέναντι στον ΕΛΑΣ η συμμαχική στρατιωτική αποστολή μέσω του J. Hamilton συμβουλευόμενη τον συνταγματάρχη Woodhouse έθεσε το ζήτημα της καταδίκης της δράσης των Ταγμάτων Ασφαλείας διαδοχικά από την ελληνική εξόριστη κυβέρνηση και τη βρετανική τα σώματα προκειμένου να αποτραπεί η ανακίνηση υποψιών για μια σιωπηρή έγκριση των πράξεών τους, ιδιαίτερα από τους ίδιους τους στρατιωτικούς που τα συγκροτούσαν⁵⁶. Ακολούθησε η δήλωση του βασιλιά ότι ενδεχόμενη μη διακοπή των δραστηριοτήτων των ταγματασφαλιτών θα τους κόστιζε την απώλεια της ελληνικής υπηκοότητας⁵⁷. Παρόλα αυτά δεν υπήρχε μέχρι τα μέσα του 1944 μία σαφής καταδίκη τους παρά μάλλον μία δημόσια αποδοκιμασία των πράξεων και αυτό μέχρι το Συνέδριο του Λιβάνου. Το ενδεχόμενο της επικράτησης του ΕΛΑΣ είχε κάνει τους Βρετανούς να κρατούν στάση επιφυλακής ως προς την αντιμετώπιση των

Ταγμάτων. Τα Τάγματα ασφαλείας περισσότερο από κάθε αντάρτικη οργάνωση που εξακολουθούσε να υπάρχει αποτελούσαν μια καλά εξοπλισμένη σαφέστατα αντικομμουνιστική δύναμη που δεν ήταν τόσο ξεκάθαρο ότι συνέφερε τα βρετανικά συμφέροντα να τεθεί στο περιθώριο⁵⁸. Η στάση λοιπόν και των ελληνικών και των βρετανικών αρχών απέναντί τους ήταν αμφίσημη. Η κυβέρνηση Καίρου σκεφτόταν να τους εντάξει στον νεοσύστατο Εθνικό στρατό παρότι γνώριζε τη σχέση των ταγμάτων με την ελληνική κοινωνία.⁵⁹ Μάλιστα στις αρχές Ιούνη του 1944 όλες οι προκηρύξεις ενάντια στα τάγματα σταματούν μετά από απόφαση του Γεωργίου Παπανδρέου και στήριξε του Leeper.⁶⁰ Το σκεπτικό ήταν ότι αφού σαφέστατα μία νέα κυβέρνηση Παπανδρέου δεν θα μπορούσε να στηριχτεί στις ανύπαρκτες στρατιωτικές δυνάμεις στην Ελλάδα εκείνη τη χρονική στιγμή καλό θα ήταν να μην απέκλειε το ενδεχόμενο της χρησιμοποίησής των Ταγμάτων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν σύμφωνα με τον Λόρδο Μογνε «μέχρι και το 70% της κυβερνητικής στρατιωτικής δύναμης»⁶¹. Τα καλύτερα στοιχεία άλλωστε των τελευταίων θα ήταν απολύτως κατάλληλα για το νέο στρατό. Το ίδιο το BBC είχε σταματήσει να εκπέμπει εναντίον των ταγμάτων στα μέσα του 1944 κάτι που θα μπορούσε να θεωρηθεί και ως μία έμμεση πίεση στο ΕΑΜ να μπει στην κυβέρνηση εθνικής ενότητας. Μέσα σε αυτό το σκεπτικό οι Βρετανοί είχαν μία αρχική θέση περί εγκατάστασης της κυβέρνησης Παπανδρέου στην ίδια την Πελοπόννησο⁶².

Εκ των πραγμάτων με την υπογραφή της συμφωνίας της Καζέρτας κατέστη προφανές ότι οι δυνάμεις αυτές δεν θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν σε ενδεχόμενη σύγκρουση, εναντίον του ΕΛΑΣ (τουλάχιστον με την μορφή των ταγμάτων ασφαλείας). Η συμφωνία προέβλεπε οι αντάρτικοι στρατοί του ΕΔΕΣ και του ΕΛΑΣ να τεθούν κάτω από τις διαταγές του Σκόμπυ και του Σπηλιωτόπουλου διοικητή πλέον των συμμαχικών δυνάμεων στην Αττική⁶³. Μετά την διάσκεψη της Τεχεράνης οι Βρετανοί συμφώνησαν με τους Αμερικανούς: με πρόταση στις 18 Ιούλη 1944 ζητήθηκε η παράδοση των κάθε είδους ενόπλιων συνεργασθέντων με τον Άξονα στις εθνικές τους κυβερνήσεις ωστόσο διαπιστωθεί η καταλληλότητά τους να καταταγούν στις ένοπλες δυνάμεις ή σε Τάγματα Εργασίας⁶⁴. Στην ίδια συμφωνία τα Τάγματα ασφαλείας αναφέρονται ως «όργανα του εχθρού» και σε ενδεχόμενο μη παράδοσής τους να «αντιμετωπιστούν σαν εχθρικά

στρατεύματα».Στις 6 Σεπτεμβρίου τα τάγματα προειδοποιούνται από την ελληνική κυβέρνηση να περάσουν στην συμμαχική πλευρά.

Παρά την καταδίκη τους όμως από επίσημα χείλη τα Τάγματα δεν φαίνεται να έχουν αποκηρυχτεί ουσιαστικά καθώς πολλοί εν ενεργεία αξιωματικοί του ελληνικού στρατού έτρεφαν σαφέστατη συμπάθεια για αυτά και ήταν πρόθυμοι να τα εντάξουν σε μία άμεση μελλοντική εθνική στρατιωτική δύναμη(Βεντήρης).Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Ορεινής Ταξιαρχίας που φαίνεται να κρατά στενούς δεσμούς με τα Τάγματα και να επιθυμεί την διάλυση του ΕΛΑΣ.Μετά την συμμετοχή του ΕΑΜ στην εθνική κυβέρνηση και μέχρι τον Δεκέμβρη του 1944 η πολιτική των Βρετανών μπορεί να χαρακτηριστεί από μία αρχική στάση αναμονής κυρίως των κινήσεων του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ,και μία προσπάθεια να μην προκληθεί το δημόσιο αίσθημα της εποχής στην ελληνική αλλά και ευρωπαϊκή κοινή γνώμη που είχε γενικά αρνητική στάση απέναντι σε κάθε είδους συνεργάτη των Ναζί.Παρόλα αυτά το απρόβλεπτο της στάσης του ΕΛΑΣ ως ένα βαθμό τους ανάγκαζε να θέλουν να κρατήσουν έναν εποπτικό έλεγχο των ταγμάτων πλέον ως κρατούμενους πολέμου που υπήρχε μία δυνατότητα ο μεταπολεμικός συσχετισμός δυνάμεων στην Ελλάδα να τους καταστήσει αναγκαίους. Πάντως δεν φαίνεται να υπάρχει σαφές στρατιωτικό σχέδιο από εκείνη την περίοδο χρησιμοποίησης τους σε ενδεχόμενη στρατιωτική σύγκρουση (όπως εν τέλει συνέβη στα Δεκεμβριανά).Οι ταγματасφαλίτες από την πλευρά τους μέσω των αρχηγικών τους προσωπικοτήτων (Πλυντζανόπουλος) θέλησαν να εισχωρήσουν σε ένα νεοδημιουργηθέν μέτωπο εθνικο-αντικομμουνιστικό από αξιωματικών που έβλεπαν ως κύριο εχθρό τον ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ανεξαρτήτως του αν είχαν συμμετάσχει ή όχι στα Τάγματα.

Οι «άλλοι καπετάνιοι»,οι Ναζί και ο ΕΛΑΣ

Ένα βασικό ανάγνωσμα του «νέου κύματος» είναι το βιβλίο «Οι άλλοι καπετάνιοι:Αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της κατοχής και του εμφυλίου».Το βιβλίο επιχειρεί την παρουσίαση των ενόπλων αντάρτικων σχηματισμών κάθε μορφής με βασικό ενοποιητικό τους στοιχείο την αντιστασιακή τους δραστηριότητα εντάσσοντας τους σε ένα

καταρχήν ενιαίο σύνολο. Σε αυτούς περιλαμβάνονται από τάγματα του ΕΔΕΣ μέχρι τα τάγματα του Πούλου σε ένα μακρύ φάσμα πολιτικών αποχρώσεων. Οι περιοχές που εξετάζονται είναι η Μακεδονία, η Ήπειρος, η Θράκη με μία μεγαλύτερη εξειδίκευση και έμφαση στις διαφοροποιήσεις και ειδικές μορφές αντάρτικου της περιοχής της ελληνικής μακεδονίας. Στην εισαγωγή του βιβλίου ο Ν. Μαραντίδης, έχοντας και την επιμέλεια του συνόλου των κειμένων εισάγει το σχήμα στο οποίο εντάσσεται η όλη έρευνα και το βασικό ακαδημαϊκό και ερμηνευτικό κενό που έρχεται να καλύψει. Το βιβλίο μοιάζει σαν απάντηση-επανερμηνεία ενός άλλου σχήματος που εισήγαγε τη δεκαετία του 70 ο D. Eudes με το βιβλίο του «οι Καπετάνιοι» σε μία περίοδο σαφούς επιβολής ιστοριογραφικά στην Ελλάδα της εθνοκοφρόνου αντίληψης για την δεκαετία αλλά παράλληλα και σκληρής πάλης των δυο κομματιών του διασπασμένου ΚΚΕ για την ορθότητα ή όχι της πολιτικής γραμμής που ακολουθήθηκε στα χρόνια της Αντίστασης.

Έχει ενδιαφέρον καταρχήν το ότι ενώ βασικό χαρακτηριστικό του νέου κύματος είναι η άρση της «κατεστημένης διχοτόμησης» της περιόδου σε Κατοχή-Αντίσταση-Εμφύλιο, και η αντίληψή τους σαν μία ενιαία περίοδο, το ότι ο τίτλος επιλέγει την αναπαραγωγή του σχήματος αυτού έστω και επιφανειακά μία και αναγράφεται η φράση στον τίτλο «στα χρόνια της κατοχής και του εμφυλίου». Είναι σαν να αναγνωρίζεται ότι αυτές οι δύο περίοδοι έχουν βασικές διαφοροποιήσεις και άρα υπάρχει λόγος να εξετάζονται ιστορικά χωριστά. Το εσωτερικό του βιβλίου μάλλον όμως αναιρεί την υποψία που έρχεται στο νου αυτού που πρωτοέρχεται σε επαφή με το βιβλίο. Στο ζήτημα της περιοδολόγησης και της διαμάχης ως προς αυτήν θα επανέλθουμε αργότερα. Συνεχίζοντας με την εισαγωγή του βιβλίου ο Μαραντζίδης μοιάζει να θέλει να υποκαταστήσει το καθολικά αποδεκτό και επιβαλλόμενο σχήμα της Αριστεράς σε μία σχεδόν ανήμπορη να αντιδράσει δεξιά (κάνει αναφορά μάλιστα για ιδρυτικό μύθο της τρίτης ελληνικής δημοκρατίας που βασίζεται σε ένα μίγμα μύθων και συμβόλων που κατά βάση τρέφεται από την άγνοια και την έλλειψη μελετών για το υπόλοιπο αντάρτικο φαινόμενο στα χρόνια της Κατοχής).

Επιχειρείται λοιπόν η αποδέσμευση της ταύτισης της έννοιας «καπετάνιος» και όλα όσα αυτή συνδηλώνει από το ελασίτικο αντάρτικο και μόνο. Το σχήμα αυτό εντάσσεται στο γενικότερο πρόβλημα να γίνουν αντιληπτές οι εγγενείς αντιθέσεις κέντρου-περιφέρειας κάτι που προσπάθησε να αναδείξει ο Eudes στο προαναφερθέν του βιβλίο και να γίνει αντιληπτή η ιστορία μέσα από τη συμμετοχή «των απλών της πρωταγωνιστών και όχι των ελίτ» και της μελέτης του αντάρτικου σαν ένα καθολικό κοινωνικό φαινόμενο όπου «το τοπικό αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα» στη μελέτη των σχηματισμών αυτών⁶⁵. Η απορία που μοιάζει καταρχήν προφανής είναι οι τόσες κριτικές αναφορές στο βιβλίο του Eudes από κομμάτια που το «νέο κύμα» αποκαλεί είτε κατεστημένα είτε ότι συντηρούν τους βασικούς «μύθους της αντίστασης» όπως είναι η ιστορική πολεμική αύρα των Ελασιτών ανταρτών με προεξάρχουσα τη μορφή του Άρη Βελουχιώτη (του μεγαλύτερου σταρ όπως τον αποκαλεί ο Καλύβας).⁶⁶

Το βιβλίο του Eudes κρίνεται λίγο αποσπασματικά στην αντιπαραβολή του με το παρόν πόνημα. Ο Eudes χρησιμοποίησε μαρτυρίες που συνέλεξε από πρώην καπεταναίους στις περιοχές όπου εκείνοι βρίσκονταν εξόριστοι. Υπάρχει μία σαφής εξαγγελία του για την παρουσίαση ανέκδοτου υλικού στο οποίο απέκτησε πρόσβαση κάτι όμως που δεν συμβαίνει καθώς το βιβλίο του αποτελείται σχεδόν αποκλειστικά από δευτερογενείς πηγές. Η αφήγηση του θυμίζει περισσότερο ιστορικό μυθιστόρημα παρά ιστορική μελέτη καθώς η τεχνική του υπρτονίζει τα διαλογικά μέρη και αποσιωπά τις ειδικές πηγές της κάθε μαρτυρίας⁶⁷. Το βασικό στοιχείο όμως που κρίνεται ως θετικό από την πλευρά Μαραντζίδη είναι η ανάδειξη έστω και στρεβλά του διπόλου πόλης-υπαίθρου με όρους κάθετου διαχωρισμού. Το καθοριστικό γεγονός της πολιτικοποίησης σε ένα από τους δύο τόπους και η διαμορφώση των πολιτικών δυναμικών με βάση αυτήν την διαφοροποίηση. Η πόλη ως συμβιβαστική και βασικός λόγος για την τελική ήττα και η ύπαιθρος σαν το θεμέλιο μιας αρχέγονης επαναστατικής προοπτικής⁶⁸. Η αφαίρεση κάνει το σχήμα ικανό να ερμηνεύσει την παραμικρή διαφωνία με όρους εξαρχής αδιατύπτωτης διαφορετικής αντίληψης για την κοινωνία από πλευράς των βουνίσσιων καπετάνιων. Η σύνδεση με τους *Αλλους καπετάνιους* έγκειται στην κοινή

τους έμφαση στον καθοριστικό παράγοντα της τοπικότητας που επικαθορίζει την πολιτική κινητοποίηση ανεξάρτητα από την μη κατάληξη στα ίδια συμπεράσματα. Η σχέση αντίθεσης κόμματος περιφέρειας άλλωστε δεν πολυεμφανίζεται στο «νέο κύμα». Στη θέση της υπεριδεολογικοποίησης της ιστορίας εμφανίζεται το άκρως αντίθετο της: η φαινομενική αποιδεολογικοποίηση της ιστορίας μέσα από ένα στενό ορισμό της φύσεως των πολιτικών κινήτρων και του πως τοπικά συμφέροντα βιαίως επιβαλλόμενων στον πληθυσμό ομάδων μπορεί κάλλιστα να διαπλέκονται και να εκφράζονται μέσα από ένα κεντρικό πολιτικό διακύβευμα που μοιάζει για τους δρώντες η αναγκαία δίοδος προς την διατήρηση της όποιας τοπικής τους εξουσίας. Οι μηχανισμοί της πολιτικής εξουσίας άλλωστε δεν αφορούν μόνο σε ζητήματα μακράς επεξεργασίας πολιτικών θεωριών αλλά κατά βάση τοποθέτηση στην χρονική συγκυρία ανάμεσα σε δυο σαφώς πολιτικά και οριοθετημένα πολιτικά στρατόπεδα⁶⁹.

«Στις περισσότερες περιπτώσεις έγιναν αντικομμουνιστές μέσα από τη δράση τους - δεν έδρασαν επειδή ήταν αντικομμουνιστές.»⁷⁰ Ας εξετάσουμε την ιστορική ακρίβεια αυτής της καταληκτικής ερμηνείας σε σχόλιο του Σ. Καλύβα για το βιβλίο που φανερά συμμερίζεται τουλάχιστον ο επιμελητής Ν. Μαραντζίδης, συμπέρασμα που σαφέστατα εξάγεται από την ανάγνωση της εισαγωγής του. Αξίζει να εξετάσουμε αρχικά τις ρίζες (αν υπάρχουν και πως εκφράζονται κοινωνικά) του αντικομμουνισμού στην Ελλάδα και ιδιαίτερα στην ύπαιθρο. Εφόσον υπάρχουν ποιοι είναι οι κοινωνικοί της φορείς και πώς την διαχέουν στην κοινωνία, μέσω ποιων δηλαδή μηχανισμών καθίσταται ένα σημαντικό κομμάτι τοπικών κοινωνιών συμμετοχος σε αντικομμουνιστικές πολιτικές και σε περιπτώσεις ένοπλες συστρατεύσεις με τους Ναζί. Αυτός δηλαδή ο απόλυτος χρονικός διαχωρισμός, η γραμμική ακολουθία που καταδεικνύει την μετατροπή ενός οπλαρχηγού ή μιας τοπικής ελίτ σε αντικομμουνιστική μετά και λόγω των ενεργειών του ΕΑΜ. Ποιες είναι οι προδιαθέσεις πολιτικές και κοινωνικές των σωμάτων αυτών μέχρι εκείνη τη κρίσιμη χρονική συγκυρία που η εναντίωση λαμβάνει χώρα? Γιατί σε ένα μεγάλο ποσοστό τους δεν φαίνεται να έχουν κανένα ενδιασμό πολιτικά να προσεταιριστούν και να συνεργαστούν με τον κατοχικό στρατό? Γιατί ο προσεταιρισμός αυτός την χρονική στιγμή που συντελείται

δεν επακολουθείται από μία αναφορά έστω(γραφτή-προφορική)ότι πρόκειται για «αναγκαίο κακό» όπως προφανώς εξυπονοείται από το σχήμα Καλύβα-Μαραντζίδη? Στο δίπολο κομμουνισμός-αντικομμουνισμός που είχε τεθεί από την στρατιωτική ηγεσία των Ναζί οι συνεργαζόμενοι με τους τελευταίους «αντάρτες» είχαν στοχοποιήσει τον απόλυτο και μοναδικό τις περισσότερες φορές εχθρό στο «κομμουνιστικό ΕΑΜ».Οι Γερμανοί ήταν κάτι παροδικό που δεν θα επηρέαζε το καθεστώς και την εξουσία στην μεταπολεμική Ελλάδα.Στην πραγματικότητα μόνο σε μεταπολεμικές δίκες δωσιλόγων που διεξήχθησαν φαίνεται μία προσπάθεια να υπάρξει άρνηση της συνεργασίας με τα κατοχικά στρατεύματα και να φανεί σαν κάτι απολύτως αναπόφευκτο.⁷¹Στην συγχρονικότητα της συνεργασίας δεν θεωρείται αναγκαία η οποιαδήποτε δικαιολόγηση ή ερμηνεία του προσεταιρισμού τους πέρα από την ύπαρξη ενός σαφούς κοινού εχθρού που έπρεπε να καταπολεμηθεί με κάθε μέσο.

Οι οπλαρχηγοί αυτοί μέσα στις διαφοροποιήσεις τους,τις ατομικές τους επιλογές και πρωτοβουλίες,τις διαφορετικές χρονικές συγκυρίες που συγκροτούν τα ένοπλα σώματα τους καλύπτουν μεν ένα ευρύ φάσμα(πολιτικά και ιδεολογικά),αλλά τα κίνητρα τους φαίνεται εξαρχής στις περισσότερες των περιπτώσεων να είναι όντως η βαθιά κοινωνική και πολιτική εναντίωση στον ΕΛΑΣ.

Τα κίνητρα της εναντίωσης ποικίλουν:από ξεκάθαρη φιλοναζιστική στάση μέχρι προσπάθεια προσωπικής αντεκδίκησης.Η ουσία είναι όμως ότι εντασσόμενα ξεκάθαρα εξαρχής συνειδητά στο αντιελασίτικο στρατόπεδο τα πρόσωπα αυτά έθεταν εαυτούς ένα πολύ πραγματικό διακύβευμα:την εξάλειψη των ελασίτικων στρατευμάτων από τις πόλεις και τα χωριά που είχαν στην στρατιωτική κατοχή τους μέσα από τον εξολισμό τους από τον κατοχικό στρατό.Στην πραγματικότητα ένα τεράστιο ποσοστό αυτών των ομάδων δεν επιχείρησε ποτέ να κινηθεί ένοπλα ενάντια στην Κατοχή,κάτι που διακρίνεται και από τις διακυρήξεις τους⁷².Αυτό έγινε γνωστό στον ΕΛΑΣ και μέσω πληροφοριοδοτών του αλλά και αντιλαμβανόμενο το ίδιο σαφώς την προφανή εναντίωση κοινωνικών δυνάμεων ως προς την ανεπτυγμένη δυναμική του,ιδιαίτερα ενώ όλοι γνώριζαν ότι πλησίαζε η απελευθέρωση.

Το ενδεχόμενο μιας παρατεταμένης σύρραξης με τις κάθε λογής εθνικιστικές ομάδες ειδικότερα τη χρονική εκείνη στιγμή φαινόταν απευκταίο για το ΕΑΜ⁷³. Υπάρχουν όμως «γκρίζες ζώνες»? Στιγμές που η ολοκληρωτική στρατιωτική εκμηδένιση του αντιπάλου κυρίως από την πλευρά του ΕΛΑΣ δεν αποτελούσε το μοναδικό ενδεχόμενο? Υπήρξαν όροι συνύπαρξης ή έστω ανακωχής μεταξύ αυτών των τόσο διαφορετικών τουλάχιστον στους όρους συγκρότησης και στους σκοπούς αντάρτικων ομάδων? Υπήρξαν ενέργειες που πιθανότατα θα μπορούσαν να αποτρέψουν την τελική σύγκρουση? Για τους συγγραφείς φαίνεται ότι ο ΕΛΑΣ σχεδόν εμμονικά αφοπλίζει και σκοτώνει οποιαδήποτε στην κυριολεξία αντάρτικη ομάδα βρεθεί σε κοινή περιοχή μαζί του.

Η περίπτωση της αρχικά ΥΒΕ και μετέπειτα ΠΑΟ αποτελεί μια χαρακτηριστική τέτοια περίπτωση όπου οι σχέσεις μεταξύ δύο αντάρτικων ομάδων παλινδρομούν ανάμεσα σε αρχική προσπάθεια για συνεργασία και τελική σύγκρουση. Τις στιγμές όμως που οι διεργασίες συμβαίνουν τίποτα δεν είναι ντετερμινιστικό και προδιαγεγραμμένο εκτός και αν κρίνεται καθολικά και αναδρομικά και η κάθε μικρότερη ή μεγαλύτερη πρωτοβουλία του ΕΑΜ προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση⁷⁴. Αξίζει να εξεταστεί λοιπόν στο πλαίσιο των «πρώτων εμφύλιων συγκρούσεων της κατοχής» όπως παρουσιάζεται στο μεταναθεωρητικό σχήμα σαν μία ενδοελληνική αντίθεση μέσα στην Κατοχή και η αντιμετώπιση αυτής από τον ΕΛΑΣ, που μοιάζει περισσότερο να κρίνει ανά συγκυρία την στάση του, παρά να έχει μία σαφή στρατηγική αντιμετώπισης τέτοιων οργανώσεων.

Στην οργάνωση αυτή ενυπάρχει όπως και σε πολλά άλλα αντίστοιχα «αντιστασιακά» εγχειρήματα μία τάση ηγεμονισμού καταρχήν ως προς τον χώρο της (τον εθνικιστικό). Οι στόχοι της διακηρύσσεται αρχικά ότι είναι η «τήρησης της τάξης μετά την αποχώρηση των κατακτητών» και η «διάλυση των ντόπιων αναρχικών στοιχείων»⁷⁵. Στην αρχή επιχειρείται να καταδειχθεί ο αντιστασιακός χαρακτήρας της οργάνωσης η οποία δρώντας στο χώρο της Μακεδονίας στοχοποιεί καταρχήν τους Βουλγάρους κατακτητές ως τον βασικό της εχθρό παίρνοντας σαφείς αποστάσεις από τις κατοχικές δυνάμεις⁷⁶. Σε όλη τη διάρκεια της δράσης της η οργάνωση προσπαθεί να απεκδυθεί της συνεχούς καχυποψίας και κατηγορίας εκ

μέρους κυρίως του ΕΛΑΣ,περί σύμπλευσής της με τη ναζιστική κατοχή μέσω των επαφών της με την Γενική διεύθυνση Μακεδονίας και τη Ναζιστική Κατοχή λόγω των φημολογούμενων και τελικά αποδεδειγμένων διασυνδέσεών της με τον Αθανάσιο Χρυσοχόου,γενικό επιθεωρητή Νομαρχιών Μακεδονίας και συνταγματάρχη.Η ΥΒΕ μάλιστα μετονομάζεται σε ΠΑΟ μετέπειτα ακριβώς στην προσπάθειά της να απεμπλακεί από τις εναντίον της κατηγορίες για δωσιλογισμό.Το κατά πόσο αποτελούσε ένα από τα κρυφά αρχηγικά της στελέχη ο Χρυσοχόου δεν έχει εξακριβωθεί μέχρι και σήμερα. Ένα από τα διακηρυγμένα ωστόσο σχέδια της οργάνωσης ήταν « η κατοχή θέσεων μέσα στη Γενική διοίκηση Μακεδονίας» και η κινητοποίηση πατριωτών από τον προυπάρχον κρατικό μηχανισμό κάτι που φανερώνει έναν προσανατολισμό προς την κατεύθυνση της χρησιμοποίησης έστω σχέσεων με τον επονομαζόμενο «δοσιλογικό μηχανισμό»της περιοχής της Μακεδονίας.Πώς αντιδρά όμως ο ΕΛΑΣ στην προσπάθεια ανάπτυξης αντάρτικων ομάδων από την ΥΒΕ αρχικά?Έχει ενιαία στάση καθ'όλη την διάρκεια των επαφών που νομοτελειακά οδηγεί στην ένοπλη σύγκρουση?Στελέχη του «Μακεδονικού Γραφείου του ΚΚΕ,έχουν ήδη από το 1941 προσανατολιστεί σε συντονισμό δράσης με δυνάμεις της ΥΒΕ και της τότε οργάνωσης του Ψαρρού,ονόματι «Ελευθερία»με στόχο την πλήρη συγχώνευση τους στην περιοχή που όμως εν τέλει δεν καρποφορούν παρότι υπάρχουν μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις⁷⁷.Η οργάνωση διατηρεί επαφές στην προσπάθειά της να αντλήσει πολεμοφόδια και με την εξόριστη κυβέρνηση Καιρου,και μάλιστα με παρέμβαση του Π.Κανελόπουλου στέλνονται τα πρώτα χρήματα σε αυτήν.Οι σχέσεις της με τον Χρυσοχόου φαίνονται να προκαλούν τις πρώτες επιθέσεις από τον ΕΛΑΣ Δυτικής Μακεδονίας,παρά το γεγονός του ότι οι ίδιοι οι αντάρτες της ΠΑΟ,τον περιγράφουν σαν μία προσωπικότητα που θέλουν να συμπορευτούν αλλά ο ίδιος τους είχε προτρέψει να σταματήσουν τις «επαναστατικές τους δραστηριότητες».Την ίδια στιγμή ιταλικά στρατεύματα δέχονταν επίθεση στο Φαρδύκαμπο Σιάτιστας από συντονισμένες ενέργειες του τοπικού ΕΛΑΣ με την τοπική ομάδα που πρόσκειτο στην ΠΑΟ,την ΕΚΑ(Εθνική κοινωνική άμυνα).Η κατάσταση των σχέσεων μεταξύ ΕΛΑΣ και ΠΑΟ περιπλέκονται ακόμα πιο πολύ αν εξετάσει κανείς και την συμφωνία που υπογράφεται στην Ελαφίνα έδρα του ΕΛΑΣ Δυτικής Μακεδονίας με τον επιτελάρχη της

ΠΑΟ,συνταγματάρχη Γιάννη Μουστεράκη.Παρουσία λοχαγού της Βρετανικής Στρατιωτικής αποστολής,υπογράφεται σύμφωνο «περί παύσης κάθε εχθρικής ενέργειας μεταξύ των δυο οργανώσεων» και παραμονή των τμημάτων των δυο οργανώσεων στις περιοχές που είχαν ήδη εγκατασταθεί.Μετά το σύμφωνο αυτό,η οργάνωση μέσω του Μουστεράκη επιδιώκει να ενταχθεί στο ΚΓΣΑ.Οι ίδιοι οι βρετανοί φαίνονται να αμφιβάλλουν για την δυνατότητα προσχωρήσεως μιας οργάνωσης για την οποία υπάρχουν έντονες φήμες και ενδείξεις για επαφές με τον κατακτητή και της δίνεται ο χρόνος «να απαλλαγεί από τα αντιπατριωτικά στοιχεία που έχει στις τάξεις της.»Ο ίδιος ο Γουντχάουζ φαίνεται να δυσπιστεί για την ΠΑΟ,στο φως ενεργειών που φέρεται να έχει διαπράξει παρεμποδίζοντας μέχρι και κοινές επιθέσεις Βρετανών και ανταρτών του ΕΛΑΣ(όπως ήταν η προσπάθεια ανατίναξης γέφυρας στον Αλιάκμονα).Η ίδια η SOE μέσω του Γούντχάουζ φέρεται να προτείνει την συγκρότηση ανταρτοομάδων στη Μακεδονία υπό την αρχηγία του Ευριπίδη Μπακιρτζή,συνταγματάρχη του ΕΛΑΣ,σε συνομιλίες που γίνονταν στο Περτούλι⁷⁸.Το ίδιο το ΕΑΜ σε αυτό το σημείο διχάζεται καθώς οι επονομαζόμενοι Μακεδόνες,Κικίτσας και Βαφειάδης,υπεύθυνοι του ΕΛΑΣ στην περιοχή δεν επιθυμούν καμία συνεργασία ή υποχώρηση μπροστά στην δράση της ΠΑΟ,την οποία χαρακτηρίζουν εξ αρχής προδοτική και άμεσα συνεργαζόμενη με τους τοπικούς κατοχικούς παράγοντες.Εδώ φαίνεται να συγκρούονται δυο γραμμές,ένα κεντρικό σημείο αντιπαράθεσης που θα συνεχίζεται σε πολλές αντίστοιχες περιπτώσεις αντιδικίας του ΕΛΑΣ με εθνικιστικές αντάρτικες οργανώσεις. Η γραμμή τοπικών ανταρτών στελεχών του κόμματος όπως ο Βαφειάδης,που στην συγκεκριμένη συγκυρία επιλέγει την σκληρή γραμμή της σύγκρουσης με την αντίπαλη οργάνωση και του Ανδρέα Τζήμα,που μοιάζει να εκφράζει την υποχωρητικότητα απέναντι στην βασική ανάγκη του εαμικού αντάρτικου να εντάσσεται σε ένα πνεύμα συνεργασίας και αποφυγής εμφύλιων εντάσεων που εντείνουν και την ήδη υπάρχουσα βρετανική δυσπιστία ως προς τον ΕΛΑΣ.Η εμφάνιση του αρχείου του Σαρρή που βρέθηκε στο διαλυθέν στρατιωτικό τμήμα του στην Πιερία από τον ΕΛΑΣ,θα γείρει την πλάστιγγα προς την άποψη του Μάρκου καθώς το αρχείο αυτό φαίνεται να ενοχοποιούσε στελέχη της ΠΑΟ,ότι είχαν συστηματική αλληλογραφία με τον Χρυσόχοου και Γερμανούς

φρούραρχους των γύρω περιοχών. Το Γ.Σ του ΕΛΑΣ τελικά αποφασίζει να ακυρώσει το σύμφωνο που είχε υπογραφεί με τον Μουστεράκη. Οι Βρετανοί θέτουν πλέον ένα σαφή όρο στην ΠΑΟ: να επιβάλλει κάθαρση στο εσωτερικό της, αλλιώς δεν θα γινόταν δεκτή στο κοινό στρατηγείο ανταρτών ούτε προφανώς θα δεχόταν την όποια στρατιωτική βοήθεια χρειαζόταν για να ανασυγκροτηθεί. Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι οι Βρετανοί στρατιωτικοί σύνδεσμοι δεν πίστευαν ιδιαίτερα ότι η ΠΑΟ μπορούσε να αναπτύξει αποτελεσματικό αντάρτικο ούτε φαινόταν πρακτικά να είχε κάποια ιδιαίτερη διάθεση ως προς το να κινηθεί προς μία τέτοια κατεύθυνση. Οι Γερμανικές αναφορές στην οργάνωση ήταν άλλωστε από ανύπαρκτες μέχρι ενθαρρυντικές της αντικομμουνιστικής προπαγάνδας στην οποία συχνά-πυκνά επιδίδετο. Το Κάιρο επίσης δεν φαίνεται να πείθεται για τις προθέσεις της οργάνωσης. Η ΠΑΟ μετέπειτα θα προσπαθήσει να χρησιμοποιήσει το σύμφωνο Κικίτσα-Μουστεράκη που εμπεριέχει και την υπογραφή του Βρετανού συνδέσμου Hammond για να επιδιώξει την πολυπόθητη αναγνώριση από το Διασυμμαχικό στρατηγείο αλλά και να πλήξει επικοινωνιακά τον ΕΛΑΣ εγκαλώντας τον για το ξεκίνημα επιθέσεων εναντίον της. Αξίζει αναφοράς ότι σε όλη αυτή την διαδικασία η ΠΑΟ δεν δέχτηκε στρατιωτική βοήθεια από τα γερμανικά στρατεύματα, μέχρι τις αρχές του 1944 όταν πλέον εκφράστηκε ανοιχτά στην προσπάθεια αντιμετώπισης των κομμουνιστών, η οργάνωση θα συμπράξει αν χρειαστεί και με τους Γερμανούς. Η SOE σκέφτεται μάλιστα να διακόψει κάθε στρατιωτική υποστήριξη ενώ διαφωνεί με το Foreign Office ως προς την ανάγκη της παραμικρής συμβολής στην ΠΑΟ. Μετά την συγκρότηση της ΠΕΕΑ και αφού η Διοικούσα Επιτροπή της ΠΑΟ συνεδριάζει τον Μάρτιο του 1944, το ΕΑΜ φέρεται να επαναπροτείνει την τοπική συγχώνευση των ομάδων της ΠΑΟ και του ΕΛΑΣ, με τον όρο της αποκύρηξης της παλιάς μορφής της οργάνωσης. Ο ΕΛΑΣ επιθυμεί να δεσμεύσει την ΠΑΟ γνωρίζοντας ότι πολλοί συνεργαζόμενοι αλλά και παλιά στελέχη της έχουν πλέον εκείνη τη χρονική στιγμή περάσει εμφανώς στο πλευρό της Βέρμαχτ. Η ΠΑΟ δεν δέχεται αφού φοβάται ξανά την απορρόφησή της από την Αριστερά. Η ΠΑΟ δεν θα καταφέρει να επανορθώσει στα μάτια των Βρετανών ποτέ για την «γκρίζα περιοχή» της συνεργασίας της με τους Γερμανούς. Αυτό θα την απομονώσει και θα επιφέρει την τελική διάλυσή της από τον ΕΛΑΣ.⁷⁹

Η ουσία αυτής της αναφοράς στην Μακεδονική αυτή οργάνωση έγκειται στην ρευστότητα των σχέσεων μεταξύ των αντιστασιακών οργανώσεων που παρά την προφανή εγγενή τους ιδεολογική αντιπαλότητα, διαφοροποίηση ως προς την κοινωνική τους συγκρότηση, και φανερή ανταγωνιστικότητα ως προς την προσπάθεια συγκρότησης ανταγωνιστικού αντάρτικου στην ίδια ακριβώς περιοχή, η τελική σύγκρουση δεν είναι δεδομένη ούτε προειλημμένη απόφαση από τις ηγεσίες των δυο οργανώσεων και μάλιστα αποτελούν σε στιγμές σημείο αντιπαράθεσης ακόμα και μέσα στον ΕΛΑΣ. Η πόλωση των αρχών του 1944 και η όξυνση των Γερμανικών επιθέσεων λίγο πριν την φυγή τους αποτελεί έναν ακόμα παράγοντα που εντάσσεται στους λόγους της έντασης της αμοιβαίας δυσπιστίας. Το πρόβλημα όμως της ανάπτυξης αυτών των οργανώσεων έγκειται και στην ίδια την συγκρότησή τους και δεν μπορεί η αδυναμία κοινωνικής τους γείωσης να οφείλεται μόνο στην «επιθετικότητα του ΕΛΑΣ». Η ολιγωρία των μονίμων αξιωματικών να ανέβουν στο βουνό, οι περιορισμένες τους σχέσεις με τις πολιτικές οργανώσεις τις απομόνωναν κοινωνικά από τον τοπικό πληθυσμό, κάτι που μετέτρεπε την όποια ανάπτυξή τους μόνο μέσα από την απόλυτη εξάρτηση τους από τη Μέση Ανατολή⁸⁰.

ΤΑΚΤΙΚΕΣ ΤΩΝ NAZI ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ

Οι Ναζί ευτυχώς για την εργασία των μετέπειτα ιστορικών άφηναν πάντοτε γραπτά αρχεία (όσα δηλαδή δεν πρόλαβαν να καταστρέψουν με την αποχώρησή τους) με λεπτομερή αναφορά των σχεδίων και των δράσεών τους. Ποια ήταν όμως η συγκεκριμένη αντίληψή τους για το αντάρτικο και πώς θα πρέπει να αλληλοσυνδεθεί με τις πρακτικές του ΕΛΑΣ αλλά και των υπόλοιπων αντιστασιακών οργανώσεων?

Στο μετααναθεωρητικό σχήμα ειδικά στον Καλύβα, οι Ναζί ως στρατιωτική δύναμη φαίνονται σχεδόν στο περιθώριο των ενδοελληνικών συγκρούσεων μη συμμετέχοντες ως κατοχική δύναμη στις εσωτερικές αντιπαραθέσεις. Για τη σαφέστερη κατανόηση όμως των συγκρούσεων μεταξύ των αντιστασιακών οργανώσεων χρειάζεται να εντάξουμε αυτές μέσα στο τοπίο της άσκησης της ναζιστικής κατοχικής εξουσίας και των

σαφώς εκφρασμένων σχεδίων της ως προς την αντιμετώπιση της αντίστασης, αλλά και των σκέψεών της για προσωρινό προσεταιρισμό της, όπως στην περίπτωση του ΕΔΕΣ.

Ας δούμε όμως τι συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν από την ανάγνωση των απόρρητων εκθέσεων του στρατιωτικού επιτελείου για την αντίσταση στην Ελλάδα. Εκείνο που έχει άμεσα ενδιαφέρον είναι η λεπτομερειακή γνώση πέρα από τις επιδιωκόμενες ενέργειες στρατιωτικά, το πόσο καλή γνώση των αντιφάσεων μεταξύ των αντιστασιακών οργανώσεων υπάρχει. Οι σχέσεις τους μπαίνουν κάτω από το μικροσκόπιο του Ναζιστικού στρατού και μάλιστα δίνεται έμφαση στη ρευστή δυναμική των σχέσεων τους⁸¹. Βασικός πυλώνας των αναφορών, πέρα από τις στρατιωτικές ανακατατάξεις που σημειώνονται και τις επιμέρους επιμελητειακές βελτιώσεις των αντάρτικων ομάδων, είναι η σχέση των μη κομμουνιστικών αντάρτικων ομάδων μεταξύ τους αλλά και με την ίδια την γερμανική κατοχική δύναμη⁸². Στην έκθεση του Μαιου του 1944 μάλιστα υπάρχει εκτενής αναφορά και στην μεταπολεμική Ελλάδα μετά την αποχώρηση των ίδιων των Γερμανών, τονίζοντας την αναμενόμενη συνεργασία τους ΕΔΕΣ της Αθήνας με την κυβέρνηση Ράλλη στο πλαίσιο μιας προσπάθειας ένωσης όλων των εθνικιστικών, αντικομμουνιστικών κύκλων με στόχο τη συγκρότηση μίας «ισχυρής εθνικιστικής κυβέρνησης» εξαλείφοντας τις μέχρι τότε αντιθέσεις τους. Το καθεστώς της μεταπολεμικής Ελλάδας φαίνεται να απασχολεί τους Γερμανούς και να τους αφορά το ποιος τελικά θα επικρατήσει σε μία ενδεχόμενη μάχη στην Αθήνα μεταξύ εθνικιστών και κομμουνιστών. Προφανώς οι γερμανοί στρατιωτικοί δεν θα μπορούσαν να γνωρίζουν την ολοκληρωτική τους ήττα στο ευρωπαϊκό μέτωπο και άρα την μη δυνατότητα τους να επηρεάσουν μεταπολεμικές εξελίξεις όταν αυτές θα έρχονταν. Σε καμία περίπτωση το Ναζιστικό στρατιωτικό επιτελείο δεν φαίνεται παρόλα αυτά να επιθυμεί μία Ελλάδα με κυρίαρχους τους κομμουνιστές με άμεση σύνδεση με την αναδυόμενη δύναμη των Σοβιετικών. Για αυτό το λόγο προκρίνεται η ενωτική δράση των εθνικιστικών κύκλων για τους οποίους δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια στρατιωτική ανησυχία ως προς την στάση τους απέναντι στα γερμανικά στρατεύματα. Ακόμα και ο ΕΔΕΣ κρίνεται ως αμφιταλαντευόμενη δύναμη που στις περισσότερες περιπτώσεις βρίσκεται σε μία στάση ανακωχής-

αναμονής παλινδρομώντας ανάμεσα στην άμεση σύνδεση του με την βρετανική συμμαχική αποστολή και την ελλιπή σε στιγμές ανάγκη του να αναλάβει στρατιωτική δράση ενάντια στην κατοχική δύναμη. Οι Γερμανοί μάλιστα δεν φαίνεται να έχουν καμία αμφιβολία για την βρετανική στρατηγική της ευμενούς επιμελητειακής «προτίμησης» του ΕΔΕΣ σε σχέση με τον ΕΛΑΣ, με τον τελευταίο να λαμβάνει σαφώς μικρότερη στρατιωτική βοήθεια δυσανάλογη του μεγέθους του. Η επιλεκτική βοήθεια της Βρετανίας μάλιστα επιχειρεί να μετατρέψει τον ΕΔΕΣ σε έναν πολύ πιο αξιόπιστο και οργανωμένο αντάρτικο στρατό⁸³. Οι ίδιοι οι Γερμανοί φαίνονται να τηρούν στάση αναμονής απέναντι στον Ζέρβα ως προς το ενδεχόμενο συμμαχικής απόβασης. Δεν κρίνουν τη στιγμή εκείνη ότι αυτός θα επιλέξει να τους επιτεθεί αφού θεωρούν ότι ο κυριότερος εχθρός του ΕΔΕΣ είναι ο ΕΛΑΣ, και πλέον στα μέσα του 1944 η στρατηγική ανωτερότητα απέναντι στους κομμουνιστές καθίσταται προτεραιότητα για κάθε εθνικιστή αντάρτη που βλέπει την προοπτική μιας κομμουνιστικής επικράτησης ορατή στο άμεσο μεταπολεμικό μέλλον. Η δράση του λοιπόν εκείνη την περίοδο απέναντι στον Γερμανικό στρατό θα καθοριζόταν καθαρά από τις Βρετανικές πιέσεις για συμμετοχή του στο ενδεχόμενο συμμαχικής απόβασης στην Ελλάδα.

Βασική τακτική των Γερμανών φαίνεται να αποτελεί η προσπάθεια διαχωρισμού των ανταρτών του ΕΛΑΣ από την κοινωνική τους βάση στα χωριά «μέσω της δημιουργίας προσιτών μεταξύ πληθυσμών ορεινών περιοχών και ανταρτών, ώστε να αποφεύγεται προσχώρηση σε αυτούς»⁸⁴ με παράλληλη ενίσχυση των αντικομμουνιστικών εθνικιστικών τμημάτων, για τον «αγώνα τους εναντίον των κομμουνιστών». Αυτό που γίνεται απολύτως κατανοητό ειδικότερα στις εκθέσεις του επιτελείου είναι ότι προς το τέλος της κατοχής οι Γερμανοί φαίνεται να έχουν την ανάγκη στρατιωτικής βοήθειας από έλληνες όσο καμία άλλη περίοδο καθώς πλέον το ζήτημα της ασφαλούς υποχώρησης τους γίνεται ακανθώδες λόγω των συνεχιζόμενων επιθέσεων από αντάρτικες μονάδες, κυρίως του ΕΛΑΣ⁸⁵. Τα τάγματα ασφαλείας κρίνονται απολύτως απαραίτητες μονάδες για να επιτευχθεί ο απαραίτητος αιφνιδιασμός των περιοχών που διεξάγουν τις εκκαθαριστικές τους επιχειρήσεις καθώς η γνώση των περιοχών των ελληνικών ταγμάτων ασφαλείας τα καθιστά ιδανικά σε τακτικές επιχειρήσεις σε συνεργασία με τους γερμανούς

κομμάντο.Φαίνεται ότι τα τάγματα αποτελούν ένα βασικό κομμάτι του επιχειρησιακού σχεδιασμού τους για την υλοποίηση του σχεδίου απώθησης των αντάρτικων ομάδων.Αυτό τα καθιστά de facto συστατικό στοιχείο των επιθέσεων τους ενάντια σε «ανταρτόφιλα» χωριά ειδικότερα στην περιοχή της Πελοποννήσου όπου η ρευστότητα της εαμικής κυριαρχίας είναι ισχυρότερη.Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στο ρόλο του Άρη Βελουχιώτη στην καθοδήγηση της διαδικασίας εσωτερικής αναδιοργάνωσης του αντάρτικου στρατού του ΕΛΑΣ Πελοποννήσου.

Καθοριστικό δείγμα του τρόπου σκέψης των Γερμανών απέναντι στο ελληνικό αντάρτικο κίνημα είναι η νοοτροπία τους σε σχέση με τους όρους που μπορούν να συνεργαστούν με τις διάφορες εθνικιστικές ένοπλες ομάδες.Τα κριτήρια των Ναζί φαίνονται να είναι βαθιά ιδεολογικά καθώς η ενίσχυση του αντικομμουνιστικού στοιχείου και η αποφυγή επικράτησης των κομμουνιστών στην επικράτεια είναι το βασικό τους κίνητρο πέρα βέβαια από την ασφάλεια των γερμανικών στρατευμάτων⁸⁶ακόμα και αν απουσίαζε η όποια γενικότερη φιλογερμανική στάση.

Το αντικομμουνιστικό αυτό μέτωπο τελικά δεν δημιουργήθηκε προς απογοήτευση των ναζιστικών στρατιωτικών κύκλων καθώς πολλά κομμάτια του εθνικιστικού χώρου επέλεξαν την απόλυτη συμπόρευση με τους Βρετανούς προς το τέλος της κατοχής(χαρακτηριστικότερη περίπτωση ο Ζέρβας).

Η χρήση της προφορικής ιστορίας

Ένα από τα βασικά σημεία της μεθοδολογικής ανανέωσης του «νέου κύματος» αποτελεί η διεπιστημονικότητα της ιστορικής έρευνας.Η ενστάλαξη δηλαδή και διασύνδεση στοιχείων,τρόπων έρευνας,επιστημονικών μεθόδων από όλο το εύρος των ανθρωπιστικών-κοινωνικών επιστημών.Η μελέτη του ίδιου του Καλύβα στο νομό Αργολίδας και στο νομό Αλμωπίας(στη Βόρεια κεντρική Μακεδονία) παρουσιάζεται ως μία τέτοια διεπιστημονική ενέργεια ενσωματώνοντας στοιχεία από την ανθρωπολογία,την εθνογραφία,την πολιτική επιστήμη,την κοινωνιολογία και βεβαίως την ιστορία σε μια έρευνα πεδίου και ιδιαίτερης έμφασης στην τοπικότητα.Η μελέτη μάλιστα αυτή έχει εκδοθεί σε βιβλίο με τίτλο “The logic of violence in civil war”.Ο

Καλύβας επιχειρώντας να μελετήσει την οπτική «των απλών ανθρώπων» στα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου στις παραπάνω περιοχές παρέμεινε ένα(ακαθόριστο)χρονικό διάστημα σε πολλά από τα χωριά των περιοχών αυτών(συνολικά 136) σε μία απόπειρα να καταδείξει τις ποικίλες ομοιότητες των δυο τόσο απομακρυσμένων γεωγραφικά περιοχών ως προς την πρόσληψη και την αντίληψη των κατοίκων τους που συμμετείχαν στις «εμφυλιακές συγκρούσεις» της δεκαετίας του 1940.Η Αργολίδα είναι μία περιοχή φορτισμένη κυρίως προς τα δεξιά όπως αναφέρει με ένα μεγάλο κομμάτι πληθυσμού εθνολογικά Αρβανίτες,για κάποιους μία περιοχή της Πελοποννήσου στην καρδιά της κρατικιστικής αντίληψης στην Ελλάδα λόγω και της ιστορικότητας της περιοχής ως προς τα γεγονότα της ελληνικής επανάστασης του 1821⁸⁷.Ως προς την Αλμωπία οι διαφοροποιήσεις και η πόλωση της περιόδου δεν αναδεικνύουν κάποια πολιτική αντίληψη να υπερτερεί καθώς και η πολυποίκιλη εθνολογική σύσταση της περιοχής δεν φαίνεται να έχει κάποια συγκεκριμένη πολιτική αναλογία ως προς το με ποια παράταξη ταυτίζεται η κάθε εθνοτική ομάδα.

Ο Καλύβας επιχειρεί κυρίως μέσα από την εμπειρία της έρευνας του στην Αργολίδα στην οποία αφιέρωσε τον περισσότερο χρόνο σε σχέση με τις δυο περιοχές να μας εισαγάγει σε ένα θεωρητικό μοντέλο που φαίνεται να διαπερνά κάθε εμφυλιακή σύγκρουση τουλάχιστον στα νεωτερικά χρόνια.Προσπαθεί να καθιερώσει ένα νέο παράδειγμα μελέτης των εμφυλίων πολέμων σε αντιπαραβολή με τις έως τώρα «απόλυτα ιδεολογικοποιημένες ερμηνείες» θέμα αφορά την πρόκριση της αντίληψης ότι ο εμφύλιος πόλεμος είναι κατεξοχήν πεδίο που αναδεικνύονται οι καιροσκοπικές,τυχοδιωκτικές τάσεις των ανθρώπινων πράξεων σε πλήρη αντίθεση με την αντίληψη «περί ιδεολογικών κινήτρων που» που επικαθορίζουν τις πρακτικές των συμμετεχόντων σε αυτόν.

Οι μετέχοντες των συγκρούσεων προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη(κάθε είδους)σε ένα συμπυκνωμένο χρονικό διάστημα όπως είναι αυτό του χρόνου της εμφύλιας σύρραξης.Η άσκηση μίας απόλυτα ελεγχόμενης και στοχευμένης βίας είναι μάλλον το βασικότερο μέσο για την επίτευξη αυτών των κερδών από κάθε αντίπαλο μέρος της σύγκρουσης⁸⁸.Τα κίνητρα της επιβίωσης και της προσωπικής ανέλιξης

είναι τα βασικότερα για την κινητοποίηση του πληθυσμού που μόνο σε ένα μικρότερο βαθμό μπορεί να διαπλέκονται με τις πολιτικές ταυτίσεις των ηγετών μιας ομάδας ή οργάνωσης στην οποία μπορεί να βρίσκονται. Οι εμφύλιοι πόλεμοι μάλιστα με βάση αυτά τα κίνητρα των δρώντων υποκειμένων σε αυτούς διαφοροποιούνται ποιοτικά σε σχέση με τους διακρατικούς πολέμους καθώς τα επίπεδα και η βαρβαρότητα που ασκείται μεταξύ των αντιπάλων τους φτάνει σε ποιοτικά ανώτερα επίπεδα. Εκ των πραγμάτων λοιπόν επισκιάζεται και στην ίδια την ελληνική δεκαετία του 1940 η διακρατική βία (που προφανώς είναι η βία των ναζιστικών στρατευμάτων απέναντι στον ελληνικό πληθυσμό) από τις ενδοελληνικές συγκρούσεις σε μία σχέση μάλλον παράλληλης χρονικά συνύπαρξης των δυο τύπων σύγκρουσης παρά τομής.

Η φύση της βίας στις εμφύλιες συγκρούσεις διχοτομείται σε επιπλέον δυο κομμάτια: αυτό της επιλεκτικής βίας και της αδιάκριτης βίας. Στην πρώτη περίπτωση η βία παίζει ένα πρωταρχικό ρόλο στη δυνατότητα επικράτησης καθώς καθορίζει την εμφυλιοπολεμική σύρραξη ως τέτοια καθώς προϋποθέτει την ικανότητα της μίας από τις αντιμαχόμενες πλευρές να συλλέγει πληροφορίες με άμεση γνώση του περιβάλλοντος και απόκτηση του απόλυτου εδαφικού ελέγχου πάνω στον τοπικό πληθυσμό⁸⁹. Αυτή η δυνατότητα περνά την δυναμική της εμφύλιας σύγκρουσης στο νέο επίπεδο που είναι αυτό της δυνατότητας ενός από τα μέρη να έχει την ευχέρεια να καταδικάσει-καταγγείλει δημόσια άτομα από την άλλη πλευρά, απονομιμοποιώντας την ηθικά και πολιτικά ως προς το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του δωσίλογος-προδότης που όμως δεν εμφανίζεται στο γραπτό του Καλύβα.

Πέρα όμως από το ζήτημα της βίας και της νέας θέσης για τις εμφύλιες συγκρούσεις που θέλει να εισάγει ο Καλύβας υπάρχει το σαφέστατο πρόβλημα της μεθοδολογίας που χρησιμοποιεί για να αναδείξει εν τέλει μέσα από την εθνογραφική μελέτη πεδίου τη βασικότερη κεντρική προβληματική του. Την βία που άσκησαν στις περιοχές αυτές οι Ελασίτες και του τρόπου που αυτή έγινε βίωμα από τον τοπικό πληθυσμό. Εδώ ακριβώς έρχεται να ενταχθεί η γενικότερη προβληματική γύρω από τα «τεκμήρια» του κλάδου της προφορικής ιστορίας και του τρόπου χρήσης

τους και ερμηνείας τους για την εξαγωγή του όποιου συμπεράσματος για την ιστορία της δεκαετίας του 1940 αλλά και για τους τρόπους που μπορεί να γίνει χρήση των μεθόδων αυτού του κλάδου για την ενίσχυση της αξιοπιστίας της ιστοριογραφίας του σήμερα. Στην περίπτωση της μελέτης του Καλύβα υπάρχει ένα σαφέστατο ζήτημα ως προς την χρήση των απαντήσεων των ερωτηθέντων αλλά και της ίδιας της έρευνας πεδίου του συγγραφέα. Η ανθρωπολογική μελέτη προϋποθέτει μία συστηματική καθημερινή τριβή και ενασχόληση με τους πληροφορητές που από τον χρόνο που εξάγεται ότι αφιέρωσε σε κάθε χωριό ο Καλύβας (γύρω στις δυο μέρες στο καθένα) δεν μπορεί να εξαχθεί ένα τόσο σαφές συμπέρασμα από την μεριά του για την ουσία των απαντήσεων των ερωτηθέντων του τώρα για το παρελθοντικό βίωμα τους στα γεγονότα της δεκαετίας του 1940. Ο παραπάνω χρόνος που θα αφιερωνόταν στους πληροφορητές θα οδηγούσε την έρευνα πεδίου που έκανε σε πιο αξιόπιστα συμπεράσματα τουλάχιστον για τις μαρτυρίες τους. Οι όποιες αρχικές τους απαντήσεις θα μπορούσαν κάλλιστα να μορφοποιηθούν μέσα στον ένα χρονικό διάστημα καθώς θα είχαν ένα σαφώς μεγαλύτερο διάστημα να σκεφτούν πάνω στις αυθόρμητες πρώτες απαντήσεις τους και να τις προσαρμόσουν πιθανότατα μέσα στο πλαίσιο που θα τους δινόταν.

Αυτές οι μικροαλλαγές στις αρχικές κρίσεις και οι διαφοροποιήσεις θα έδιναν μία σαφώς πιο λεπτομερειακή εικόνα του τρόπου που βίωσαν οι άνθρωποι αυτοί τις «εμφύλιες συγκρούσεις». Θα μπορούσαν δηλαδή στο μέτρο του εφικτού να επιλύσουν λεκτικά τις όποιες αρχικές αντιφάσεις του λόγου τους συμβάλλοντας σε μία πιο συνεκτική αφήγηση των εμπειριών τους⁹⁰. Ποια είναι όμως τα συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν από ένα μικρό δείγμα της ενδοκατοχικής και εμφυλιακής διαμάχης σε ένα κομμάτι της Πελοποννήσου? Ποιοι είναι όροι της προφορικής ιστορίας και κατά πόσο αυτή μπορεί να καθίσταται αξιόπιστη στην γραφή της ιστορίας ειδικότερα σε περιόδους τόσο ιδεολογικά φορτισμένες όπως αυτή του Εμφυλίου? Πώς διαμεσολαβούνται οι εμπειρίες από μεταγενέστερα γεγονότα και παραδοχές στις ζωές των ίδιων των αφηγητών αλλά και τις προφανείς αλλαγές που διαμορφώνουν την συλλογική αντίληψη της τοπικής κοινωνίας? Στη βάση που το παρελθόν δεν είναι ποτέ απόλυτα ξεκομμένο από το παρόν η κάθε αφήγηση, η κάθε μνήμη διαπερνάται από το παρόν σίγουρα όχι απόλυτα

αλλά με έναν τρόπο που καταφέρνει να συγκεράζει το πραγματικό βίωμα με τη μεταγενέστερη ανάγνωση αυτού του βιώματος μέσα από την ανακίνησή του στη μνήμη. Το στοιχείο της διαιρεμένης μνήμης, της συνύπαρξης δηλαδή της ατομικής μνήμης ως μαρτυρία και της συλλογικής μνήμης ως πολιτική ταυτότητα ενυπάρχει σε κάθε είδους αφήγηση. Η κάθε είδους ανάκληση γεγονότων στο τώρα άλλωστε εμπεριέχει την ίδια την ιστορικότητά της καθώς λαμβάνει χώρα μέσα σε ένα συγκεκριμένο ερμηνευτικό πλαίσιο που νοηματοδοτεί την ίδια την ανάκληση και σε μία ιστορική συγκυρία που τοποθετείται αυτή καθαυτή η ανάκληση χρονικά⁹¹. Η ίδια η μνήμη άλλωστε έχει μία σαφή επιλεκτική χροιά. Καθένας επιλέγει να θυμάται όσα συνήθως προσδίδουν ενισχυτικά επιχειρήματα στην ήδη καθιερωθείσα εικόνα του εαυτού του ή της συλλογικότητάς του μέσα στα γεγονότα.

Θα έλεγε κανείς ότι η σωρεία των πληροφοριών που μπορεί να ανασύρει κάποιος για τον εμφύλιο σπανίως καταλήγουν από μόνα τους σε μία αποκήρυξη των πεπραγμένων καθώς και μόνο η επιλογή τους συνήθως χαράζει μία δικαιοδική-νομιμοποιητική γραμμή στα όσα βιώθηκαν όποιο πολιτικό χώρο και αν αφορά ένα ερωτηματολόγιο. Υπάρχει όμως κοινωνιολογία της ίδιας της αφήγησης; Προκρίνονται δηλαδή σκόπιμα ή όχι κάποια συγκεκριμένα μέλη τοπικών ελίτ ή αρχών πολύ πιο εύκολα από ότι ας πούμε ένας απλός χωρικός ή ένα περιθωριακό κομμάτι μιας τοπικής κοινωνίας; Είναι σαφές ότι η ιεραρχία και η αυθεντία παίζει το δικό της ρόλο στην ίδια τη διάθεση για αφήγηση και η αυτοπροώθηση σε αυτές τις περιπτώσεις μπορεί να αναδεικνύει σε ανθρωπολογικές συνεντεύξεις άτομα που μπορεί να μην είχαν άμεση ανάμειξη σε γεγονότα αλλά λόγω μόρφωσης ή κύρους ή ακόμα και λόγω συνεκτικότερης πολιτικής ταύτισης να προκρίνονται ως λειτουργικότεροι πληροφορητές. Ακόμα και στην περίπτωση των ίδιων των μελών του ΚΚΕ υπάρχει ένας σαφής διαχωρισμός μεταξύ των απλών μελών (συνήθως αναλφάβητων χωρικών) και των μορφωμένων στελεχών της ανώτερης ηγεσίας.⁹² Η πολιτική συγκρότηση των τελευταίων δεν συγκρινόταν με αυτή των πρώτων και ως εκ τούτου οι αφηγήσεις τους είχαν μεγαλύτερη βαρύτητα από τις όποιες των αγραμμάτων μελών (όπως ήταν οι γυναίκες αντάρτισσες οι λεγόμενες «προληπτικές»). Άλλωστε η επίσημη κομματική γραμμή έπρεπε σαφέστατα να εκφράζεται ειδικά τα πρώτα μετεμφυλιακά χρόνια από

κομματικά μέλη που γνώριζαν την γραμμή και τους τρόπους να μην παρεκκλίνουν αυτής μέσα στις στοχοθετημένες αφηγήσεις τους.

Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ένα τεράστιο κομμάτι ιστορικών μαρτυριών και βιωμάτων από έγκλειστες να μην μεταφέρεται με κάποιο τρόπο στην ιστοριογραφική μελέτη για τον εμφύλιο. Άλλωστε μία σαφής αντίφαση εδώ έγκειται στο ότι οι διακηρυσσόμενες προσδοκίες σχεδόν όλων όσων ασχολούνται με την μελέτη της προφορικής ιστορίας είναι η ανάδειξη των φωνών που δεν θα μπορούσαν ποτέ να καταγραφούν σε αυτά που θεωρούνται κατεξοχήν ιστορικά αρχειακά τεκμήρια όπως τα κρατικά ή κομματικά αρχεία κλπ.

Άρα θεωρείται κατεξοχήν ο κλάδος που οφείλει να προκρίνει αφηγήσεις «των απλών ανθρώπων» εκείνων δηλαδή που το όποιο ιστορικό τους αποτύπωμα έχει σχεδόν μόνο αυτήν την δίοδο για να μετατραπεί σε δημόσιο αφήγημα. Οι γυναίκες και τα παιδιά είναι κλασικές τέτοιες κατηγορίες. Σε αυτές τις περιπτώσεις φαίνεται ότι η κλασική προσέγγιση της πολιτικής/διπλωματικής ιστορίας δεν μπορεί να προσεγγίσει τις κατά τύπους προσλαμβάνουσες των δρώντων της ιστορίας που δεν έχουν μέσο διαμεσολάβησης της εμπειρίας τους στο ευρύ κοινό. Εδώ εισέρχεται και το δίπολο γραπτές πηγές/προφορικές μαρτυρίες που μπαίνει με την λεγόμενη παραδοσιακή ιστοριογραφία να προτιμά τις πιο έγκυρες πρώτες και να αντιμετωπίζει ως συμπληρωματικές τις δεύτερες⁹³. Ο ιστορικισμός με όρους αυταξίας και αξιωματικής ιεραρχικής εγκυρότητας των γραπτών τεκμηρίων σε στιγμές φαίνεται όντως να υποτιμά την αξία των προφορικών μαρτυριών αποκρύπτοντας άλλωστε την σε πολλές περιπτώσεις αφερεγγυότητα και επιλεκτική χρήση (και) των γραπτών τεκμηρίων. Τα τελευταία άλλωστε δεν εμπεριέχουν από μόνα τους την ιστορία αναπαραχθείσα καθεαυτήν αλλά την ερμηνεία που θα τους δώσει κατά την ανάγνωσή τους ο ίδιος ο ερευνητής.

Η προφορική ιστορία λοιπόν καθίσταται ακριβώς αυτό: χωρίς να μετατρέπει τα στοιχεία της σε αξιώματα μελετά την νοσηματοδότηση των βιωμάτων και των εμπειριών των προσώπων που ερωτώνται το πώς η ίδια η παρούσα πραγματικότητα διεμβολίζει τα παρελθόντα χρονικά που καλούνται να αφηγηθούν. Πώς μπορούν να διακριθούν όμως και να απομονωθούν τα στοιχεία του παρόντος από αυτά του παρελθόντος σε

μία αφήγηση? Κάτι τέτοιο μάλλον καθίσταται αδύνατο καθώς τα δυο αυτά μέρη διαπλέκονται με τέτοια ένταση ειδικότερα σε αφηγήσεις δραματικών γεγονότων το τι μπορεί να θεωρήσει ως αληθινό γεγονός και πως αυτό εντάσσεται σε ευρύτερες κατηγορίες πρόσληψης της δημόσιας ιστορίας από τους εκάστοτε αφηγητές-ιστορικά υποκείμενα. Η προσοχή που οφείλει να δίνει λοιπόν αυτός που παίρνει την συνέντευξη είναι στη σύνθεση ενός σύνθετου πλέγματος γεγονότων, αντιλήψεων, κοινωνικών πρακτικών, τοπικών και κρατικών ιδεολογικών που επικαθορίζουν τις λειτουργίες της μνήμης σε κάθε εξεταζόμενη περίπτωση. Σε κάθε πολιτική ταύτιση που μπορεί να έχει ένας ερωτώμενος για γεγονότα της Κατοχής και του Εμφυλίου ενυπάρχει και το στοιχείο της αυτολογοκρισίας ή με έναν τρόπο της αποσιώπησης, απόκρυψης γεγονότων στιγμών που είτε ο ίδιος είτε η παραταξιακή γενική παραδοχή και αντίληψη που επιδρά πάνω του συνολικά δεν του «επιτρέπουν» να αφηγηθεί. Το στοιχείο του φόβου και της καχυποψίας απέναντι σε αυτόν που παίρνει την συνέντευξη ενυπάρχει σε κάθε περίπτωση. Στις πρώτες μαρτυρίες των αριστερών επιζώντων του εμφυλίου η πολιτική κατάσταση του μετεμφυλιακού κράτους καθόριζε σε μεγάλο βαθμό τις αφηγήσεις τους και το τι πληροφορία επέτρεπαν στους εαυτούς τους να μοιραστούν.

Μάλιστα η σχέση της περιόδου της Κατοχής με αυτήν του εμφυλίου στο μυαλό τους και τις μαρτυρίες τους καταδείκνυαν μία εξιδανικευμένη εικόνα της πρώτης σε σχέση με την πλήρη σχεδόν αποσιώπηση των γεγονότων της δεύτερης περιόδου σε μία σχεδόν ανιστορική διάσταση μεταξύ των περιόδων στην εκφερόμενη αντίληψή τους. Η εσωτερίκευση σημαντικών εσωκομματικών πληροφοριών από πειθαρχία ή απλά από ανάγκη σεβασμού της οργάνωσης μέσα στην οποία κάποιος είχε αγωνιστεί για αρκετά χρόνια οδηγούσαν στην σιωπή⁹⁴. Οι όροι που ένας π.χ κομμουνιστής που πολέμησε στον εμφύλιο έβλεπε τον εαυτό του, διαπερνούντο είτε από την επίσημη γραμμή του κόμματος την εποχή που γινόταν η αφήγηση της μαρτυρίας για την συγκεκριμένη περίοδο είτε από την φάση των σχέσεων του εκάστοτε αφηγητή με το ίδιο το κόμμα και τους όρους που συνέχιζε κάποιος να είναι μέλος του (αν υπήρξε εσωτερική ρήξη, τριγμοί και διαφωνίες κάθε είδους, ανήταν στέλεχος που εξέπεσε ιεραρχικά μέσα στην οργάνωση κλπ).

Ειδικότερα σε μικρότερα κοινωνικά περιβάλλοντα όπως αυτό της ελληνικής επαρχίας η δυσπιστία απέναντι στους σκοπούς και τα κίνητρα του ερευνητή προφορικής ιστορίας καθιστά δύσκολη την προσέγγιση αλλά και την καταληκτική αποτύπωση όσο το δυνατόν πλησιέστερων σε ιστορική συνεκτικότητα αφηγήσεις. Σε αυτό βασικός παράγοντας είναι και ο βαθμός εμπλοκής του χωριού ή της περιοχής γενικότερα στα γεγονότα του εμφυλίου και κατά πόσο σε αυτό έχει υπάρξει μία «συμφιλιωτική» με έναν τρόπο αφήγηση εκφρασμένη με όρους δημόσιας τοπικής ιστορίας ή αν έχει υπάρξει μία άτυπη αποσιώπηση της περιόδου προς αποφυγή αναπαραγωγής περασμένων «παθών και εσωτερικών συγκρούσεων». Ακόμα και στοιχεία φαινομενικά ακίνδυνα όπως η χρήση του μαγνητοφώνου μπορεί να ενισχύσει την καχυποψία των πληροφορητών. Σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί μάλιστα να επιλεγθεί από αυτόν που δίνει την συνέντευξη να ειπωθεί κάτι όταν η καταγραφή του μαγνητοφώνου έχει κοινή συναινέσει σταματήσει(αν βέβαια αποδεχθεί τη χρήση του εξαρχής κάτι που δεν είναι δεδομένο). Ποια είναι όμως τα βασικά χαρακτηριστικά μιας συνέντευξης? Με ποιους τρόπους μπορεί να αναδειχθεί και να επιδιωχθεί η εξαγωγή ιστορικών πληροφοριών. Πόσο ρόλο μπορεί να παίξουν οι όροι και το πλαίσιο μέσα στο οποίο δίνεται μία συνέντευξη αλλά και η ίδια η σχέση αυτού που παίρνει την συνέντευξη με τον αφηγητή?

Σε μία έρευνα φανερά κατευθυνόμενη από το πλαίσιο σκέψης ενός ερευνητή και των γενικότερων επιστημονικών του αποδοχών πώς μπορεί να συμβάλλει ο πληροφορητής στην εμβάθυνση της έρευνας εάν δεν γνωρίζει το γενικότερο σχήμα στο οποίο αυτή η έρευνα εντάσσεται? Αν δεν αντιληφθεί ότι οι πληροφορίες του για τα βιωμένα ιστορικά γεγονότα έχουν ένα σαφές προκαθορισμένο πλαίσιο? Είναι σαφές ότι μία αφήγηση δεν μπορεί να προσαρμόζεται ανά πάσα στιγμή σε αυτό καθώς ένα από τα βασικά της χαρακτηριστικά είναι μία σχετική ελευθερία ως προς την διήγηση των πεπραγμένων αλλά κυρίως ως προς το αδύνατο την ταύτιση των κινήτρων του ερωτώμενου με τον ερευνητή, καθώς ο πρώτος τις περισσότερες φορές εξωτερικεύει ένα προσωπικό του βίωμα χωρίς επιστημονικές μεθοδεύσεις και κίνητρα ενώ ο επιστήμονας που ρωτά έχει μάλλον μία λιγότερο υπαρξιακή και σαφέστερα ποιο «θετικιστική»

απομακρυσμένη θέαση των γεγονότων(και λόγω της συνήθους ηλικιακής τους διαφοράς που είναι αναμενόμενη και δεδομένη).

Ποιο είναι λοιπόν αυτό το πλαίσιο έρευνας και σε ποιο βαθμό επαναπροσδιορίζεται μέσα από τη ροή του λόγου του αφηγητή ώστε να μετασχηματιστεί σε κάτι πιο σύνθετο και διαφοροποιημένο από την αρχική προκρινόμενη βασική θεματική του ερευνητή? Στη περίπτωση του Καλύβα στην Αργολίδα για παράδειγμα η διαδεδομένη σαφέστατα διαποτισμένη δημόσια τοπική ιστορία για τον εμφύλιο έχει έναν παραταξιακό χαρακτήρα γεμάτο από μεταγενέστερες οπτικές της μετεμφυλιακής δεξιάς-εθνικιστικής ιστοριογραφίας. Το κατά πόσο κάτι τέτοιο είναι κάτι που επιδρά στην αφήγηση του τοπικού πληροφορητή είναι κάτι που πρέπει να εξεταστεί. Το αν το πλαίσιο της «μοναδικότητας της εμφυλιακής βίας» που θέτει ο Καλύβας επικαθορίζει τη φύση των ερωτήσεων(κάτι που σε μας είναι άγνωστο) τότε και οι απαντήσεις των πληροφορητών θα διαπερνώνται από αυτό επικαλυπτόμενες από τα κοινά σημεία που μπορεί να συνταυτίζει στο μυαλό του για την ιδιαιτερότητα της βίας των κομμουνιστών. Ποιες είναι όμως οι πολιτικές ταυτίσεις των ερωτηθέντων στο τώρα των απαντήσεών τους, πως αναγιγνώνσκουν το ιστορικό του Εμφυλίου χωρίς την διαμεσολάβηση της διαρκούς επανασυγκρότησης της μνήμης του Εμφυλίου που διεξάγεται(εθνικά και τοπικά)στον ελλαδικό χώρο?

Οι ιστορικές ασάφειες ή ανακρίβειες επίσης είναι ευκαίιο να εκλείπουν από μία προφορική συνέντευξη ή οφείλει κάποιος να τις επιτρέψει με βάση την αυθεντικότητα και μοναδικότητα του κάθε βιώματος, και θα επιδρούσε μία ενδεχόμενη διόρθωση του πληροφορητή στους όρους που διεξάγεται η ίδια η συνέντευξη? Τα σκληρά καθοριζόμενα πλαίσια μιας συνέντευξης μπορεί να σταθούν εμπόδιο στην «ελεύθερη ροή πληροφοριών από μέρους του αφηγητή και να αποκρύπτουν τις ενδεχόμενες αντιφάσεις που μπορεί να περιπέσουν σε μία λιγότερο άμεσα στοχοπροσηλωμένη συζήτηση. Από την άλλη όμως μία απόλυτη ελευθερία ως προς το εύρος και την πυκνότητα και το εύρος των απαντήσεων μπορεί να οδηγούσε στη μετατροπή της συνέντευξης σε έναν ατέρμονο διάλογο με τον ερευνητή σε ρόλο μάλλον παθητικού παρατηρητή⁹⁵. Το στήσιμο ενός κοινωνικού πλαισίου λίγο πριν το ξεκίνημα

μιας συνέντευξης καθιστά συγκεκριμένους τους βασικούς στόχους της και στον ίδιο τον πληροφορητή στον βαθμό που του γίνεται εξαρχής γνωστό και δύναται να το αντιληφθεί στην ολότητά του.

Η χρήση λοιπόν της προφορικής ιστορίας και η αναγκαιότητά της φαίνεται να έγκειται στην ανάδειξη προσωπικών, ιδιωτικών ιστοριών και η ανάγνωση των σχέσεων αυτών με τη δημόσια ιστορία με την «συλλογικά αποδεκτή αντίληψη» για μια εθνική ή τοπική ιστορία⁹⁶.

Στο βαθμό που ο σκοπός είναι αυτή η σύνθεση τα στοιχεία που συλλέγουμε από τις συνεντεύξεις πρέπει να μελετώνται κάτω από ένα τέτοιο συνθετικό πρίσμα και άρα να μην εξιδανικεύει *per se* τις πληροφορίες που δίνει ο αφηγητής πριν τις φιλτράρει μέσα από τη συγχρονισμένη και συγκριτική μελέτη με τα γραπτά αρχειακά τεκμήρια που μπορεί να υπάρχουν για τον τόπο και την περίοδο. Επιπλέον να διαφαίνεται στο τελικό κείμενο η επεξεργασία των αρχικών λεγομένων των πληροφορητών, τα ιδεολογικά και κοινωνικά τους συμφραζόμενα και να ανδεικνύεται όσο το δυνατόν οι τοπικές προσλήψεις των ίδιων των ιστορικών γεγονότων (η συλλογική ή κοινωνική μνήμη μιας περιοχής δηλαδή). Άλλωστε η ελληνική επαρχία συγκεκριμένα μελετώντας ίσως την πιο πολωμένη περίοδο που γνώρισε ποτέ η ελληνική κοινωνία (την εμφυλιακή) ήταν ένα πεδίο τεραστίων ανακατατάξεων σε όλη την μεταπολεμική περίοδο από το δημογραφικό επίπεδο μέχρι το καθαρά πολιτικό επίπεδο. Οι πληθυσμιακές ανακατατάξεις (με το 1/3 του πληθυσμού της χώρας να αλλάζει τόπο κατοικίας) προφανώς έχουν επιδράσει στους όρους της μνήμης και της επιλεκτικότητάς της αλλά και στην συνολική αντίληψη του χώρου ως μνημονικό τόπο μιας καθιερωμένης συλλογικής ιστορικής αναπαράστασης μιας δεδομένης εποχής.

Άλλωστε για ένα μεγάλο κομμάτι του αριστερού πληθυσμού η αλλαγή τόπου κατοικίας αποτελούσε σε στιγμές μία επιβεβλημένη επιλογή που είχε τον άμεσο στόχο της αποφυγής της ποινικής δίωξης. Η διατήρηση της μνήμης ιδιαίτερα των αριστερών έπρεπε να περάσει μέσα από την αναγκαιότητά τους να επανέλθουν στον κοινωνικό/εθνικό κορμό, να πάψουν οι ποινικές διώξεις εναντίον τους και να ανακατασκευάσουν την μνήμη της δράσης τους υπερτονίζοντας τα πατριωτικά/εθνικά

χαρακτηριστικά της δράσης τους, εκείνα δηλαδή που τέμνονταν με τις παραδοσιακές ηθικές αξίες της ελληνικής κοινωνίας, και έτσι αποκρύπτοντας τις περισσότερο διαιρετικές και ριζοσπαστικές πτυχές του εγχειρήματός τους και της συνολικότερης αλλαγής της κοινωνίας. Ένα τεράστιο κομμάτι διωκόμενων της αριστεράς αυτοπροσδιορίζονταν με βάση τη συμμετοχή τους στην αντίσταση με ιδιαίτερη έμφαση στον πατριωτισμό τους και την εθνική τους υπερηφάνεια. Η αντίπαλη κυρίαρχη ιδεολογία ιδιαίτερα στα χρόνια του εμφυλίου προσπαθούσε να αποσπάσει τον πολιτικό χαρακτήρα των πράξεων των κομμουνιστών αναπαράγοντας μία αντίληψη που τους ήθελε να κρίνονται ως εγκληματίες του κοινού ποινικού δικαίου και να δικάζονται ως τέτοιοι.

Η ηθική πρόσληψη της πολιτικής και η μετάθεση της πολιτικής αντιπαράθεσης σε αντιπαράθεση νομιμόφρονα-εθνικόφρονα και εγκληματία-κομμουνιστή ωθεί τους κομμουνιστές να συγκροτηθούν με βάση την αντιστροφή αυτού του εθνικοφρόνου επιχειρήματος εναντίον των αντιπάλων τους και διωκτών τους. Άλλωστε σε κάθε περίπτωση ελληνικής εμφυλιακής σύρραξης φαίνεται να αναπαράγονται ανταγωνιστικές συλλήψεις του παρελθόντος στη βάση ανταγωνιστικών πολιτικών πρακτικών⁹⁷. Η μνήμη υφίσταται την διαχείριση από την πλευρά που καθίσταται κυρίαρχη ή έστω ηγεμονική. Η τελευταία μπαίνει στη διαδικασία να κατασκευάσει μία νομιμοποιητική εκδοχή του εαυτού της συχνά με βάση την ενοχοποίηση και στην συγκεκριμένη περίπτωση την εγκληματοποίηση το αντιπάλου (αντικομμουνισμός). Η διαδικασία της αποεαμοποίησης ιδιαίτερα της ελληνικής υπαίθρου είτε αυτή έγινε μέσω των εξοριών, θανατώσεων, μετακινήσεων και εθελούσιας απόκρυψης της πολιτικής ταυτότητας των διωκόμενων πρέπει να λαμβάνεται υπόψη του κάθε ερευνητή που μελετά περιοχές όπως η Πελοπόννησος μια χαρακτηριστική περίπτωση συνολικών εκκαθαρίσεων των κάθε λογής αριστερών στοιχείων και από τον Εθνικό στρατό κατά τη διάρκεια του εμφυλίου αλλά και από τους άμεσα εγκαθιδρυμένους μηχανισμούς πολιτικής καταστολής του μετεμφυλιακού κράτους⁹⁸.

Αυτό συνέβαινε σαφέστατα εκ παραλλήλου με την ανασυγκρότηση του αστικού πολιτικού κόσμου και των σχέσεων εξουσίας που αυτό αναπαρήγαγε σε όλο τον εθνικό κορμό και επικράτεια με τους όρους μίας

επιθετικής εθνικοφροσύνης που ανά συγκυρίες προέτασσε την ανάγκη συνεχούς επαγρύπνησης ως προς τον κομμουνιστικό εθνικό εχθρό⁹⁹. Αυτό σήμαινε την γενίκευση της αναπαραγωγής μίας κυρίαρχης ιδεολογίας που ειδικότερα στις «πληχθείσες περιοχές» του εμφυλίου ή εν γένει στις περισσότερο πολωμένες περιοχές επιδίωκε και μέσα από την καταστολή και μέσα από την συναίνεση να γειώσει ένα νέο σχήμα ανάγνωσης της εμφύλιας σύρραξης χωρίς απαραίτητα να προβάλλει σε κάθε χρονική συγκυρία αλλά να το χρησιμοποιεί όταν αυτό ήταν απαραίτητο¹⁰⁰. Το σχήμα αυτό της κρατικής ιδεολογίας των εθνικοφρόνων βρισκόταν σε συνεχή ανατροφοδότηση και σχέση με κομμάτια των τοπικών κοινωνιών που είχαν σαφή υλικά και πολιτικά κίνητρα να συνεχίζονται οι διώξεις και να μην πλήττονται οι εδραιωμένες κοινωνικές σχέσεις που πολλές φορές μπορεί να εμφορούνταν από αυτήν την αντίθεση. Τα στοιχεία της δημόσιας ιστορίας του ελληνικού εμφυλίου αποτελούν λοιπόν θεμελιώδη χαρακτηριστικά, με αυξομειώσεις της έντασης και της πόλωσης που αναδημιουργούν, όλων των δεκαετιών που ακολουθούν το τέλος του εμφυλίου μέχρι τουλάχιστον την δεκαετία του 1990. Παίρνοντας ως δεδομένο αυτό το στοιχείο οφείλει κάθε ερευνητής να μπει στην διαδικασία της ανάλυσης των όρων που συγκροτείται μία προφορική μνήμη και του πως ανασημασιοδοτείται μέσα στο πέρασμα των δεκαετιών από τα υποκείμενα που δίνουν την προφορική συνέντευξη.

Αυτό δεν επισημαίνεται επειδή οι πληροφορητές έχουν συνειδητή την πρόθεση να πουν ψέματα. Στις περισσότερες περιπτώσεις άλλωστε δεν έχουν κανένα κίνητρο ή πρόθεση να κάνουν κάτι τέτοιο. Αφηγούνται γεγονότα (προσωπικά ή όχι) μιας περιόδου επιχειρώντας μία ανασύνθεση της πραγματικότητας έτσι όπως οι ίδιοι θεωρούν πως την βίωσαν στο μακρινό τότε που μπορεί να απέχει χρονικά και πάνω από μισό αιώνα. Δίνουν δηλαδή μία ασαφή συνήθως ερμηνεία των γεγονότων εμποτισμένη σε στιγμές με αρνητικά συναισθήματα και τραυματικές εμπειρίες που έχουν την ιδιότητα σε περιπτώσεις να διογκώνουν ίσως γεγονότα και καταστάσεις που με όρους κοινωνικούς μπορεί να μην ήταν τόσο καθοριστικά αλλά με όρους προσωπικούς του αφηγητή να αποτελούν για τον ίδιο ίσως και την σημαντικότερη και πιο αξιομνημόνευτη στιγμή του πολέμου. Άλλωστε η απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου χαράσσεται τόσο βαθιά σαν ατομικό βίωμα που

μπορεί να διαμεσολαβεί κάθε κρίση μας για επόμενες παρόμοιες ενέργειες. Το ζήτημα σε κάθε περίπτωση είναι το τι επιδιώκει ο ερευνητής μέσω της συλλογής προφορικών μαρτυριών για τον εμφύλιο. Το ενδεχόμενο να επανασυσταθούν τα γεγονότα καθεαυτά (όπως ακριβώς συνέβησαν) είναι ανέφικτο. Το να διαβάσει κάποιος τις μαρτυρίες σαν τεκμήρια που από την ύπαρξη τους και μόνο αξιώνουν την επανεξέταση γεγονότων είναι ένα λογικό άλμα. Σε κάθε περίπτωση η προφορική ιστορία ενδιαφέρεται να αντιληφθεί περισσότερο τις συλλογικές αναπραστάσεις ιστορικών γεγονότων σε τοπικές κοινωνίες, τις ερμηνείες των δρώντων πρωταγωνιστών με τη βασική προϋπόθεση βέβαια του ότι αυτές αντιμετωπίζονται ως τέτοιες και όχι ως αξιωματικά τεκμήρια που ακόμα και η ίδια η ανάγνωσή τους εμπερικλείει τις δικές της διαμεσολαβήσεις από πλευράς του ιστορικού.

Οι υποθέσεις εργασίας επίσης είναι θεμιτές με όρους αναγκαιότητας στοχοθεσίας μιας μελέτης. Σε καμία περίπτωση όμως δεν μπορεί να είναι θεμιτή η αυθαίρετη γενίκευση μιας υπόθεσης εργασίας, που μετατρέπει τα «πορίσματα» της περιοχής της Αργολίδας σε στοιχείο που χαρακτηρίζει τις περισσότερες περιοχές της Ελλάδας και προβλέπει με βάση την έρευνα αυτή (και τις φανερές της ατέλειες) ότι μία αντίστοιχη διεπιστημονική προσέγγιση θα έφερνε στο φως μία αντίστοιχη ιστορική αναπαράσταση όπου προφανώς εννοείται ότι η εαμική βία αποτελεί την γενεσιουργό αιτία σχεδόν για την κάθε βίαιη σύγκρουση στην κατοχική Ελλάδα. Τα όρια της προφορικής ιστορίας πρέπει να τίθενται από τον ίδιο μάλλον τον μελετητή της και οι αντιφάσεις των πηγών να γίνονται γνωστές μέσα από μια δημόσια ανάλυση τους. Κάτι τέτοιο άλλωστε περισσότερο θα συνέβαλε στην αξιοπιστία μελετών τύπου Καλύβα παρά θα τις έβλαπτε ιστοριογραφικά. Η υποκειμενικότητα των μαρτυριών άλλωστε δεν τις καθιστά λιγότερο χρήσιμες για την ιστορία αρκεί το στοιχείο αυτό να γίνεται κατανοητό και γνωστό στον αναγνώστη, κάτι τέτοιο άλλωστε είναι σύμφυτο με την ύπαρξη των μαρτυριών. Οι τελευταίες δεν αποτελούν ακόμα ένα τεκμήριο που οφείλουμε να το «διαβάσουμε» με τον ίδιο τρόπο που θα διαβάζαμε ένα γραπτό αρχειακό έγγραφο. Η μεθοδολογική διαφοροποίηση οριοθετεί και τον τρόπο ανάγνωσής τους.

Σε κάθε περίπτωση είναι το κοινωνικό τους νόημα αυτό που έχει ενδιαφέρον: το πώς αναδεικνύεται το κοινωνικό περιβάλλον της εποχής τους και το πώς προσλαμβάνεται ένα γεγονός από την συλλογική μνήμη. Η σύσταση του εν τέλει ως τεκμηρίου είναι ένα σύμπλεγμα από όλες τις επί μέρους διαμεσολαβήσεις που έχει υποστεί η αρχική «αντικειμενική του ύπαρξη» ως γεγονότος. Πρέπει να καταγράφεται η «κοινωνική μεροληψία» ενός πληροφορητή καθώς η ίδια η διαδικασία της συνέντευξης έστω και στιγμιαία δεν συνιστά μίας μορφής κοινωνική σχέση? Προσαρμόζεται δηλαδή ο πληροφορητής στους όρους και τις προσδοκίες που θέτει ο ερευνητής? Επίσης το δείγμα του πληθυσμού πότε μπορεί να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό μίας συστηματικής κατάστασης και μάλιστα με όρους κοινωνική δομής της τότε εποχής, από ποια κοινωνικά δίκτυα δηλαδή προέρχονται οι ερωτηθέντες (μπορεί δηλαδή κάλλιστα ένα κλειστό επαγγελματικό στρώμα να έχει σαφείς και επεξεργασμένες θέσεις για ένα ζήτημα που τις αναπαράγει με κάθε ευκαιρία, αναπαράγοντας και τον ίδιο το κοινωνικό τους ρόλο όπως οι πολιτικοί, οι δάσκαλοι ή ακόμα και οι ίδιοι οι ιστορικοί)¹⁰¹.

ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΓΙΑ ΤΟ «ΝΕΟ ΚΥΜΑ»

Η περίπτωση του Κίτσου Μαλτέζου

Η ένταξη του βιβλίου του Πέτρου Μακρή-Στάικου στο μετααναθεωρητικό ρεύμα παρότι ο ίδιος δεν φαίνεται να εντάσσει εκεί τον εαυτό του οφείλεται περισσότερο στην θεματική των ερευνών του και στα συμπεράσματά τους που όπως στην περίπτωση του βιβλίου «Κίτσος Μαλτέζος Ο αγαπημένος των θεών» αλλά επίσης και σε μια προτίμηση στην χρήση προφορικών συνεντεύξεων ως μέθοδο για την ανάδειξη ενός νέου ιστοριογραφικού σχήματος. Η δημόσια συζήτηση που ανακύπτει σε σχέση με την έκδοση του συγκεκριμένου βιβλίου αλλά και την μετάφραση της έκθεσης Wallace καταδεικνύει όχι απαραίτητα μία συνταύτιση με το νέο κύμα (εκπρόσωποι του οποίου-Καλύβας-πάντως επανέρχονται σαφέστατα με άρθρα στήριξής του σε εφημερίδες και άλλωστε είναι επιστημονικοί του συνεργάτες). Οπότε παρά τον κίνδυνο της ένταξής του σε ένα ρεύμα που δεν του αναλογεί με όρους επιλογής προσωπικής του

ένταξης, η ιστοριογραφική του πένα θα λέγαμε ότι τείνει περισσότερο προς τον τρόπο προσέγγισης αυτής της αντίληψης. Υπάρχει πάντως ένας σαφής διακηρυγμένος στόχος από τη μεριά του: να απεμπλακεί το φαινόμενο της αντίστασης από την «παντοκρατορία της Αριστεράς» και να αναδειχθούν τα μυθεύματα της αριστερής ιστοριογραφίας που αναπαράγονται μονοπωλώντας στη συλλογική ιστορική αντίληψη το ότι η Κατοχή και η Αντίσταση είναι αποκλειστικό της έργο¹⁰². Το βιβλίο αξίζει αναφοράς περισσότερο γιατί βρίσκονται αρκετά βασικά στοιχεία του ερμηνευτικού πλαισίου των Καλύβα-Μαραντζίδη και για αυτό το λόγο θα μπορούσε να ενταχθεί σε μια σειρά βιβλίων και εκδόσεων που φαίνεται να συνιστούν μία καινούρια κατηγορία ιστοριογραφικής προσέγγισης. Βασικό σχήμα του βιβλίου αποτελεί η σκιαγράφηση της εικόνας του νεαρού Κίτσου Μαλτέζου, πρώην στελέχους της ΟΚΝΕ και μετέπειτα αποσκιρτήσαντα στη ΡΑΝ με σαφή αντιεαμικό χαρακτήρα που ιδρύεται τον Απρίλη του 1943 σε άμεση συνεργασία με ομάδες στρατιωτικών όπως ο Βεντήρης ή ο Σπηλιωτόπουλος ενώ συνεργάζεται στρατιωτικά με την Χ του Γρίβα¹⁰³. Η μόνη σαφής διαφοροποίηση του βιβλίου από τα υπόλοιπα πονήματα του νέου κύματος είναι η σαφής ιδεολογική και πολιτική του τοποθέτηση. Στο βαθμό που κάτι τέτοιο γίνεται σαφές σχεδόν από την αρχή αποτελεί μάλλον στοιχείο εντιμότητας προς τον αναγνώστη παρά κίνηση στρατευμένης προπαγάνδας. Το πρόβλημα ξεκινάει από την ολοφάνερη στόχευσή του που δεν φαίνεται να διατυπώνεται ευθαρσώς εξ αρχής σαν σκοπός της σχεδόν ποιητικού τύπου βιογραφικής καταγραφής. Ο Στάικος ακόμα και με τον τρόπο που θέτει τους τίτλους των κεφαλαίων δεν παραπέμπει σε ιστορικό βιβλίο αλλά πολύ περισσότερο σε μυθιστόρημα ή έστω σε ιστορικό μυθιστόρημα με βασικό ήρωα και τον κλασικό «κακό» της ιστορίας που δεν φαίνεται να είναι άλλος από τους μανιασμένους διώκτες του Μαλτέζου και των ομοίων του, τους ΕΠΟΝίτες, από τους φοιτητικούς χώρους και εν τέλει τη θανάτωσή του από την ΟΠΛΑ.

Η όλη αφήγηση μοιάζει σαν το τέλος του να ήταν προδιαγεγραμμένο, η δραματοποίηση της αφήγησης δείχνει να εγγράφει το άδοξο τέλος του Κίτσου Μαλτέζου ακόμα και σε φράσεις ή ποιήματα που αυτός είχε γράψει αρκετά χρόνια πριν το θάνατό του πριν ακόμα ενταχτεί στην ΟΚΝΕ¹⁰⁴. Η ωραιοποίηση της προσωπικότητας του είναι ίσως το πιο

αδιάφορο ιστοριογραφικά αλλά παρόλα αυτά δηλωτικό των προθέσεών του αφηγητή.Ο Στάικος παραδέχεται ότι η αστική φοιτητική αντιστασιακή δράση δεν έχουν ιδιαίτερα κοινωνικά στηρίγματα και αδυνατούν να παίξουν ένα ευρύτερο πολιτικό ρόλο στην ευρύτερη περιοχή της Αθήνας συμβάλλουν όμως και αυτή με τον τρόπο τους με προκηρυξεις,συνθήματα κλπ.Μάλιστα έρχονται σε αντιδιαστολή με τους Επονίτες γιατί μέσα σε όλη την κατοχική λαίλαπα διατηρούν την διάθεση τους για συμμετοχή «στα ατέλειωτα πάρτυ της εποχής»¹⁰⁵.Οι περισσότερες αντιστασιακές οργανώσεις της εποχής εκφράζουν καθαρά αντιστασιακό χαρακτήρα στη συγκρότησή τους(εκτός ίσως από την ΠΕΑΝ αρχικά τουλάχιστον) και από το 1944 οι περισσότερες συνεργάζονται ανοιχτά είτε με την Ειδική ασφάλεια είτε άμεσα με τα ναζιστικά στρατεύματα της Αθήνας¹⁰⁶.

Αυτές οι οργανώσεις-ομάδες-συντροφίες εκτείνονται ιδεολογικά από τον φιλοβασιλικό χώρο μέχρι και μία επίφαση πρώιμης σοσιαλδημοκρατικής ταύτισης,με αρκετή ιδεολογική ασάφεια και ρευστότητα ως προς τα διακηρυγμένους στόχους του αντιστασιακού τους εγχειρήματος.Το ΕΑΜ τις βλέπει εξ αρχής με καχυποψία και ειδικότερα τον σοσιαλίζοντα χαρακτήρα μερικών από αυτές.Η ΡΑΝ συγκεκριμένα που εντάσσεται και ο Μαλτέζος και μάλιστα προς το τέλος σε αρχηγικό πόστο συνεργαζόμενη με δημοκρατικούς κυρίως αξιωματικούς έχει ένα σχετικά αντιμοναρχικό χαρακτήρα.Οι αντιστασιακές τους ενέργειες έχουν,πέρα από το γνωστό σαμποτάζ της ΠΕΑΝ στα γραφεία της ΕΣΠΟ,μάλλον περιθωριακό χαρακτήρα σε σχέση με την γενικότερη αντίσταση στις συνοικίες της Αθήνας που λαμβάνει χώρα την ίδια περίοδο αφού όπως προαναφέρθηκε η κοινωνική τους βάση είναι αρκετά περιορισμένη και σχεδόν απόλυτα ταξικά προσδιορισμένη.Η σχέση τους με το ΕΑΜ είναι πάντως πιο σύνθετη από ότι αφήνει να εννοηθεί ο Στάικος.Η απόλυτη έχθρα δεν εμφανίζεται παρά μετά το φθινόπωρο του 1943 και η όξυνση της πόλωσης μεταξύ εαμικών και αντιστασιακών στην Αθήνα οφείλει να πάρει υπόψιν της την όξυνση της πόλωσης μεταξύ στρατού κατοχής και αντιστασιακών αλλά και της ανεπτυγμένης πλέον δράσης των νεοσυσταθέντων Ταγμάτων ασφαλείας.Είναι σαφές ότι και η ίδια η τακτική του ΕΑΜ στην Αθήνα άλλωστε σκληραίνει αμέσως μετά την ανάπτυξη δικτύου καταδοτών από την γερμανική αστυνομία ε συνεργασία με την Ειδική ασφάλεια και τη Χωροφυλακή¹⁰⁷,κυρίως μέσω της δράσης της ΟΠΛΑ.Κι όμως ήδη ακόμα

και από την περίοδο της δικτατορίας Μεταξά είχαν υπάρξει περιπτώσεις συνεργασίας αστικών πολιτικών νεολαιών με μορφώματα μέσα στα οποία κυριαρχούσε το ΚΚΕ(όπως το Αντιδικτατορικό μέτωπο Νέων) με πρωτοβουλία της ΟΚΝΕ¹⁰⁸.

Υπήρχε δηλαδή μία σαφής εμπειρία συνεργασίας που αναπαρήχθη μέσω της δημιουργίας της ΕΠΟΝ άλλωστε η όλη λογική της ίδρυσής της ήταν «το να μην αντιμετωπίζονται καχύποπτα ως ταξικός εχθρός ένα ευρύτερο κομμάτι της νεολαίας που πιθανώς να έπρεπε να προσεταιριστούν οι κομμουνιστές νεολαίοι για τον βασικό σκοπό της Αντίστασης¹⁰⁹. Άλλωστε είναι το στρατηγικό άνοιγμα του ΚΚΕ και του ΕΑΜ στην ευρύτερη πολιτικά νεολαία ήταν ένας από τους βασικούς όρους που επέτρεψαν την τεράστια δυσανάλογη μαζικοποίηση της στα χρόνια της Κατοχής. Στο κείμενο του Στάικου η ΕΠΟΝ έχει έναν χαρακτήρα καταπιεστικό και τραμπούκικο απέναντι στον οποιονδήποτε ξεφεύγει του ελέγχου της. Ακόμα και τα συσσίτια των πανεπιστημίων τα έχουν οι Επονίτες υπό τον έλεγχο τους «γιατί μόνο αυτή ήξεραν να δουλεύουν συνωμοτικά και να εκμεταλλεύονται συνδικαλιστικά καταστάσεις». Η χρονική συγκυρία που αυτό μπορεί να συμβαίνει οι απώλειες που υφίσταται η ίδια η ΕΠΟΝ δεν εξετάζεται παρά περιθωριακά.

Το σχήμα της θυματοποίησης του Μαλτέζου και συγχρόνως της ηρωοποίησης του(κάτι που άλλωστε αποκηρύσσει μετά βδελυγμίας σαν ιστοριογραφική πρακτική το «νέο κύμα») φαίνεται προδιαγεγραμμένο και ανεξάρτητο από τη σύνθετη και αντιφατική πραγματικότητα των σχέσεων μεταξύ των νεολαιίστικων οργανώσεων. Η εκτέλεση του Μαλτέζου από την ΟΠΛΑ ήταν κομμάτι τριών πολιτικών δολοφονιών που αποφάσισε να κάνει εκείνη την περίοδο(οι άλλες δυο αφορούσαν έναν απόστρατο ταγματάρχη του Τάγματος Ευζώνων ονόματι Πινότση και τον Νικόλαο Καλύβα, υφυπουργό Εργασίας και διορισμένο γενικό γραμματέα της ΕΣΕΕ). Οι λόγοι που στοχοποιήθηκε ο Μαλτέζος μάλλον δεν αφορούν τόσο την προηγούμενη στελέχωση της ΟΚΝΕ από τον ίδιο ή τέλος πάντων δεν αποτελεί αυτό την αιτία που την δεδομένη χρονική στιγμή επιλέχθηκε από την ΟΠΛΑ. Η ηγετική του θέση στη φοιτητική ΡΑΝ, η οποία είχε σαφή αντιεαμικό προσανατολισμό μέσα στους φοιτητικούς χώρους, η χρονική συγκυρία της διασύνδεσης των οργανώσεων αυτών με την Χ και την Ειδική

Ασφάλεια¹¹⁰ και της κατάδοσης δυο εποιντών φοιτητών στη γερμανική αστυνομία, αλλά και η όξυνση της γενικότερης πόλωσης μεταξύ των αντιπάλων φοιτητικών οργανώσεων, συγκροτούν το πλαίσιο της εκτέλεσής του. Το κατά πόσο είχε σχέση με την Ειδική ασφάλεια ο ίδιος δεν αποδείχθηκε ποτέ. Το στοιχείο της αθωότητας του προσώπου που βιογραφείται φαίνεται πάντως να παίρνει για τον Στάικο ένα συμβολικό χαρακτήρα που ξεπερνά το πρόσωπο καθεαυτό της αφήγησης και οδηγεί τη σκέψη του αναγνώστη σε μία σαφή γενικευτική αντίληψη περί συνολικής αθωότητας της αντίστασης των παιδιών της αστικής τάξης σε σχέση με την αναπαραγωγή της εγκληματικής φύσης κάποιων από την πλευρά της κομμουνιστικής αριστεράς. Η δράση της ΟΠΛΑ σε καμία περίπτωση δεν φαίνεται να προσανατολίζεται σε εκτελέσεις φοιτητών αντιπάλων παρατάξεων γενικά και αόριστα¹¹¹. Η φαινομενική τουλάχιστον αδικία της εκτέλεσης του Μαλτέζου δεν μπορεί να οδηγήσει έναν ιστορικό στην γενίκευση και ολιστική αντιμετώπιση κάθε ενέργειας της ΟΠΛΑ με βάση αυτό το γεγονός.

Άλλωστε η κατάσταση στην Αθήνα λίγο πριν την απελευθέρωση είχε πάρει τόσο πολωμένα και βίαια χαρακτηριστικά, κυρίως λόγω της ανάπτυξης της δράσεως των ταγμάτων ασφαλείας και της Ειδικής Ασφαλείας έτσι ώστε οι τοπικές οργανώσεις του ΕΑΜ στην πόλη αναγκάζονταν να διαμορφώνουν την παρέμβασή τους πολιτικά με βάση τα νέα δεδομένα (π.χ η ίδια η ΟΠΛΑ αρχίζει να οπλίζεται πολύ αργότερα της ίδρυσής της και εμφάνισής της). Εάν δεν μελετάται η αλληλοσύνδεση των γεγονότων και το πώς ο ένας αντίπαλος και οι τακτικές του διαφοροποιούν και επικαθορίζουν τους όρους πάλης του άλλου σε μία απόλυτα διαλεκτική σχέση μεταξύ τους, μένουμε με ένα αποσπασματικό βίαιο γεγονός που μοιάζει ιστορικά ανεξήγητο. Η ρευστότητα άλλωστε των δεξιών οργανώσεων και η σύμπλευση πολλών από αυτές με τους Ναζί σίγουρα θόλωνε σε περιπτώσεις την αντίληψη των εαμιτών για το «ποιος ήταν εν τέλει προδότης ή όχι». Ο Στάικος όμως έχει ένα σαφές ιστοριογραφικό σχήμα στο μυαλό (άσχετα από το ότι δεν προφασίζεται ότι κάνει ιστορία¹¹²).

Καταρχήν είναι σαφές ότι θέλει να «αποδομήσει» τους όρους που αντιλαμβάνεται η Αριστερά τον εαυτό της στο σήμερα, την νομιμοποιητική

της εκδοχή για την κατοχή και την Αντίσταση δηλώνοντας κάτι σαφές: ο βασικός στόχος της εαμικής αντίστασης δεν ήταν η πάλη ενάντια στον γερμανικό κατοχικό στρατό αλλά με μέσο(και όχι σκοπό) την μονοπώληση της αντίστασης να προσπαθήσει να καταλάβει την εξουσία. Η θεωρία των τριών γύρων επανέρχεται λοιπόν. Η ανάδειξη μίας πλούσιας αντιστασιακής πρακτικής από πλευράς της κοινωνικής τάξης που εκείνος προφασίζεται ότι εκπροσωπεί(την αστική τάξη) είναι ο άλλος του σκοπός. Τα μέσα της ανάδειξης αυτού του στόχου είναι η ανάδειξη του κρυμμένου ρόλου των κομμουνιστών μέσα στον φαινομενικά εθνικό αγώνα του ΕΑΜ, η επισημάνση του ότι σχεδόν σε κάθε περίπτωση ο λόγος που το ΕΑΜ κυριαρχεί είναι η βία, ο πειθαναγκασμός αλλά και η εξαπάτηση / παραπλάνηση του πληθυσμού σε σχέση με τα από την αρχή καθορισμένα του κίνητρα να μονοπωλήσει εν τέλει το σύνολο της πολιτικής ζωής στην Ελλάδα μετά τον πόλεμο¹¹³. Μία τόσο σαφής ιδεολογική χρήση της ιστορίας δεν φαίνεται να μπορεί να καταφέρνει να προσδώσει μεγαλύτερη αντικειμενικότητα στην μελέτη της ιστορίας καθώς αυτό που μοιάζει να πολεμά σαν τρόπο προσέγγισης από την πλευρά της αριστερής ιστοριογραφίας η παραγωγή δηλαδή ωραιοποιημένων πλαισίων ανάγνωσης «της δικιάς μας πλευράς» είναι αυτό ακριβώς που χρησιμοποιεί αυτή τη φορά όμως για την συγκρότηση ενός αντίστοιχου ιστορικού δικαιωτικού λόγου της δικιάς της πλευράς/παρατάξης, όπου ηρωοποιούνται μορφές που προβάλλουν το «δικό μας» όραμα για την τότε(αλλά ίσως και για την τώρα) κοινωνία και (ανα)παράγονται μύθοι για τους αντιπάλους που «αποκρύπτουν» και μέσω της ιστοριογραφίας του σήμερα τα θύματα της συστηματικής τους παραταξιακής βίας. Ένα αντεστραμμένο είδωλο των αποκαλούμενων μύθων που συγκροτούν(κατά τον ίδιο) την αριστερή ιστοριογραφία.

Η έκθεση Wallace

Η έκθεση Wallace παρουσιάστηκε σαν μία πρωτογενής πηγή βρετανικής προέλευσης από τις λίγες, ίσως και η μοναδική, που αναδεικνύει «προφητικά» τον ρόλο του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ στην πυροδότηση της τελικής σύγκρουσης ΕΛΑΣ-Βρετανών αλλά και του καταγγέλλοντος της πολιτικής της στρατιωτικής ενίσχυσης του ΕΛΑΣ. Ο Χάγκεν Φλάισερ είχε αμφισβητήσει τον πρωτογενή χαρακτήρα της πηγής αυτής λόγω της

έλλειψης συγκεκριμένων κεφαλαίων από την ελληνική έκδοση της πλήρους έκθεσης Wallace όπως αυτή παρουσιάζεται από την αγγλική έκδοση επιμελημένη από τον Richard Clogg¹¹⁴. Τα κεφάλαια μάλιστα αυτά τυχάνει να αναφέρονται στην επονομαζόμενη φιλοεαμική πολιτική της SOE. Κατά πόσο μπορεί να θεωρηθεί πρωτογενής πηγή και όχι δευτερογενής δηλαδή προϊόν επανερμηνείας του συγγραφέα της και όχι καταγραφή στη συγχρονικότητα των γεγονότων? Η έκθεση αξίζει να κριθεί ιστοριογραφικά, εμμένοντας όμως περισσότερο στον θεσμικό ρόλο του Wallace και των βασικών σκοπών της εντεταλμένης αποστολής του στην Ελλάδα όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια. Πώς όμως έρχεται να συνδεθεί με το γενικότερο σχήμα του «νέου κύματος»?

Ο δεδηλωμένα αντιεαμικός βρετανός πρέσβης Leeper προφανώς έχοντας χάσει την εμπιστοσύνη απέναντι στους βρετανούς πράκτορες και κυρίως απέναντι στον Myers προτείνει την αποστολή propaganda agents, νέων δηλαδή πρακτόρων που θα δρουν συμβουλευτικά με τους ήδη υπάρχοντες στην Ελλάδα στρατιωτικούς για να αποφευχθεί μελλοντική απόκλιση τους από την βασική πολιτική γραμμή του Βρετανικού Υπουργείου Εξωτερικών¹¹⁵. Ο συμβουλευτικός τους ρόλος απ' ότι μπορεί να διακρίνει κανείς από τα κρατικά βρετανικά αρχεία μάλλον ταυτίζεται με εκείνον του πολιτικού ελέγχου των αποφάσεων και το τέλος της σχετικής αυτονομίας των πρωτοβουλιών των πρακτόρων μέχρι εκείνο το σημείο. Η ενδυνάμωση του ΕΑΜ θεωρείται τη στιγμή εκείνη για τους Βρετανούς η σημαντικότερη πολιτική εξέλιξη στην Ελλάδα και θα πρέπει να περιοριστεί με κάθε τρόπο ακόμα και αν χρειάζεται για αυτό να παραμεριστεί ένας από τους πιο αποτελεσματικούς συνδέσμους της στην συνεργασία με το αντάρτικο στην Ελλάδα όπως ο Myers. Ειδικότερα λοιπόν ως προς τον τελευταίο ο Leeper επιδιώκει να υπάρχει κοντά του ένας απεσταλμένος που θα επηρεάζει πολιτικά τους στρατιωτικούς συνδέσμους και που θα παίρνει άμεσα οδηγίες μόνο από τον Leeper και το F.O. Ο απεσταλμένος αυτός θα επέστρεφε κατόπιν στη Μέση Ανατολή (Κάιρο) για περαιτέρω ενημέρωση. Η όποια διαφωνία των στρατιωτικών θα στέλνεται στις αρμόδιες προς εξέταση των υπηρεσίες αν και δεν υπάρχει καμία αναφορά στο κατά πόσο θα δίνεται η δυνατότητα σε ανάπτυξη πρωτοβουλιών ακόμα και της μικρότερης τακτικής φύσεως από τους στρατιωτικούς συνδέσμους. Ο πολιτικός αυτός σύμβουλος ήταν ο

ταγματάρχης David J. Wallace. Ο τελευταίος θεωρούσε ότι μέχρι εκείνη τη στιγμή οι βρετανοί στρατιωτικοί σύνδεσμοι ασκούσαν πολιτική κατευνασμού απέναντι στον ΕΛΑΣ που επέτρεπε στην οργάνωση αυτή να εξαπλώνει την δύναμή της χωρίς περιορισμούς που θα έπρεπε να της τίθενται. Η εξάπλωσή του μάλιστα κατά τον Wallace οφείλεται κατά κύριο λόγο στην βία και τις λεηλασίες εις βάρος του τοπικού πληθυσμού¹¹⁶ κάτι που έρχεται σε πλήρη αναντιστοιχία ακόμα και με τις εκθέσεις των Myers και Woodhouse που περισσότερο ο πρώτος, λιγότερο είναι αλήθεια ο δεύτερος αναγνωρίζουν την κοινωνική του βάση σε μεγάλο βαθμό.

Αντίστοιχη απαξίωση γίνεται από τον Wallace και ως προς την στρατιωτική σημασία και αποτελεσματικότητα του ΕΛΑΣ. Ο ΕΛΑΣ παρουσιάζεται σαν στρατός «κακά εκπαιδευμένος και απειθάρχητος» που «δεν προτίθενται να πολεμήσουν στα σοβαρά τον Άξονα». Η φανερή αντίφαση με την πραγματικότητα έρχεται από τα ίδια τα βρετανικά αρχεία που καταδεικνύουν την συμβολή του ΕΛΑΣ στον συμμαχικό αγώνα καταγράφοντας 1194 νεκρούς Γερμανούς από ενέργειες του ΕΛΑΣ.

Προφανώς ο Wallace όπως φαίνεται και από τις αναφορές στις πηγές που παίρνει πληροφορίες για την έκθεσή του επηρεάζεται άμεσα από τα λεγόμενα και τις καταγγελίες του ΕΔΕΣ απέναντι στον ΕΛΑΣ καθώς και η έκταση και οι μάχες που έχουν διεξάγει εναντίον των Γερμανών οι δύο οργανώσεις δεν μπορούν να συγκριθούν-είναι καταφανέστερη η πολύ μικρότερη στρατιωτική εμπλοκή του ΕΔΕΣ στον συμμαχικό αγώνα από ότι του ΕΛΑΣ κάτι που γίνεται παραδεκτό και από το Στρατηγείο της Μέσης Ανατολής. Παρόλα αυτά οι περισσότερες ρίψεις πυρομαχικών γίνονται υπέρ του ΕΔΕΣ και όπως ομολογεί και ο Myers «τα περισσότερα όπλα ο ΕΛΑΣ τα έχει αποκτήσει με δικά του μέσα»¹¹⁷. Ο Wallace προχωρά λέγοντας πως παρότι υπάρχουν αντάρτικες οργανώσεις και κυρίως άτομα που είναι άξια εμπιστοσύνης στην Ελλάδα το κράτος αυτό είναι τόσο διχασμένο που θα αναγκαστεί εν τέλει, θέλοντας και μη, στην υποστήριξη των προτάσεων της Αγγλικής κυβέρνησης της επανόδου δηλαδή του βασιλιά με έμμεσο έστω τρόπο¹¹⁸. Η αποφυγή της μονοπώλησης του αντάρτικου από τον ΕΛΑΣ προϋπόθετε την δέσμευση του βασιλιά για τον μη ερχομό του στην Ελλάδα χωρίς δημοψήφισμα πολιτική που πρόκρινε ο Wallace. Την στιγμή όμως της έλευσης της βμελούς εαμικής

αντιπροσωπείας του Καΐρου ο Wallace με αρωγό τον Πυρομάγλου παρεκκλίνει της ανωτέρω λογικής θεωρώντας την μείωση της επιρροής του ΕΑΜ σημαντικότερη από οποιαδήποτε δέσμευση του βασιλιά για μη επάνοδο¹¹⁹. Η αντιπροσωπεία έτσι αποπέμπεται από το Κάιρο αφού μεσολαβεί και ο Λήπερ που αλλάζει την προσωρινή ευνοϊκή του στάση απέναντι στο ΕΑΜ υιοθετώντας την αρχική του αδιάλλακτη πολιτική απέναντί του. Στην επιμέλεια της έκθεσης του Wallace στα ελληνικά ο Πέτρος Μακρής Στάικος χαρακτηρίζει προφητική την έκθεση Wallace για την τελική σύγκρουση Βρετανών-ΕΛΑΣ το 1944. Αυτό μάλλον αποτελεί αναχρονισμό καθώς ειδικότερα την περίοδο εκείνη η επίσημη πολιτική του ΚΚΕ απέναντι στην Βρετανία κάθε άλλο παρά είχε χροιά σύγκρουσιακής προοπτικής¹²⁰. Σε κανένα επίσημο έγγραφο, κομματική ή εαμική απόφαση δεν υπάρχει ένδειξη ρήξης με την Βρετανία, τουλάχιστον με όρους στρατιωτικής σύγκρουσης. Οι πολιτικές αντιθέσεις ΕΑΜ-Βρετανών παρ'ότι είναι σαφείς εξ'αρχής δεν αποτελούν επαρκή όρο για το αναπόφευκτο της σύγκρουσης.

Στο εισαγωγικό σημείωμα της ίδιας έκθεσης αναφέρεται από τον Στάθη Καλύβα η «μεταιστορική αξία» του τεκμηρίου της έκθεσης. Αυτή η αξία σχετίζεται με τις δυνατότητες και τις προθέσεις του ΚΚΕ ως προς το ζήτημα της εξουσίας. Όλες οι κινήσεις του ΚΚΕ σε όλο το διάστημα της Κατοχής είναι «ελιγμοί» στον καθαρό στόχο της βίαιης κατάληψης της εξουσίας. Επιπλέον η έκθεση Wallace περιέχει ένα «ιστοριογραφικό μήνυμα συνθετικής αντί για διχοτομικής λογικής» απέναντι στην γενικότερη μελέτη της ελληνικής ιστορίας της δεκαετίας του 1940. Η έκθεσή του Wallace λοιπόν σύμφωνα με τον Καλύβα «τεκμηριώνει» την σύνδεση των εμφυλιοπολεμικών συρράξεων με την προσπάθεια του ΚΚΕ για κατάληψη της εξουσίας. Η κάθε επιλογή του σε κάθε χρονική συγκυρία φαίνεται να προσλαμβάνεται ως «μία απλή φάση» στη αποδεδειγμένη ιστορική του πρόθεση να εκπληρώσει τον ρόλο του μέσω της βίαιης εξαφάνισης του αντιπάλου¹²¹. Ακόμα και οι όποιες προσπάθειες για ειρηνική διευθέτηση από την μεριά του ΚΚΕ φαίνονται απλά να συμπληρώνουν την αναλλοίωτη κυρίαρχη λενινιστική στρατηγική του. Εξαίρεται μάλιστα η διορατικότητα του βρετανού στρατιωτικού που διέκρινε πρώτος τους πραγματικούς στόχους του ΚΚΕ, οι οποίοι στόχοι είναι ο πραγματικός λόγος που οι Βρετανοί αποφασίζουν να

εξουδετερώσουν την επιρροή του.Φαίνεται περίεργο που τα συμπεράσματα της έκθεσης Wallace ταυτίζονται απόλυτα με την κυρίαρχη μεταπολεμική-ψυχροπολεμική αντίληψη των Βρετανών για το αναπόφευκτο της βρετανικής παρουσίας και επέμβασης στην εσωτερική πολιτική σκηνή της Ελλάδας.

Η βασική απορία του αναγνώστη ενός ιστορικού τεκμηρίου είναι η παντελής απουσία κρίσης για την στρατηγική των ίδιων των Βρετανών απέναντι στο ΕΑΜ.Το ΕΑΜ είναι η μόνη οργάνωση με «απώτερους» σκοπούς στην πολεμική σύρραξη.Η Βρετανία φαίνεται σαν το μόνο της συμφέρον να είναι η σωτηρία της Ελλάδας από την ενδεχόμενη κομμουνιστική επιβολή.Δεν γίνεται καν αναφορά για τα δικά της στρατηγικά συμφέροντα στην Ανατολική Μεσόγειο που διαπερνούν άλλωστε χρονικά την όποια ανάπτυξη κομμουνιστικού κινήματος.

Επιπλέον οι υπόλοιπες οργανώσεις και ειδικά ο ΕΔΕΣ δεν φαίνεται να ακολουθεί δική του πολιτική στρατηγική και μάλλον βρίσκεται συνέχεια να θυματοποιείται από τους επιμελητές της έκδοσης.Οι δικές του επιθέσεις αποσιωπούνται,οι ύποπτες επαφές του με τον κατακτητή δεν έχουν αξία καθώς οτιδήποτε επιλέγει η οργάνωση αυτή είναι απόρροια «της απρόκλητης επιθετικότητας» του ΕΛΑΣ.Στην μοναδική όμως ευκαιρία για την αποφυγή της σύγκρουσης που υπήρξε με την καταφανή υποχώρηση του ΕΛΑΣ και την αποστολή αντιπροσωπείας για διαπραγμάτευση στο Κάιρο ο Wallace ήταν ένας από τους βασικούς λόγους που οι υψηλά ιστάμενοι(κυρίως ο Λήπερ)βρετανοί πολιτικοί απέφυγαν να δεχθούν την νομιμοποίηση του εαμικού κινήματος¹²². Η ίδια η Συμφωνία του Λιβάνου το 1944 είναι από μόνη της σαν γεγονός μία τεράστια υποχώρηση του εαμικού κινήματος απέναντι στους Βρετανούς και τους εγχώριους συμμάχους τους.

Το πλαίσιο των συγκρούσεων ΕΛΑΣ-ΕΔΕΣ(Ο «πρώτος γύρος» ή «η αρχή του εμφυλίου»)

Αξίζει να σημειωθεί ότι η λογική της ρήξης μεταξύ δύο αντάρτικων οργανώσεων που επιδιώκουν τη διεκδίκηση του ίδιου χώρου και διαπνέονται από τελείως διαφορετικές κοινωνικές προσδοκίες είναι

εγγεγραμμένη στην ίδια την κοινωνία της κατοχής που τους περιβάλλει. Κάθε αντιστασιακή ομάδα δεν παύει να εκφράζει διαφορετικά κοινωνικά συμφέροντα αντικρουόμενων κοινωνικών ομάδων που μετατρέπει σε όλο και δυσκολότερη την δυνατότητα πραγματικής προσέγγισής τους¹²³. Επιπλέον οι όροι της σύγκρουσης από ένα χρονικό σημείο(μέσα του 1943) και μετά διαπλέκονται με τα δίπολα που αναδεικνύονται στο κεντρικό πολιτικό σκηνικό και ιδιαίτερα με αυτό της επιστροφής του βασιλιά.Είναι σαφές ότι η αντίληψη για την μεταπολεμική πολιτική πραγματικότητα που επιθυμούν οι δύο αντάρτικοι σχηματισμοί είναι σε περιπτώσεις εκ διαμέτρου αντίθετη.

Η επιταχυντική δυναμική πάντως της ίδιας της κοινωνίας της Κατοχής που μετατρέπει κάθε διαφωνία σε επικείμενη βίαιη ρήξη ειδικότερα αν εμπλέκεται στη μέση και ένας πολύ υλικός και πρακτικός σκοπός:η ίδια η οικονομική επιβίωση των αντάρτικων ομάδων με παρακρατήσεις προϊόντων των χωριών και άσκησης πολιτικής και στρατιωτικής ηγεμονίας εμπεριέχει το στοιχείο της σύγκρουσης δύο πλευρών που αποποιούνται το όποιο ενδεχόμενο συγχώνευσης και άρα ενοποίησης του αντάρτικου. Χαρακτηριστικά η οργάνωση του ΕΔΕΣ ξεπερνούσε κάθε όριο οργανωτικής ανάπτυξης σε σχέση με τον πληθυσμό από τον οποίο έπρεπε να εφοδιάζεται.Το ποσοστό των ανταρτών επί του πληθυσμού σε στιγμές ξεπερνούσε το 5%¹²⁴.Η συντήρηση του καθαρά μέσω της τοπικής κοινωνίας ήταν σχεδόν αδύνατη σε αντίθεση με τον ΕΛΑΣ που σε περιπτώσεις μείωνε το δυναμικό του σε αντάρτες για να μπορεί να επιβιώνει ο στρατός του.Λόγω αυτής της οικονομικής πραγματικότητας ο ΕΔΕΣ αναγκαζόταν να βασίζεται σε εφόδια από το εξωτερικό και άρα να εξαρτάται οικονομικά από τους Βρετανούς πέρα από την προφανή πολιτική του ταύτιση με τους τελευταίους.

Αυτό σε μεγάλο βαθμό καθόριζε και την πολιτική του και επέβαλλε την εναντίωσή του στην ενδυνάμωση του ΕΛΑΣ τουλάχιστον στις γύρω περιοχές. Η αλήθεια είναι πάντως ότι από την πλευρά του ΕΛΑΣ υπήρξαν απόπειρες για κάτι τέτοιο με το Κοινό Γενικό Στρατηγείο Ανταρτών που φαίνεται να υπονομεύεται αρχικά από την πλευρά του Ζέρβα.Οι γενικότερες κοινωνικές συνθήκες της ελληνικής κοινωνίας,τα ιδιότυπα χαρακτηριστικά της,οι εσωτερικές της αντιφάσεις μετατρέπουν τις αιτίες

των συγκρούσεων σε κάτι μακράν πιο σύνθετο από μία προαποφασισμένη στρατηγική της κομμουνιστικής ηγεσίας. Τα κίνητρα ενσωμάτωσης στο κάθε στρατόπεδο που βέβαια συμπληρώνουν τις διαμορφωμένες πολιτικές αντιθέσεις εκτείνονται από την ύπαρξη οικογενειακών βεντετών σε πολιτισμικές συγκρούσεις που έχουν τις ρίζες τους σε προπολεμικές κοινωνικές διαφοροποιήσεις. Η ένταξη στον ΕΛΑΣ ή στον ΕΔΕΣ διαπερνώνεται και από τέτοιου είδους αντιθέσεις. Η ύπαρξη ισχυρών μειονοτήτων ειδικότερα στις περιοχές της Ηπείρου και της Μακεδονίας επιτείνει το ήδη διαμορφωμένο πολωμένο πεδίο του Αντάρτικου.

Οι κάθε είδους διαμορφωμένες φατρίες και τοπικισμοί έβλεπαν την διαφύλαξη ή όχι των συμφερόντων τους μέσα από την επικράτηση της μίας ή της άλλης αντάρτικης οργάνωσης ανά περίπτωση. Ο ίδιος ο Myers με τηλεγραφήματά του σε προηγούμενο χρονικό διάστημα είναι αλήθεια ότι παρότι η βασική κατηγορία εναντίον του από τους ανώτερούς του ήταν η ανικανότητά του να διακρίνει την πραγματική στρατηγική του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, είχε προειδοποιήσει για το ενδεχόμενο ο ΕΛΑΣ να μην επιτρέψει την διεξαγωγή δημοψηφίσματος στις περιοχές του μετά το τέλος του πολέμου. Ο Myers θεωρούσε ότι ο μόνος τρόπος να αποτραπεί μία εμφύλια σύγκρουση που κατά πάσα πιθανότητα θα έβγαζε νικητή τον ΕΛΑΣ ήταν να αποφευχθεί μία τέτοια απόπειρα επανόδου του βασιλιά στην Ελλάδα που θα έθετε σε κίνδυνο την γενικότερη ασφάλεια αλλά και τα βρετανικά συμφέροντα. Η προπαγάνδα σε μία αντίθετη περίπτωση θα έκλινε με βεβαιότητα υπέρ του ΕΛΑΣ που είχε καταφέρει σύμφωνα με τον Myers να αποκρύπτει στα μάτια του περισσότερου κόσμου την κομμουνιστική του ταυτότητα. Η δημιουργία εθνικών ομάδων στην περιοχή αρχικά της Θεσσαλίας ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με την μελλοντική αποδυνάμωση του ΕΛΑΣ, που de facto θα το μετέτρεπαν σε μία σαφώς πιο συνεργάσιμη δύναμη¹²⁵, ευάλωτη σε συμβιβασμούς με μεγαλύτερη ευκολία σε ενδεχόμενες διαπραγματεύσεις.

Σε αυτό το σημείο διαφαίνεται πλέον ξεκάθαρα η καθαρά πολιτική χρησιμότητα των κάθε λογής μη εαμικών αντιστασιακών οργανώσεων που εμφανίζονταν στις αρχές του 1943 και των συγκεκριμένων πολιτικών προσεταιρισμού που πρέπει να ακολουθηθούν από πλευράς των βρετανών. Οι συνομιλίες των βρετανών παραγόντων αφορούν κυρίως

την μεταβολή στην ισορροπία ισχύος στις περιοχές όπου είχε εγκαθιδρυθεί ήδη η στρατιωτική και πολιτική ηγεμονία του ΕΛΑΣ και δεν διακρίνεται καμία απολύτως αναφορά και ενδιαφέρον για την πιθανή πραγματική συμβολή των ομάδων αυτών στον συμμαχικό αγώνα. Φαίνεται ότι για τους Βρετανούς οι ομάδες αυτές αξίζει να αναπτυχθούν με μοναδικό σκοπό την δημιουργία ενός τοπικού αντίβαρου στην επιρροή του ΕΑΜ. Οι ομάδες του Σαράφη στη Θεσσαλία και του Ψαρρού στον Παρνασσό ήταν ιδανικές για να παίξουν αυτόν τον ρόλο, καθώς και οι δύο ηγούνταν από δύο δημοκρατικούς αξιωματικούς του στρατού που δεν είχαν χάσει το κύρος τους καθώς δεν είχαν συσχετιστεί με κανένα κίνημα ή απόπειρα επιβολής δικτατορίας. Ο ίδιος ο Σαράφης συνομιλώντας με τον Myers θεώρησε ότι η ύπαρξη μικρών ανεξάρτητων ομάδων κάτω από την διεύθυνση των Βρετανών αποτελούσε ανάμιξη στα εσωτερικά του ελληνικού αντιστασιακού κινήματος και δεν δέχθηκε να παίξει ένα τέτοιο ρόλο. Το αντάρτικο στην Ελλάδα έπρεπε να είναι ενιαίο και όχι διασκορπισμένο σε μικρά ασύνδετα μεταξύ τους καπετανάτα¹²⁶. Η τελευταία ήταν μία φανερό επιδίωξη των Βρετανών, η δημιουργία δηλαδή μιας σαφώς εθνικιστικής οργάνωσης και στην Θεσσαλία και στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής-Βοιωτίας της οποίας ο έλεγχος θα καθόριζε πολλά και για το μετά της Κατοχής¹²⁷.

Το πρόβλημα σε όλες τις περιπτώσεις για μία νέα αντιστασιακή αντάρτικη οργάνωση ήταν το γεγονός της εξάρτησης της επιβίωσης των οργανώσεων αυτών από χωριά και περιοχές ήδη απελευθερωμένες από τα τοπικά δίκτυα του ΕΑΜ. Η έλλειψη πολιτικής μαζών από όλες αυτές τις οργανώσεις μείωναν τις δυνατότητες ανάπτυξης τους και άμεσης συσχέτισης τους με τις μάζες οδηγώντας τους να νομιμοποιούν την ύπαρξή τους μόνο με βάση την αντιστασιακή τους προπαγάνδα χωρίς κάποιον ξεκάθαρο πολιτικό προσανατολισμό. Γρήγορα αυτή η πρακτική θα οδηγεί μεγάλο κομμάτι φιλοβασιλικών και κάθε λογής καιροσκοπικών ή/και καθαρά αντικομμουνιστικών στοιχείων (κυρίως από το σώμα των αξιωματικών) που δεν είχαν καμία διάθεση να μάχονται ενάντια στον κατακτητή παρά μόνο ενάντια στο ΕΑΜ και σε περιπτώσεις και ενάντια στον τοπικό πληθυσμό¹²⁸. Η παρουσία του Σαράφη στον ΕΛΑΣ ώθησε ένα μεγάλο κομμάτι κυρίως δημοκρατικών αξιωματικών να ενταχθούν στον αντάρτικο στρατό του. Η κατηγορία της παραπλάνησης τους από τους

κρυπτοκομμουνιστές του ΕΛΑΣ(σημείο σύγκλισης της αντίληψης των Βρετανών αλλά και κομματιών της «νέας»ιστοριογραφίας για την Κατοχή) δεν μπορεί να ευσταθεί και μόνο από τον αριθμό της προσχώρησης αλλά και την αντικειμενικότητα της μη ύπαρξης άλλης αντάρτικης οργάνωσης με μαζική συγκρότηση και δημοκρατικά χαρακτηριστικά πλην ίσως του ΕΔΕΣ σε κάποια χρονικά διαστήματα(την περίοδο πριν την ταύτιση του Ζέρβα με τον βασιλιά το καλοκαίρι του 1943,άτυπα μέσω ευχετηρίου τηλεγραφήματος στον Γεώργιο,όπου αναφέρει ότι αν κρινόταν αναγκαία η παλινόρθωση για γενικότερους λόγους θα την επικροτούσε)¹²⁹.Ένα σημαντικό κομμάτι των αξιωματικών του στρατού μετά από εκείνο το γεγονός έκρινε ως ορθότερη την επιλογή της συστράτευσης με τον ΕΛΑΣ,επιλογή που σίγουρα επικαθοριζόταν και από το μέγεθος του τελευταίου.

Επιπλέον η ανωτέρω κίνηση του Ζέρβα να προσεταιριστεί τον βασιλιά οδήγησε ομάδες αξιωματικών με φιλομοναρχικά αισθήματα που μέχρι εκείνη τη στιγμή είχαν μείνει αδρανείς στο ζήτημα της αντάρτικης δράσης να προσχωρήσουν στον ΕΔΕΣ αλλάζοντας τη σύνθεσή του ποιοτικά σαν αποτέλεσμα.Η μετατροπή αυτή του ΕΔΕΣ πιθανώς να εξηγεί τη δράση του από το 1944 και μετά αφού η πολιτική του ταυτότητα είχε σαφώς διαστρεβλωθεί από τη συνύπαρξη δεξιών φιλομοναρχικών με δημοκρατικούς αλλά και ανεξαρτήτως πολιτικής ιδεολογίας στρατευμένος ενάντια στον κίνδυνο που αποτελούσε για το κοινωνικό καθεστώς ο ΕΛΑΣ¹³⁰.Το σχίσμα στον ΕΔΕΣ άρχισε να εμφανίζεται στα μέσα του 1943 κυρίως ως προς την κυρίαρχη αντίθεση που καθόριζε την δράση του μέσα στην κατοχή:πάλη ενάντια στους Γερμανούς ή πάλη ενάντια στον ΕΛΑΣ? Υπήρχαν μάλιστα και φωνές κυρίως από τις μεγάλες πόλεις για σταμάτημα του αντάρτικου του ΕΔΕΣ στο βουνό.Η οριστική διάσπαση με τον ΕΔΕΣ Αθηνών θα οδηγήσει την οργάνωση σε χαοτική ως προς την νομιμοποίηση της στα μέλη της ανά την χώρα¹³¹.Φαίνεται ότι οι νέες τομές στο πολιτικό σκηνικό που επέφερε το εαμικό αντάρτικο μετέβαλαν τα δίπολα που κυριαρχούσαν μέχρι εκείνη τη στιγμή ακόμα και μέσα στις βασικές αντίπαλες αντάρτικες οργανώσεις.

Μπορεί δηλαδή τα κίνητρα της εισροής αξιωματικών σε κάθε οργάνωση να ήταν η χρησιμότητα της αντίστασης και η ίδια τους η ιδιότητα του

επαγγελματία στρατιωτικού, ξεπερνώντας τις προπολεμικές διαιρέσεις με βάση τα νέα δεδομένα που μετασχημάτιζαν τις βασικές διαιρέσεις της ελληνικής κοινωνίας. Η ίδια πάντως η επιλογή του ΕΛΑΣ από τους περισσότερους στην συγκεκριμένη χρονική συγκυρία υποδηλώνει και μία επαγγελματική-στρατιωτική εκτίμηση για την πολεμική αποτελεσματικότητά του σε πλήρη αντίθεση με κάποιες βρετανικές αναφορές για το αντίθετο.

Η στρατηγική εναντίωση της βρετανικής πολιτικής ηγεσίας στον ΕΛΑΣ ειδικότερα από την στιγμή που ο νικητής του πολέμου δεν χωράει αμφισβήτηση γίνεται κατανοητή και από την αντιμετώπιση των συνεργατών των Ναζί, όπως ήταν τα Τάγματα Ασφαλείας από τους Βρετανούς αξιωματούχους. Το αυξημένο ενδεχόμενο μίας στρατιωτικής ή/και πολιτικής σύγκρουσης με τον ΕΛΑΣ για την κατάληψη της χώρας μετά την πιθανή αποχώρηση των Ναζί έκανε την τακτική των Βρετανών αρκετά ελαστική στο θέμα αυτό.

Όσο η εξουδετέρωση του ΕΑΜ δεν ήταν άμεσα εφικτή με πολιτικά μέσα τόσο περισσότερο αναγκαία γινόταν η ιδιαίτερη «εφεδρεία» των ταγμάτων. Οι βρετανοί έκριναν με ήπιους τόνους τα Τάγματα μέχρι την διάσκεψη του Λιβάνου όπου σταμάτησε η όποια μέχρι τότε κριτική. Ο ίδιος ο Woodhouse συνέδεε την όποια σκέψη για αποκηρύξει του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ στα μυαλά των βρετανών αξιωματούχων με την δυνατότητα αξιοποίησης των Ταγμάτων στρατιωτικά εναντίον του ΕΛΑΣ στην φάση της απελευθέρωσης. Γιαυτό το λόγο η όποια δημόσια καταδίκη θα έπρεπε προς το παρόν να σταματήσει¹³². Η αμφισημία των βρετανικών αναφορών για τα Τάγματα παρέμενε με τα τελευταία εν τέλει να καταδικάζονται αργότερα από τον Παπανδρέου αλλά η δράση τους σε περιπτώσεις να θεωρείται ως απότοκο των πρότερων ακροτήτων του ΕΛΑΣ. Η συμφωνία της Καζέρτας απέκλεισε το ενδεχόμενο της χρήσης των στρατευμάτων αυτών ενάντια στον ΕΛΑΣ τουλάχιστον μέχρι την σύγκρουση του Δεκέμβρη.

ΤΟ ΣΧΗΜΑ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΗ ΦΑΡΑΚΟΥ

Η προσωπικότητα του Γρηγόρη Φαράκου και η άμεση σύνδεση της πορείας της ζωής του με μία εκ των έσω γνώση του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος φαίνεται να συγκροτεί μία αξιосέβαστη περίπτωση και σημείο αναφοράς της ιστοριογραφίας για την δεκαετία του 1940. Θα προσπαθήσω να εξετάσω εδώ το πως η ιστοριογραφική δραστηριότητα του Φαράκου σε συνδυασμό με το πολιτικό του προφίλ, τον οδηγεί να καθίσταται για το «νέο κύμα» μία από τις κύριες εμπνεύσεις και αναφορές για την προσπάθεια συγκρότησης του ιστορικού τους σχήματος. Το δίτομο έργο του «Ο ΕΛΑΣ και η εξουσία» αποτελεί κατεξοχήν αιτία για αυτή την συνταύτιση.

Το ιστοριογραφικό σχήμα που εξάγεται, είναι ότι ο ΕΛΑΣ είχε εν τέλει σκοπό να καταλάβει την πολιτική εξουσία στην Ελλάδα μετά την απελευθέρωση και μία σειρά παράγοντες εκδηλώνονταν αρκετά πριν τον Οκτώβρη του 1944, που να καταδεικνύουν μία τέτοια αντίληψη της ηγεσίας του αλλά μιας πλευράς του ΠΓ του ΚΚΕ. Ο Φαράκος αυτό το αποκαλεί «σύνδρομο εξουσίας» που κάθε εθνικοαπελευθερωτικός στρατός μπαίνει στη διαδικασία να αποκτήσει κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής του προέλασης και επικράτησης επί των αντιπάλων του στο χώρο που διεξάγεται ο αγώνας. Το βασικό του επιχείρημα για αυτό αποτελεί η «έκθεση Μακρίδη» που είχε συντάξει ο «Έκτορας» Θόδωρος Μακρίδης το 1943 πριν ακόμα γίνει Διευθυντής του Κ.Σ του ΕΛΑΣ. Η έκθεση αυτή για τον Καλύβα ιδιαίτερα αποτελεί έναν από τα βασικά ιστορικά στοιχεία που φέρνουν τον ΕΛΑΣ να έχει συγκροτημένο σχέδιο κατάληψης της εξουσίας. Αν μείνουμε στο σχήμα Φαράκου όμως θα διαπιστώσουμε κάποιες σαφείς αντιφάσεις. Καταρχήν το όλο πνεύμα που διαπερνά την αφήγησή του μας αφήνει με την βεβαιότητα μιας λανθασμένης επιλογής της σύγκρουσης από την πλευρά του ΕΛΑΣ (είτε κατά την διάρκεια της κατοχής είτε κατά τα Δεκεμβριανά. Ο Φαράκος επιμένει στην ιστορική αναγκαιότητα της δεδομένης συγκυρίας για μετριοπάθεια και συμβιβασμό. Τίθεται σαφέστατα ενάντια στις επιλογές της τότε ηγεσίας του ΚΚΕ τοποθετούμενος όμως σε ένα (υπεριστορικό μάλλον) κέντρο καθώς είναι ενάντια και στις φωνές από τα αριστερά (Θανάσης Χατζής) στην τότε εαμική ηγεσία, που ζητούσαν τη συνέχιση του αγώνα και την αναγκαιότητα της ολοκλήρωσης «της επανάστασης που είχε εκδηλωθεί από τον λαό στην διάρκεια της Κατοχής»¹³³. Που

σημαίνει ότι προφανώς πέρα από την αδιαμφισβήτητη ιστορική του έρευνα ο Φαράκος ως σημαίνον στέλεχος της Αριστεράς αποδίδει και την δική του πολιτική ερμηνεία και αντίληψη στις επιλογές της τότε ηγεσίας του κόμματος. Το κείμενο αντιφάσκει σε στιγμές με τα συμπεράσματα του.

Ο Φαράκος μιλάει για έναν στρατό του «τώρα» και του «μετά». Ο εθνικοαπελευθερωτικός στρατός μετατρέπεται δηλαδή *de facto* από μία δύναμη εναντίωσης στον κατακτητή σε μία «ένοπλη δύναμη κυριαρχίας στην πολιτική ζωή»¹³⁴. Ο Φαράκος συγχρόνως με την γενική παραδοχή που διέπει το βιβλίο του για την «τρίτοδειθνιστική-σταλινική αντίληψη του ΚΚΕ για την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας», καταγράφει όλες τις ιστορικές περιπτώσεις που καταδεικνύεται αν όχι ακριβώς το αντίθετο, τουλάχιστον μία τάση μη ολοκληρωτικής σύγκρουσης του ΕΛΑΣ με τους διαμορφωμένους αντιπάλους του μέσα στην Κατοχή αλλά και τους πρώτους μήνες μετά την απελευθέρωση. Ενδεικτικά το σύμφωνο των παλιών πολιτικών του 1942 για το πολιτειακό που δεν υπογράφεται από το ΕΑΜ ως πρόωρο, απόρριψη της δημιουργίας κοινού βαλκανικού στρατηγείου ανταρτών και συγχρόνως ένταξή του στο Στρατηγείο της Μέσης ανατολής, και ένας συστηματικός προσανατολισμός σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής για εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα και μετάβαση στην μεταπολεμική Ελλάδα μέσα από ελεύθερες δημοκρατικές εκλογές για Συντακτική Συνέλευση. Ο Φαράκος ενώ επισημαίνει αυτές τις κινήσεις συγχρόνως εισάγει εξωιστορικά στοιχεία όπως ο ανταγωνισμός για την εξουσία γενικά στον οποίο εντάχθηκε και το ΚΚΕ, και η εσωτερική νοοτροπία που εμφορείτο από την μονολιθικότητα και τον συγκεντρωτισμό. Τα χαρακτηριστικά αυτά είτε ισχύαν είτε όχι (κάτι που άπτεται περισσότερο μάλλον πολιτικής τοποθέτησης παρά ιστορικής) δεν διαθέτουν σε καμία περίπτωση μία κανονιστική ισχύ διαμόρφωσης ιστορικών συνθηκών για την κατάκτηση της εξουσίας. Άλλωστε με βάση την εσωτερική δομή μιας οργάνωσης μια τέτοια ανάλυση αυτού του στοιχείου θα αδυνατούσε να εξηγήσει τις διαφορετικές στρατηγικές των ΚΚ της Ιταλίας και της Γαλλίας της ίδιας ακριβώς εποχής¹³⁵. Πέρα όμως από αυτό ο Φαράκος επισημαίνει ότι τα σπέρματα της διεκδίκησης της πολιτικής εξουσίας φαίνονται και μέσα από την οργάνωση του αντάρτικου στρατού και

συγκεκριμένα από την μετατροπή του από αντάρτικο σε τακτικό στρατό το Μάιο του 1943. Το κατά πόσο αυτό ήταν μία επιλογή που έφερε την σφραγίδα της επιρροής των μονίμων αξιωματικών μέσα στον ΕΛΑΣ δεν είναι σαφές.

Αυτό που διακρίνεται είναι ότι υπήρξαν εσωτερικές διαφωνίες μέσα στον ΕΛΑΣ για τον τρόπο διεξαγωγής πολεμικών επιχειρήσεων ενάντια στους Γερμανούς και υπήρχε ανάγκη διαφοροποίησης της δομής και της διάταξης των αντάρτικων στρατευμάτων για περισσότερη αποτελεσματικότητα¹³⁶. Αυτό όμως δεν μπορεί να αποτελεί όρο εκ των ων ουκ άνευ, για τις μεταπολεμικές επιδιώξεις του ΕΛΑΣ. Οι αναφορές του Φαράκου σε σημεία του βιβλίου είναι σαφείς και ως προς τις προθέσεις της ηγεσίας του κινήματος: δεν αποτελούσε στρατηγικό στόχο της ηγεσίας του ΚΚΕ η διά της ένοπλης βίας κατάκτηση της εξουσίας¹³⁷.

Είναι χαρακτηριστική η αντίφαση που διαπερνά την αφήγηση. Στη συνέχεια μέσα στο πλαίσιο ανάλυσης «σύνδρομο εξουσίας του ΕΛΑΣ» γίνεται εκτενής αναφορά στην προσπάθειες ενοποίησης του αντάρτικου και συγκεκριμένα «Κοινού στρατηγείου ανταρτών μέσω της συνεργασίας βρετανών συνδέσμων. Η τελευταία κίνηση, χαρακτηριστική μιας εκ των προσπαθειών επιδίωξης συναίνεσης και απεμπλοκής από ενδοανταρτικές διαμάχες από την ηγεσία του ΚΚΕ μάλλον γίνεται αντικείμενο υπεράσπισης από τον Φαράκο ενάντια σε φωνές που μεταγενέστερα εναντιώθηκαν στην κίνηση αυτή ως ενδοτική απέναντι στους Άγγλους¹³⁸. Σε αυτήν την περίπτωση πάλι ο συγγραφέας καταλήγει «ότι το θέμα κάλυψης της εξουσίας τοποθετούνταν για το ΕΑΜ στη διαδικασία των γενικών εκλογών». Εκεί άλλωστε οφειλόταν και η απόρριψη της δημιουργίας Βαλκανικού στρατηγείου ανταρτών.

Ποια είναι όμως η ουσία του σχήματος? Παρότι ο Φαράκος εντοπίζει τις αρκετές είναι αλήθεια συναινέσεις και υποχωρήσεις του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ, εντοπίζει στην Έκθεση Μακρίδη, στην οποίας την ανάλυση και αφιερώνει όλο το δεύτερο τόμο, την βαθιά πολιτικά και επεξεργασμένη σκέψη του ΕΛΑΣ, να κατακτήσει την κεντρική εξουσία, ακριβώς λόγω της ύπαρξης ενός σχεδίου στρατιωτικής κατάληψης της Αθήνας. Η πολιτική χροιά της αποκάλυψης της Έκθεσης το 1946 και οι μετέπειτα σχέσεις

του Μακρίδη με το νέο εσωκομματικό καθεστώς Ζαχαριάδη, μάλλον καθιστούν καταρχήν αμφίβολη την χρήση αυτής της έκθεσης σαν πρωτογενές ιστορικό υλικό. Ο Μακρίδης είναι σαφές ότι θεωρούσε τις επιλογές της ηγεσίας του ΚΚΕ ως απόλυτα λανθασμένες καθώς ήταν πεπεισμένος ότι ο ΕΛΑΣ είχε όλα τα στρατιωτικά εφόδια να καταλάβει πρώτος στην Αθήνα αρχικά αλλά και να μην υποχωρήσει τόσο γρήγορα μετά τα Δεκεμβριανά, υπογράφοντας την σαφέστατη παράδοση στους Άγγλους στην Βάρκιζα.¹³⁹ Η ίδια η ύπαρξη παρόλα αυτά αυτού του ντοκουμέντου δεν στοιχειοθετεί απόδειξη της πολιτικής απόφασης ή/και προετοιμασίας για την στρατιωτική κατάκτηση και μονοπώληση της εξουσίας στην Αθήνα. Άλλωστε τα στρατιωτικά/επιχειρησιακά σχέδια ενός στρατού σε μία περίοδο που ακόμα συγκρούεται με τον στρατό Κατοχής, είναι συνήθως πρακτική για τα πολεμικά δεδομένα καθώς χρειάζεται να προυπάρχει ένας αυστηρός σχεδιασμός για τα ενδεχόμενα μαχών ενάντια στον εχθρό εάν αυτός επιλέξει να οχυρωθεί σε κεντρικούς κόμβους της χώρας (μεγάλες πόλεις κλπ). Το σχέδιο περισσότερο καταδεικνύει μία στρατιωτική δυνατότητα παρά μία ειλημμένη κεντρικά απόφαση είτε του ΚΣ του ΕΛΑΣ είτε του ΠΓ του ΚΚΕ. Αναδεικνύοντας όμως αυτό το αρχειακό τεκμήριο σε συνδυασμό με τις αναφορές του για την Αντίσταση ως πρώτη εστία Ψυχρού πολέμου στην Ευρώπη, ο Φαράκος φαίνεται να εντάσσει αναδρομικά κάθε ενέργεια του ΕΛΑΣ στο σταλινικό σύνδρομο εξουσίας που ενυπάρχει σε αυτό εξαρχής.

Το Ημερολόγιο Βλαντά

Σε αρκετές περιπτώσεις νέων εκδόσεων στις οποίες πρωτοστατούν οι επικεφαλές του νέου κύματος, ακολουθεί συνήθως μία αίσθηση ότι κάτι πρωτόγνωρο για τα ελληνικά ιστοριογραφικά δεδομένα έχει ανακαλυφθεί. Αυτό οφείλεται μάλλον στην διάσταση της αποκάλυψης

ενός αρχείου/τεκμηρίου που κρατείτο σκοπίμως κρυφό από τη επιστημονική έρευνα ή τέλος πάντων για διάφορους λόγους δεν είχε γίνει αντικείμενο έρευνας πρωτίτερα. Ο ενθουσιασμός για την ανακάλυψη ενός καινούριου αρχείου δεν είναι μάλλον κάτι αθέμιτο από μόνο του, ιδιαίτερα στο βαθμό που συνεισφέρει στην περαιτέρω κατανόηση των βαθύτερων αιτιών των γεγονότων μέσα στις συνθήκες που αυτά έλαβαν χώρα. Ακόμα περισσότερο να φέρει νέα στοιχεία για τον τρόπο σκέψης και την αντίληψη της ηγεσίας μίας από τις δυο παρατάξεις του Ελληνικού Εμφυλίου. Ας σταθούμε όμως λίγο στον ίδιο το Βλαντά σαν προσωπικότητα του ΚΚΕ. Καταρχήν αποτελούσε ένα από τα ανώτερα στελέχη του ΚΚΕ ήδη από την Κατοχή, όντας στην ΚΕ του κόμματος και από τον Σεπτέμβρη του 1947 εκλέχτηκε αναπληρωματικό μέλος του πολιτικού γραφείου και μετέπειτα τακτικό μέλος του ΠΓ το Γενάρη του 1949. Επιπλέον ο Βλαντάς ήταν στον πολύ στενό κύκλο της ηγεσίας Ζαχαριάδη που συμπλήρωναν οι Μπαρτζώτας και Γούσιας όλοι ανώτερα στρατιωτικά στελέχη του ΔΣΕ, με μεγάλη συμμετοχή και αποφασιστικού χαρακτήρα αρμοδιότητες στις κρίσιμες καμπές του Εμφυλίου. Όταν εκδιώκεται ο Ζαχαριάδης το 1956 με την «κάθαρση του κόμματος» και την αποσταλινοποίηση όλων σχεδόν των Ευρωπαϊκών ΚΚ από την νέα χρουσσοφική η ηγεσία του ΚΚΣΕ, ο Βλαντάς ακολουθεί πολιτικά τον Ζαχαριάδη. Αργότερα θα εκδώσει μία σειρά βιβλίων όπως η «Προδομένη Επανάσταση 1941-1944», «Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1945-1949» και «Ο Νίκος Ζαχαριάδης και οι 22 συνεργάτες του». Στα βιβλία αυτά προσπαθεί να αναδείξει πέρα από την εξιστόρηση των γεγονότων στα οποία συμμετείχε άμεσα, τις διαφωνίες του με τις βασικές καμπές του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος εγείροντας μομφές και σε συγκεκριμένα πρόσωπα και ηγετικές ομάδες της ιστορίας του ΚΚΕ. Είναι προφανές ότι η επιδίωξη μίας κομματικής και πολιτικής υστεροφημίας υπάρχει στα γραπτά αυτά αλλά και μιας σαφούς αυτοδικαιωτικής παρουσίασης¹⁴⁰. Αυτό όμως δεν αποτελεί πρωτοτυπία του Βλαντά καθώς οι περισσότερες ιστορικές καταχωρήσεις στελεχών του ΚΚΕ έχουν το χαρακτήρα αυτό είτε κεκαλυμμένα¹⁴¹ είτε απροκάλυπτα.

Η μετέπειτα διάσπαση και η πολεμική μεταξύ των στελεχών αποτελούσε, ειδικότερα μετά την νομιμοποίηση του ΚΚΕ, βασικό κίνητρο για έκδοση κάθε λογής απομνημονευμάτων από τα υψηλότερα

στελέχη μέχρι τους απλούς αγωνιστές. Ας επιτρέψουμε όμως στο «Ημερολόγιο Βλαντά» και στην πολυσέλιδη εισαγωγή που το συνοδεύει από τον Ν.Μαραντζίδη. Είναι φανερό ότι η ίδια η προσωπικότητα του Βλαντά επιχειρείται από τις πρώτες σελίδες, να ενταχθεί σε ένα ιδεότυπο του «κομμουνιστή» έτσι όπως ορίζεται από τον Μαραντζίδη. Είναι κομμάτι της συλλογικής νοοτροπίας του κομμουνιστικού κόμματος και μάλιστα ένα από τα πιο ειλικρινή του στοιχεία¹⁴². Σε αυτό μάλλον οφείλεται και η αποχώρησή του από τον γεμάτο υποκρισία «κομμουνιστικό κόσμο». Από την αρχή χτίζεται το προφίλ ενός ανθρώπου αγωνιστή, σκληρού αλλά πάντα τίμιου και αληθινού, κάτι που αυτομάτως εξυψώνει την ίδια την αφήγηση που θα ακολουθήσει. Ο Μαραντζίδης μάλιστα το χαρακτηρίζει ως «κρίσιμο ιστορικό τεκμήριο» εντασσόμενο στις πρωτογενείς πηγές της ιστορίας του εμφυλίου. Εδώ ξεκινάει και ο προβληματισμός για την μεθοδολογία της χρήσης των τεκμηρίων. Είναι εξαιρετικά αμφίβολο το κατά πόσο το συγκεκριμένο ημερολόγιο αποτελεί πρωτογενή ιστορική πηγή, γραμμένη και επεξεργασμένη στην συγχρονικότητα των γεγονότων που αφηγείται.

Η Ι. Παπαθανασίου επιχειρήσε να καταδείξει με μια σειρά επιχειρημάτων την μη αυθεντικότητα του υλικού με μια σειρά στοιχεία όπως εξωκειμενικές παρεμβάσεις και προσθήκες φράσεων μεταγενέστερα του έτους γραφής¹⁴³, η χρήση διαφορετικού χρώματος μελάνης σε σημεία του χειρόγραφου, η εξαιρετική κατάσταση του ημερολογίου που καθιστά πρόδηλη την μη ύπαρξη του σε συνθήκες πολέμου πριν 60 χρόνια, την πρακτική της αναφοράς αντί σε κωδικοποιημένα ονόματα αγωνιστών στα πλήρη τους ονοματεπώνυμα αλλά και σε σαφείς αναχρονισμούς. Μένοντας στο τελευταίο στοιχείο, αξίζει αναφοράς η αναφορά στις περιπτώσεις του Γιαννούλη και την εκτέλεση του όπως αναγράφεται στο ημερολόγιο στις 16 Αυγούστου 1948, κατηγορούμενου για προδοσία, από τον Γούσια σύμφωνα με τον Βλαντά, στο μέτωπο της Μπάτρας, επειδή εγκατέλειψε τη θέση του¹⁴⁴. Στις 16 Αυγούστου 1948 λοιπόν σύμφωνα με το ημερολόγιο του Βλαντά εκτελείται ο Γιαννούλης. Όπως αναφέρεται όμως σε άλλη μαρτυρία η εκτέλεση έγινε στις 20 Αυγούστου μετά από μία συνοπτική διαδικασία δίκης και συγκεντρώσεις καταθέσεων και

εκθέσεων από την 670 μονάδα και το τάγμα Παλαιολόγου.¹⁴⁵ Πρόκειται για ένα σαφή ετεροχρονισμό που οδηγεί τον αναγνώστη στη σκέψη ότι δεν είναι λογικό να γίνεται λάθος μίας τόσο κρίσιμης στιγμής στις μάχες του ΔΣΕ και μάλιστα στην εκτέλεση ανωτέρου μέσα στον μηχανισμό του ΔΣΕ. Ο ίδιος ο Βλαντάς στα απομνημονεύματα, που βασίζονται κατά τον ίδιο στο πρωτότυπο ημερολόγιό του καταγράφει μία απόλυτη διαφωνία ως προς την εκτέλεσή του και κατηγορεί μάλιστα τον Γούσια σαν υπεύθυνο της ήττας στο Δυτικό Γράμμο. Στο ίδιο το ημερολόγιο δεν γίνεται καμία αναφορά στην εκτέλεση ούτε την ίδια την ημέρα της εκτέλεση ούτε την ημέρα της συνεδρίαση του ΠΓ του ΚΚΕ, όπου υποτίθεται πως εκφράζονται οι ανωτέρω διαφωνίες του Βλαντά για την εκτέλεση. Η υπόθεση Γιαννούλη καταδεικνύει την άμεση εμπλοκή της κλειστής ομάδας του ΠΓ του ΚΚΕ την περίοδο του ΚΚΕ της συγκεκριμένης χρονικής στιγμής, στα τέλη του Εμφυλίου. Η σκληρότητα των τελικών μαχών οδηγούσε σε συνεχή αναζήτηση ευθυνών είτε στους άμεσα εμπλεκόμενους είτε στους βασικούς του ΠΓ. Ο Βλαντάς επικρίνει στα απομνημονεύματα τον Γούσια για την εκτέλεση Γιαννούλη και πιθανότατα έχει δίκιο, δεν το κάνει όμως την στιγμή της διαδικασίας που προηγείται της εκτέλεσης για την οποία είναι σαφέστατα ενήμερος την στιγμή που συγγράφει την πρωτότυπη εκδοχή του ημερολογίου. Οι μετέπειτα διαφωνίες του με τον Γούσια και εσωκομματικά αρχικά και αφού τίθενται και οι δυο εκτός κόμματος μετά το 1957 με τις προγραφές τις τότε ηγεσίας δείχνουν περισσότερο πιστευτή μία μεταγενέστερη μεταστροφή του και επιλογή αναφοράς στο ζήτημα που τεχνιέντως αποκρύπτεται στην φαινόμενικά τουλάχιστον πρώτη αναφορά του στο ημερολόγιο. Ο Βλαντάς άλλωστε στη μετέπειτα πορεία του αλλάζει συνεχώς γνώμες ανάλογα με τη συγκυρία για τα ανώτερα στελέχη του ΚΚΕ¹⁴⁶. Στην συνδιάσκεψη του 1950 επιχείρησε, χάριν της τότε προσπάθειας του Ζαχαριάδη να εκκαθαρίσει βασικούς εσωκομματικούς αντιφρονούντες, να αποδείξει πως είχε υποψίες ότι ο Σιάντος είναι χαφιάς. Στην ίδια συνδιάσκεψη λόγω της προφανούς σύμπλευσης Ζαχαριάδη-Βλαντά-Γούσια και ενώ γίνεται αναφορά στα λάθη της ηγεσίας στον Εμφύλιο ο Γούσιας που φέρεται μετέπειτα κατά τον Βλαντά υπαίτιος της ήττας στον Δυτικό Γράμμο δεν κατανομάζεται και επιρρίπτονται ευθύνως στον ελλιπή ανεφοδιασμό της

Πελοποννήσου εμφανώς λόγω της προσπάθειας να καθαιρεθεί ο Κώστας Καραγιώργης. Σε κάθε περίπτωση η αξιοπιστία της μαρτυρίας του Δ.Βλαντά θα πρέπει να ελέγχεται και από τις μετέπειτα δημόσιες πολιτικές του μεταστροφές που του δίνουν ένα σαφές κίνητρο να «ξαναγράψει τη δική του ιστορία.

Η αξιοπιστία των πληροφοριών ενός ημερολογίου και ο έλεγχος του κατά πόσο αυτό αποτελεί πρωτογενή πηγή, δεν ακυρώνουν την σημασία ενός εγγράφου για την ιστορική έρευνα. Το πώς θα γίνει η ιστορική ανάγνωση και μελέτη αυτού και το πώς θα κατηγοριοποιηθεί από τους μεταγενέστερους έχει μεγαλύτερη αξία. Στο βαθμό λοιπόν που υπάρχει έστω και μία υποψία από τους επιμελητές ότι θα μπορούσαν σημεία του κειμένου, όσο αξιόπιστος και αν είναι ο φορέας της συγκέντρωσης και αξιοποίησης αρχείων (στην προκείμενη περίπτωση η γαλλική BDIC), αυτή θα πρέπει να δηλωθεί με κάποιο τρόπο στο προλογικό σημείωμα του βιβλίου, ώστε να καθορίζονται οι όροι της ερευνητικής διαδικασίας που έχει ακολουθηθεί. Η ανακήρυξη άλλωστε ενός αρχείου σε σημαντικό για την μελέτη συνολικά του Εμφυλίου πολέμου δεν μπορεί να αναγνωριστεί από τους ίδιους τους επιμελητές του βιβλίου, αλλά μάλλον σε ένα άμεσο μέλλον όπου ερευνητικές μέθοδοι αλλά και γεγονοτολογικά στοιχεία του βιβλίου θα καθίστανται χρήσιμα για περαιτέρω μελέτες. Το αρχείο είτε είχε γίνει γνωστό δημόσια είτε όχι μέχρι τώρα είτε στο στενά επιστημονικό κοινό είτε στη δημόσια σφαίρα, ήταν προσβάσιμο και ανοιχτό, πέραν της προφανούς δυσκολίας έστω ανάγνωσής του. Οι μαρτυρίες των μετέπειτα βιβλίων των βασικών πρωταγωνιστών του Εμφυλίου δεν υπολείπονται αναφορών σε στιγμές εσωτερικών εντάσεων και έριδων μέσα στο ΔΣΕ. Ολόκληρη η περίοδος ειδικότερα μετά την διάσπαση του 1968 βρίθει από τέτοιου είδους αναφορές¹⁴⁷.

Όλη η λογική που διέπει την εισαγωγή πάντως δεν αφήνει αμφιβολίες για το ότι οι επιμελητές θέλουν να χτίσουν μία επιστημονική συνέχεια με τα προηγούμενα πονήματά τους. Το κείμενο κατά δική τους ομολογία δεν φέρνει στο φως κάποιο άγνωστο γεγονός ούτε για τον ΔΣΕ, ούτε για τον εμφύλιο. Σε αυτό που φαίνεται να συμβάλλει είναι σε μία ανθρωπολογική προσέγγιση του ανθρώπου-κομμουνιστή, σε μία σχεδόν

πολιτισμική προσέγγιση του ελληνικού κομμουνιστικού φαινομένου που μοιάζει να αποκρυσταλλώνεται στο πρόσωπο του Βλαντά.Υπό αυτή την έννοια,το ερμηνευτικό πλαίσιο όπως και στα προαναφερθέντα βιβλία-αναφορές παραμένει η θεμελιώδης φύση των κομμουνιστών σαν άτομα-προσωπικότητες αλλά και σαν συλλογικές οντότητες. Βασικότερο ρόλο παίζουν οι «κλίκες και οι ραδιουργίες» παρά η πολιτική και η ιδεολογία.Άλλωστε σε ένα σημείο αναφέρεται ότι πολλοί μαχητές του ΔΣΕ βρέθηκαν στην μάχη «χωρίς να το καλοσκεφτούν και με μοναδικό στόχο την επιβίωση»¹⁴⁸.Αυτό που διαπερνά λοιπόν όλες τις εργασίες είναι η ανάγκη ανάδειξης κινήτρων που ξεφεύγουν από μία αποκαλούμενη υπερφορτισμένη πολιτικά αφήγηση που απέκρυπτε τα πραγματικά κίνητρα της στράτευσης μέχρι τώρα.Η επισήμανση της συνέχειας μεταξύ του κράτους του ΕΑΜ και του κράτους του ΔΣΕ έστω και αν στη πρώτη περίπτωση,η στράτευση δεν ήταν τόσο απέλπιδα και καταναγκαστική υποδηλώνει μία γραμμική σχεδόν αντιμετώπιση των δυο ιστορικών στρατιωτικών σχηματισμών.

Πώς μπορεί να αναδειχθεί όμως η φύση του ΔΣΕ μελετώντας τον σχεδόν σαν να μην αλληλοεπηρεάζεται από τις κινήσεις,τις μεθοδεύσεις αλλά και την ίδια τη στρατιωτική συγκρότηση του αντιπάλου? Στην ανάλυση του Μαραντζίδη μοιάζει σαν ο ΔΣΕ να πολεμά μόνος του,χωρίς να αλληλεπιδρά με τις στρατηγικές και τις τακτικές ενός αντιπάλου που προς το τέλος μάλιστα του Εμφυλίου εξαπολύει ολοκληρωτικό πόλεμο ενάντια στις μονάδες του καθιστώντας ακόμα και την αιχμαλωσία ισοδύναμη με τον θάνατο στη μάχη.Τα βιώματα ενός στρατού με τόσο σαφή πολιτική χροιά όπως ο ΔΣΕ δεν μπορεί να εξαντλούνται στην όντως υπαρκτή σιδηρά πειθαρχία της ιεραρχικής του δομής.Αυτό δεν απαντά στο ερώτημα γιατί κάποιοι που στρατολογούνται έστω βιαίως δεν παραδίνονται και εμπλέκονται σταθερά με τις πολιτικές επιδιώξεις της αριστεράς στη μετέπειτα πορεία τους?Ο ΔΣΕ έχει κοινωνικές αναφορές,και αν ναι πώς σχετίζονται αυτές με την συστηματική τακτική εκκένωσης χωριών από μέρους του Εθνικού στρατού που άλλωστε δημιουργεί τη μεγαλύτερη εσωτερική μετανάστευση στα μεταπολεμικά χρόνια?Η έρευνα για τον ΔΣΕ δεν μπορεί να εμμένει σε διαπροσωπικές ίντριγκες ειδικά όταν τα μεθοδολογικά της εργαλεία διατείνονται ότι

προέρχονται από τον χώρο της έρευνας πεδίου και της ιστορικής ανθρωπολογίας.

ΤΟ ΤΕΛΙΚΟ ΣΧΗΜΑ-Η ΠΕΡΙΟΔΟΛΟΓΗΣΗ-ΤΟ ΚΚΕ ΚΑΙ Η ΕΞΟΥΣΙΑ

Ίσως ο βασικότερος λόγος που έγινε και συνεχίζει να διεξάγεται η συζήτηση για τη δεκαετία του 1940 είτε ο χώρος της είναι τα ακαδημαϊκά αμφιθέατρα είτε ο χώρος της δημόσιας ιστορίας και μνήμης(άλλωστε όταν η βασική συζήτηση διεξάγεται σε εφημερίδες μεγάλης κυκλοφορίας αυτά τα δυο είναι δυσδιάκριτα)είναι τα κύρια αίτια του εμφυλίου πολέμου,της γενικότερης δηλαδή σύγκρουσης μέσα στην δεδομένη δεκαετία μεταξύ Ελλήνων και το διακύβευμα για την κάθε πλευρά.Οι αναφορές του τύπου «ποιος ξεκίνησε την σύγκρουση,ποιος ευθύνεται,ποια ήταν η αρχική πρόκληση κλπ» ενταγμένες μέσα σε ένα σχεδόν ηθικοπλαστικό πλαίσιο δεν φαίνεται να αφορούν τους ιστορικούς ή τουλάχιστον δεν θα έπρεπε άμεσα καθώς οι εμφύλιοι πόλεμοι δεν χωρούν σχεδόν ποτέ σε απλουστευτικές αναλύσεις «δαιμονοποίησης» της μιας ή της άλλης πλευράς για την ύστατη δικαίωση του σήμερα.Άλλωστε δεν αναλογεί καθόλου στους δρώντες της εποχής να τους προσδίδουμε κίνητρα και ταυτίσεις που βρίσκουμε εμείς στο τώρα να είναι περισσότερο προσαρμόσιμα στο εκάστοτε σχήμα μας.Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα είναι σαφές ότι χωρίς να αποτελεί ιστορική μοναδικότητα για τα ευρωπαϊκά δεδομένα γενικά,αποτέλεσε με ένα τρόπο μοναδικότητα για την χρονική συγκυρία που διεξήχθη,καθώς συνέπεσε όχι τυχαία προφανώς με την «έναρξη» του Ψυχρού πολέμου και του σχεδόν ολοκληρωτικού διαχωρισμού δυο αντίπαλων πολιτικών και ιδεολογικών στρατοπέδων στην ευρώπη και τον κόσμο.

Η διεθνής αυτή συγκυρία και μόνο και για τους βασικούς δρώντες στο εσωτερικό αλλά και για όσους δρώντες του εξωτερικού επηρρεάζονταν και επηρρέαζαν την ίδια την πολεμική/πολιτική ένοπλη σύγκρουση καθίσταται αναγκαίος όρος διεξαγωγής της όποιας(ακαδημαϊκής ή μη)συζήτησης γύρω από αυτόν τον πόλεμο. Εδώ εισέρχεται σαφώς

λοιπόν το ζήτημα της περιοδολόγησης που προτείνει το «νέο κύμα».Ο εμφύλιος δηλαδή ως μία ενιαία κοινωνική πραγματικότητα της ελληνικής κοινωνίας από το 1943 έως το 1949.

Αρχικά ας ειπωθεί ότι αυτή δεν είναι σε καμία περίπτωση μία καινοτόμος αντίληψη στην ελληνική ιστοριογραφία.Για περισσότερα από είκοσι χρόνια είτε στην όποια μετεμφυλιακή ιστοριογραφία είτε στη δημόσια(κυρίαρχα)εθνικόφρονα αντίληψη του ίδιου του ελληνικού κράτους αυτή η αντίληψη όχι απλά υπήρχε αλλά αποτελούσε κυρίαρχη αφήγηση για την περίοδο.

Αυτή η αφήγηση κωδικοποιήθηκε από τον όρο «τρεις γύροι» από την προσπάθεια δηλαδή σε τρεις διαφορετικές περιόδους της δεκαετίας του ΚΚΕ,όπως ερμηνευόταν,να κατακτήσει μονοπωλιακά την πολιτική εξουσία στην Ελλάδα.Η ανάδειξη ενός διαφορετικού τρόπου ανάγνωσης της δεκαετίας από τη δεκαετία του 70 και μετά¹⁴⁹,η σχηματοποίηση της «Εθνικής Αντίστασης» στα χρόνια του 1941-1944, και οι πολλαπλές ερμηνείες της δράσης του ΚΚΕ και των αντιπάλων του δημιούργησε μία σχετική συναίνεση ως προς την περιοδολόγηση.Ο εμφύλιος πόλεμος αφορούσε τα χρόνια από το 1946 μέχρι το τέλος των μαχών στα βουνά της Βορείου Ελλάδας προς τα τέλη του 1949.Τι εισάγει σε αυτό το σημείο το σχήμα Καλύβα-Μαραντζίδη?Προφανώς δεν επιδιώκει να ξεπατικώσει την αντίληψη περί τριών γύρων άλλωστε κάτι τέτοιο θα ήταν επιστημονικά απαράδεκτο και μόνο λόγω της πολιτικής ιδεολογίας που το αναπαρήγαγε.Η ουσία του επιχειρήματος έγκειται στην αντίληψη μίας διακριτής συνέχειας στην πολιτική και στρατιωτική δράση του ΚΚΕ,σε όλα τα χρόνια που αναφερόμαστε από τις πρώτες συγκρούσεις μεταξύ ανταρτών στα βουνά της Ελλάδας υπό κατοχή μέχρι τις μάχες στα βουνά του Γράμμου.Συνέχεια η οποία δεν εμφορείται μόνο από την αποκρυσταλλωμένη και σαφή του στόχευση αλλά και από την πολιτική του ιδεολογία και συγκρότηση.Το ΚΚΕ έχει δηλαδή έτσι και αλλιώς μία βασική σε κάθε κομμουνιστικό κόμμα παραδοχή περί αναγκαιότητας της κατάληψης της κεντρικής εξουσίας, κάτι που στα χρόνια της κατοχής έχει κάθε κοινωνική συγκυρία με το μέρος του για να το επιχειρήσει με κορύφωση ίσως την τελική φάση του ευρύτερου εμφυλίου(δηλαδή τις μάχες 1946-1949).Ο βασικός τρόπος

κατάδειξης της αξίας του συγκεκριμένου επιχειρήματος που έχει μάλιστα τη μορφή ενός μεθοδολογικού εργαλείου που συμβάλλει, για τον Καλύβα, στην περαιτέρω κατανόηση της εποχής¹⁵⁰ είναι η έμφαση στα γεγονοτολογικά στοιχεία που δηλώνουν σαφή διάθεση ρήξης με την εκάστοτε αντίπαλη πλευρά. Ενδεικτικά οι συγκρούσεις με τον ΕΔΕΣ, η δολοφονία του Ψαρρού και η διάλυση της ΕΚΚΑ, η προσπάθεια εκμηδένισης των Ταγμάτων ασφαλείας (που εντάσσονται και αυτά χωρίς μεθολογικές ή άλλου είδους διαφοροποιήσεις σε έναν ακαθόριστο εσωτερικό εχθρό), η κορύφωση της πάλης για την εξουσία που συμπυκνώνουν οι μάχες της Αθήνας τον Δεκέμβρη του 1944, και προφανώς οι τρίχρονες εξορμήσεις του Δημοκρατικού στρατού ενάντια στην θεσμοθετημένη κυβέρνηση της Αθήνας. Η προσπάθεια ανεύρεσης μίας ενότητας και συνέχειας στις προαναφερθείσες συγκρούσεις εμπίπτουν σε σαφή νοηματικά κενά. Όπως και στην περίπτωση της ανάλυσής του για τον ΕΛΑΣ, το σχήμα ενοποιεί τις μάχες του ΕΛΑΣ με τα Τάγματα ασφαλείας στη κατοχή με τις μάχες του Δημοκρατικού στρατού ενάντια στον αναδιοργανωμένο Εθνικό στρατό. Οι ενδιάμεσες τομές που μεσολαβούν χρονικά μοιάζουν απλά διαλλείμματα σε μία προδιαγεγραμμένη σχεδόν ντετερμινιστικά κατάληξη.¹⁵¹

Ακόμα και αν υπάρξει παραδοχή ότι όλες οι συγκρούσεις αυτές είναι όντως εμφύλιες η ανάγκη να ενταχθούν σε ένα νοηματικό πλαίσιο με μόνο βασικό κριτήριο την στρατηγική του ΚΚΕ φαίνεται περισσότερο να αποκρύπτει τις αντιφάσεις και τα ανοιχτά ενδεχόμενα της κάθε συγκυρίας και να εισάγει ένα ακόμα πιο κλειστό ιστορικό σχήμα από αυτό που θέλει να εξαλείψει. Ο ρόλος μιας ιστορικής περιοδολόγησης έγκειται στην ανάδειξη ενός ενοποιητικού στοιχείου. Σε άλλες περιπτώσεις μπορεί ο εμφύλιος να ξεκινά με τα Δεκεμβριανά και το αντίστοιχο σχήμα να θέτει εκτός τις εμφύλιες συρράξεις της περιόδου της Κατοχής. Η ιστοριογραφική απεικόνιση της περιόδου αυτής από το ίδιο το ΚΚΕ προκρίνει ως μόνη πραγματική εμφύλια σύρραξη την «πάλη του Δημοκρατικού στρατού ενάντια στους μοναρχοφασίστες» καθώς ο Δεκέμβρης και η Κατοχή είναι κατεξοχήν πάλη ενάντια στον κατακτητή¹⁵².

Σε κάθε περίπτωση η περιοδολόγηση είναι έρμαιο του ερμηνευτικού σχήματος και της μεθοδολογικής ανάλυσης που κρίνεται σκόπιμο να χρησιμοποιηθεί για να εντοπίσουμε μία συνέχεια στο χρόνο που διέπει την ελληνική κοινωνία και αποτελεί γενεσιουργό παράγοντα της σύγκρουσης. Οι Καλύβας-Μαραντζίδης την ανιχνεύουν στον στρατηγικό σκοπό της κατάληψης της πολιτικής εξουσίας από το ΚΚΕ, ανεξαρτήτως των αντιπάλων που αυτό καλείται να αντιμετωπίσει. Αυτό που αξίζει να αναφερθεί καταρχήν ότι το σχήμα μετατρέπεται σε αμφισβητήσιμο ιστοριογραφικά και μόνο με την αφαίρεση που επιδιώκει. Η μορφή των κρατικών σχηματισμών ενάντια στους οποίους «εξορμεί» το ΚΚΕ (ακόμα και αν δεχτούμε ότι εξορμεί εναντίον τους) είναι ποιοτικά ολότελα διαφορετικοί. Στην περίπτωση της περιόδου της Κατοχής το κράτος σαν υπάρχον θεσμός είναι ανύπαρκτο από κάθε άποψη. Κάθε μορφή και μέσο του ελληνικού κράτους ακόμα και η ίδια η κατοχική κυβέρνηση είναι σαφές ότι βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση των επιδιώξεων του κατοχικού στρατού, δηλαδή των Ναζί. Το προφανές της παρατήρησης παρόλα αυτά παραλείπεται σαν ιστορική λεπτομέρεια από το σχήμα αυτό. Η δράση του ΚΚΕ δεν μπορεί να ερμηνευτεί σε ένα απόλυτο θεσμικό κενό και χωρίς να διακρίνουμε τις αλληλεπιδράσεις που η εκάστοτε στάση του έχει με αντίστοιχη εξουσία στην Ελλάδα.

Ένα πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ύπαρξη της ΟΠΛΑ. Η δημιουργία ενός τέτοιου μηχανισμού δεν θα είχε δρομολογηθεί ποτέ χωρίς την πρωθύστερη ύπαρξη ενός αποτελεσματικού κρατικού μηχανισμού δημιουργημένου από την ναζιστική μυστική αστυνομία, την ειδική ασφάλεια και την χωροφυλακή με άμεσο σκοπό την κατάδοση εαμιτών και κομμουνιστών.¹⁵³ Η δράση του ΚΚΕ δεν μπορεί να ιδωθεί χωρίς την διαλεκτική αλληλουχία της με την δράση των αντιπάλων του, καθώς υπάρχει μία συνεχής προσπάθεια προσαρμογής του σε κινήσεις που του επιβάλλουν να μεταλλάξει συνεχώς τις τακτικές του. Αν βλέπεται όμως μόνο ως ένας γραφειοκρατικός μηχανισμός παραγωγής πολιτικής βίας, η ανάλυση μας θα υπολείπεται των βαθύτερων αιτιών των μεταστροφών του.¹⁵⁴

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Δεκέμβρη του 1944. Η σχεδόν για ένα μήνα πολεμική δράση του ΕΛΑΣ στην Αθήνα, ο αποκαλούμενος

ως «δεύτερος γύρος» έχει σε επιφανειακό επίπεδο σύνδεση με τα γεγονότα των εμφύλιων συγκρούσεων μέσα στην Κατοχή στο φόντο της διαρκούς εξόρμησης του ΕΛΑΣ για την εξουσία. Ο Δεκέμβρης όμως πρέπει να ιδωθεί όχι από τη σκοπιά μίας συνέχειας της «εαμικής βίας» αλλά μιας σαφούς τομής ως προς αυτήν. Οι Ελασίτες μάχονταν ενάντια σε έναν εχθρό(Βρετανοί)που σε κάθε προηγούμενη περίπτωση θεωρούσαν σύμμαχο.Ειδικότερα μάλιστα τα κατώτερα μέλη του ΕΛΑΣ,σε στιγμές φαίνονταν απολύτως ξαφνιασμένοι από το ποιον έπρεπε να αντιπαλέψουν ένοπλα λίγους μήνες μετά την Απελευθέρωση.¹⁵⁵ Τίποτα όμως δεν έκανε απόλυτα αναπόφευκτη τη δεκεμβριανή σύγκρουση εάν κάποιος κοίταγε τα δεδομένα των δυο προηγούμενων μηνών.Ο ΕΛΑΣ δεν επέλεξε να εισβάλλει στην Αθήνα και υπάκουσε σε διαταγές του Σκόμπυ να μην εισέλθει παραμένοντας μάλιστα έξω από την Αττική.¹⁵⁶Είχε όλη την στρατιωτική ευχέρεια να το κάνει όπως παραδέχονται και οι αντίπαλοί του.Η ηγεσία του ΚΚΕ δεν επιδίωξε ούτε καν μια στρατιωτική επίδειξη χωρίς σύρραξη καθαρά για όρους συμβολικούς(κάτι που έκανε στην Θεσσαλονίκη).Συμμετείχε στην Κυβέρνηση εθνικής ενότητας παρά τις διαφωνίες της ως προς την αναλογική της σύνθεση.Τα αιτήματα για δίκη των δοσιλόγων και κάθαρση των κρατικών μηχανισμών φαίνονταν εκείνη την περίοδο έωλα ως προς τις προθέσεις πραγματοποίησης τους από το παλαιό πολιτικό προσωπικό που συμμετείχε κυρίαρχα στο νέο κυβερνητικό σχήμα των τελευταίων τριών μηνών.Σίγουρα η κοινωνική δυναμική που θα παρήγαγε συγκρούσεις ήταν υπαρκτή.Το εαμικό κίνημα είχε παράξει αντιθέσεις μέσα στην κοινωνία που στο ενδεχόμενο που δεν κατασκευαζόταν μία καινούρια συναίνεση μεταξύ των κοινωνικών και πολιτικών δυνάμεων,θα δημιουργούσε συνθήκες για κάθε είδους έκφραση αυτής της κοινωνικής πόλωσης.Ειδικότερα στην πόλη διεξαγωγής των μαχών του δεκέμβρη,την Αθήνα,η πόλωση μεταξύ πλουσίων και φτωχών στρωμάτων,η ταξική πόλωση έπαιρνε βίαια χαρακτηριστικά που ενυπήρχαν ήδη από την Κατοχή και μετά την απελευθέρωση μετατράπηκαν σε ακόμα πιο ισχυρά¹⁵⁷.

Άλλωστε η κατοχή είχε μετασχηματίσει και στο επίπεδο της ταξικής διαστρωμάτωσης την ελληνική κοινωνία,σχηματίζοντας μία νέα αστική τάξη που πλούτισε ξεκάθαρα μέσα από την οικονομική της συνεργασία

με τις κατοχικές δυνάμεις ενώ φτωχότερα προάστια της πόλης κυριολεκτικά λιμοκτονούσαν. Αυτό το ανθρώπινο δυναμικό, είτε μέσα από σωματεία, είτε μέσα από ενώσεις είτε μέσα από πολιτοφυλακές, εξέφραζε ειδικότερα στις πόλεις το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Η όποια βία λοιπόν ασκείται θα γινόταν περισσότερο κατανοητή αν διασυνδεόταν με κοινωνικούς μηχανισμούς και αντιθέσεις που προϋπάρχουν μίας μάχης ή στρατιωτικής σύγκρουσης. Δεν καθίστανται σαφώς αυτοί οι παράγοντες αναγκαίος όρος *per se* για την νομοτελειακή κατάληξη σε αιματοχυσία. Αλλά καθιστούν πιο σφαιρική την προσέγγιση και αναδεικνύουν σαφέστερα τα αίτια μιας σύγκρουσης αντί για μία ανάλυση καθαρά βουλευσιαρχική ως προς την ηγεσία του ΚΚΕ και του ΕΛΑΣ που απλά εκπληρώνει ένα σχέδιο που έχει καταρτιστεί σχεδόν ενάμιση χρόνο πριν (όπως γίνεται σαφές από την ανάλυση της έκθεσης Μακρίδη από τον Καλύβα) χωρίς καμία προσαρμογή στα καινούρια δεδομένα μίας απόλυτα συμπυκνωμένης χρονικά συγκυρίας όπως είναι αυτή του 1943-1944 στην Ελλάδα.

Ο ΞΕΝΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ

Η σημασία των ξένων δυνάμεων έχει φορτιστεί είτε δυσανάλογα με την πραγματικότητα είτε αποκρύπτοντας τις σταθερές εσωτερικές αντιθέσεις της ελληνικής κοινωνίας. Πιθανότατα κομμάτι της αριστερής ιστοριογραφίας να έχει μεγαλύτερη ευθύνη για μία ενότητα σκέψης που αναδεικνύει τους ξένους, στο πρόσωπο ίσως ενός απρόσωπου και παντοδύναμου ιμπεριαλισμού, να επιβουλεύονται την Ελλάδα μετατρέποντας την σε πιόνι στα συμφέροντά τους.¹⁵⁸ Οι Αμερικανοί ειδικότερα στα χρόνια της εμφυλιακής και κυρίως της μετεμφυλιακής τους παρέμβασης έχουν την πρωτοκαθεδρία του «παντοδύναμου» σε αυτή την αφήγηση. Από την άλλη το σχήμα Καλύβα-Μαραντζίδη φαίνεται στην συνεχή του προσπάθεια να αναδείξει ανά τόπους αντιθέσεις με όρους και μεθόδους που δεν είχαν φανερωθεί στο παρελθόν της ελληνικής ιστοριογραφίας μοιάζει να χάνει την αναγκαιότητα της σύνθεσης των στάσεων και κεντρικών πολιτικών των εξωτερικών δυνάμεων με τις εσωτερικές διεργασίες και ουσιαστικά την ανάδειξη μίας πολυπλοκότητας¹⁵⁹ ενός φαινομένου, όπως κηρύσσεται ότι είναι ο κύριος στόχος τους.

Είναι προφανές ότι διακυβεύοντας κάθε τύπου συμφέροντα είτε από την διεξαγωγή είτε από την έκβαση του ελληνικού εμφυλίου.Αν όμως αυτά εξεταστούν ξέχωρα από την διαπλοκή τους με συμφέροντα εσωτερικών κοινωνικών δυνάμεων δεν μπορεί να οριστεί το με ποιον τρόπο αυτά βρίσκουν όχι απλά κάποιους ντόπιους εκφραστές με «προδοτικά» κίνητρα αλλά ένα στρώμα μέσα στη χώρα που έχοντας αυτόνομη και ανεξάρτητη πολιτική απέναντι σε ένα σαφή εσωτερικό εχθρό επιλέγει να συμμαχήσει με εκείνη την ξένη δύναμη με την οποία η ίδια η κοινωνική του θέση θεσμικά και πολιτικά διαπλέκεται.Θα πρέπει δηλαδή να γίνει μία ανάγνωση του γιατί π.χ η Βρετανία να μην δεν επιθυμεί την πρωτοκαθεδρία του ΕΑΜ στην ελληνική πολιτική σκηνή αλλά συγχρόνως δεν φαίνεται διατεθειμένη να επιτρέψει στην άκρα δεξιά να καταλάβει βίαια την εξουσία.Ποια κοινωνικά στρώματα στην Ελλάδα έχουν άμεση πολιτική διασύνδεση με τους Βρετανούς,και εν τέλει υπάρχουν ανεξάρτητες κοινωνικές επιδιώξεις μέσα στην Ελλάδα του εμφυλίου,που εκφράζονται μεν από τους Βρετανούς αλλά δεν επικαθορίζονται απόλυτα,χαράζοντας και την δικιά τους στρατηγική?Και ποιος είναι ο ρόλος που θέλουν να παίξουν στην ανοικοδομημένη μετεμφυλιακή Ελλάδα?

Η θέση του «αιώνιου ξενόδουλου που παίζει τα παιχνίδια ξένων δυνάμεων» έχει εξιστορηθεί και από τις δυο πλευρές του Εμφυλίου,και προφανώς αντιστοιχεί περισσότερο σε μία συνθηματολογία παρά σε μία αναλυτική και εις βάθος εξιστόρηση.Αυτή την εμμονή θέτουν σαν ζήτημα και οι του «νέου κύματος» από εσφαλμένη σκοπιά όμως καθώς οι μελέτες τους στο σύνολό τους,δεν διακατέχονται από ιδιαίτερη διάθεση να μελετηθεί η διασύνδεση των επιλογών των ξένων δυνάμεων με την ελληνική εμφύλια σύρραξη όχι με όρους αίτιου-αιτιατού αλλά με όρους ουσιαστικής ένταξης της κοινωνικής κατάστασης της Ελλάδας σε ένα πρόσφατα υπερπολιτικοποιημένο διεθνές πλαίσιο,όπου τίποτα δεν φαίνεται προδιαγεγραμμένο,τουλάχιστον στην έναρξη της εμφύλιας διαμάχης.¹⁶⁰ Η σχεδόν ψυχροπολεμική αντιμετώπιση της ελληνικής κατοχής από τους Καλύβα-Μαραντζίδη,αποτελεί σαφώς μία αναδρομική εξέταση της ιστορίας,θέτοντας ως δεδομένη την οριστική ρήξη των δυο στρατοπέδων(κομμουνισμού/καπιταλισμού) στο τέλος του πολέμου,μία διαδικασία που εκείνη την περίοδο ήταν σαφώς εν

εξελίξει και οι όποιες αμφιβολίες ως προς το επίπλαστο της συμμαχίας μεταξύ Σοβιετικής Ένωσης και ΗΠΑ-Βρετανίας, δεν μπορούν υπό το φως της δεδομένης γνώσης για το μετά του ιστορικού, να μετατρέπονται σε βεβαιότητες που επικαθορίζουν τις πράξεις των ίδιων των πολιτικών δρώντων¹⁶¹. Η σχεδόν de facto καθολική αντιπαράθεση μιας κομμουνιστικής δύναμης με το δυτικό στρατόπεδο δεν είχε για τους πρωταγωνιστές της προσλαμβάνουσες του τώρα για την περίοδο, υπό την γνώση της ρευστότητας της περιόδου που ακολούθησε το τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου μέχρι την τυπική έναρξη των χρόνων του Ψυχρού πολέμου (1945-1947). Υπό αυτή την έννοια η εξέγερση του Δεκέμβρη δεν μπορεί να λαμβάνει την μορφή ενός ιστορικού αναπόφευκτου (και μάλιστα σχεδόν προσχεδιασμένου από ηγετικά κλιμάκια) γεγονότος, εντάσσοντάς το μάλιστα σε μία συνέχεια ως προς την πολιτική του ΚΚΕ και για τον Εμφύλιο που διαμορφώνεται σε σαφώς διαφοροποιημένα διεθνή ιστορικά πλαίσια. Το πρόβλημα της ανάγκης μιας ενιαίας αφήγησης¹⁶² για την περίοδο επανακύπτει και για τους θεωρητικούς του «νέου κύματος», αφού εντάσσοντας την πολιτική του ΚΚΕ σε μία γραμμική μονολιθικότητα, δεν εντοπίζονται οι ασυνέχειες στην αντίληψή του που επηρεάζονται (και) από την ανάδυση ενός καινούριου δυναμικά αντιθετικού διεθνούς περιβάλλοντος. Ειδικότερα η χρονιά του 1944 και τα τεκταινόμενα μέσα σε αυτήν θα πρέπει να ιδωθούν μέσα από το πρίσμα της αμοιβαίας καχυποψίας της περιόδου: η διπολική κατάσταση των «δυο κόσμων» δεν έχει ακόμα επέλθει παρ' όλα αυτά όμως και οι Σοβιετικοί έφταναν μέχρι στο σημείο να εξετάζουν το ενδεχόμενο οι Δυτικοί να κωλυσιεργούν σκόπιμα να ανοίξουν δεύτερο μέτωπο ενάντια στους Ναζί για την όσο το δυνατόν πιο μεγάλη εξασθένιση και των δυο πλευρών στις μάχες του Ανατολικού μετώπου αλλά και οι Δυτικοί έβλεπαν με ανησυχία την συνεχή προέλαση του Κόκκινου στρατού προς τη Δύση¹⁶³. Εδώ έρχεται να προστεθεί η περίφημη συμφωνία των ποσοστών που επικαθόρισε πολλές ιστοριογραφικές αναλύσεις που μεγέθυναν την σημασία των ξένων δυνάμεων στις εξελίξεις στο εσωτερικό. Σε κάθε περίπτωση η συμφωνία αυτή, στα πλαίσια όλων των συμφωνιών κυρίων άλλωστε δεν είχε για καμία πλευρά δεσμευτικό χαρακτήρα. Οι Βρετανοί και οι Σοβιετικοί δεν μοίρασαν έτσι τις τύχες του κόσμου καθώς το είχαν

καταφέρει ήδη de facto στρατιωτικά.Οπότε μάλλον αποτελεί την άτυπη κατοχύρωση ενός δεδικασμένου παρά την ανάγκη μελλοντικής οριοθέτησης των σφαιρών επιρροής.Σε πολλές περιπτώσεις άλλωστε οι όροι της διαπραγματεύσεως φάνηκαν εντελώς ρευστοί.Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας μετά τη ρήξη με τον Στάλιν¹⁶⁴. Το ζήτημα όμως είναι ότι οι τότε δρώντες και από τις δυο πλευρές το έπαιρναν σοβαρά υπόψιν τους ανεξαρτήτως της απόλυτης ή μη ισχύος της και έστω η αυτή η «αυταπάτη της παντοδυναμίας της συμφωνίας των Μεγάλων» θα πρέπει να αποτελεί κριτήριο για την έρευνα των δρώντων στην Ελλάδα.Αντίστοιχη περίπτωση ίσως πολύ μεγαλύτερης σημασίας είναι η αυτοδιάλυση της Κομμουνιστικής Διεθνούς τον Μάιο του 1943.Το βασικό επίσημο αίτιο ήταν «ότι η Κομιντέρν αποτελούσε εμπόδιο για την αυτοτελή ανάπτυξη των κομμουνιστικών κομμάτων και την εκπλήρωση των ιδιαίτερων καθηκόντων τους»¹⁶⁵ και ότι «η οργάνωση είχε πάψει να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της περαιτέρω ανάπτυξης των κομμουνιστικών κομμάτων ορισμένων χωρών,ως εθνικών εργατικών κομμάτων».Είναι σαφές ότι τα κομμουνιστικά κόμματα που είχαν στο μυαλό τους οι Στάλιν και Δημητρόφ ήταν κυρίως αυτά της Γαλλίας και της Ιταλίας.Η ανάγκη σύμπλευσης σε ενιαία λαικά μέτωπα με αστικά πολιτικά κόμματα όπως ήταν η γραμμή μέχρι τότε,ερχόταν σε ρήξη με την ύπαρξη μιας κομμουνιστικής Διεθνούς που θύμιζε πολύ τις εποχές της Επανάστασης του 1917 και μάλλον έμπαινε εμπόδιο είτε στις συμμαχίες του Σοβιετικού κράτους με την Αγγλία και τις ΗΠΑ είτε στα επιμέρους ΚΚ και τις εντός των τειχών συμμαχίες τους. Η ίδια γραμμή ακολουθήθηκε ως ένα βαθμό και στην Ελλάδα από το ΚΚΕ καθώς η όσο το δυνατόν πιο πλατιά ,αρχικά τουλάχιστον, πάλη ενάντια στους Γερμανούς ήταν βασική πολιτική στρατηγική του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ.Ήταν δηλαδή περισσότερο μία παραχώρηση των Σοβιετικών προς του συμμάχους του αντιφασιστικού αγώνα.Σε όλη αυτή την περίοδο πάντως αξίζει αναφοράς ότι από όλες τις επικοινωνίες και επαφές που προσπαθεί να αποκτήσει με τα απελευθερωτικά κινήματα της περιόδου η Κομμουνιστική Διεθνής καμία δεν αφορά την ελληνική περίπτωση¹⁶⁶.Η προτεραιότητα στα πρώτα τουλάχιστον χρόνια δινόταν στα ΚΚ Γιουγκοσλαβίας και Βουλγαρίας αντίστοιχα.Αυτό έπαιζε ρόλο για την ανάπτυξη του αντιστασιακού κινήματος στην Ελλάδα και κυρίως για

την αυτοπεποίθηση που θα έπρεπε να αναπτύξουν τα στελέχη εδώ. Σε όλη τη διάρκεια της Αντίστασης υπάρχει μία αμφίδρομη έλλειψη επικοινωνίας αλλά και ενδιαφέροντος από την Σοβιετική πλευρά για το τι συμβαίνει στο ελληνικό κομμουνιστικό κίνημα. Χαρακτηριστικό είναι ότι σε πολλές περιπτώσεις η Μόσχα μάθαινε τις εξελίξεις στην Ελλάδα μέσω των Βρετανών, μέσω δηλαδή των κατασκοπευτικών και διπλωματικών υπηρεσιών¹⁶⁷. Η επαμφοτερίζουσα στάση του ΚΚΕ ως προς τη Βρετανία την περίοδο αυτή πιθανότατα να πρέπει να εξετάζεται μέσα από το πρίσμα της αδρανούς και ελλιπούς επικοινωνίας με το καθοδηγητικό κέντρο και την αντίληψη των Σοβιετικών ανά συγκυρία. Η αυταπάτη της καθόδου της στρατιάς του Τολμπούχιν μέχρι τα ελληνικά σύνορα είναι μία χαρακτηριστική περίπτωση υπερβολικών προσδοκιών των στελεχών του ΚΚΕ για τις δυνατότητες αλλά και την φύση των πολιτικών επιλογών της Σ. Ένωσης. Το γεγονός λοιπόν της διάλυσης της Διεθνούς και της συνεπακόλουθης δυσλειτουργικής σχέσης - επικοινωνιακά και πολιτικά- μεταξύ ΚΚΕ και ΚΚΣΕ είναι ένα κριτήριο που με βάση την αντίληψη των κομμουνιστών επηρέαζε σε μεγάλο βαθμό της επιλογές της ηγεσίας του ΚΚΕ και κυρίως του τι αυτή υπέθετε μέσα στη δυναμική των γεγονότων και των συνεχών αλλαγών στους συσχετισμούς δυνάμεων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Για κάποιους η εξέγερση του Δεκέμβρη, σαν απόφαση από μέρους του ΕΛΑΣ, εμπεριέχει και στοιχεία που υποδηλώνουν την αναμονή της στήριξης και νομιμοποίησης μιας ενδεχόμενης εξέγερσης από το ΚΚΣΕ.

Σχόλια πάνω στα άρθρα Σ. Καλύβα και Μαραντζίδη στο βιβλίο «Η εποχή της σύγχυσης»

Σχεδόν μια δεκαετία μετά τις πρώτες εξαγγελίες του «νέου κύματος» για τις «νέες τάσεις στην ιστοριογραφία του εμφυλίου πολέμου», εκδόθηκε το συγκεκριμένο συλλογικό έργο σε επιμέλεια του Γιώργου Αντωνίου και του Νίκου Μαραντζίδη. Λόγω της όντως σαφούς διαφοροποίησης αρκετών μελετητών του έργου από τις ερμηνευτικές προσεγγίσεις των βασικών του «νέου κύματος» θα υπάρξει μία αναφορά στο κατά πόσο έχει επιδράσει ή όχι μία δεκαετία συνεχών αντιδικιών, κριτικών, επιστημονικών αναλύσεων αλλά και λεκτικών επιθέσεων στα επιχειρήματα του «νέου κύματος» μέσα από την κριτική

των κειμένων του Σ.Καλύβα και του Ν.Μαραντζίδη στο συγκεκριμένο έργο.Άλλωστε είναι σαφής ιδιαίτερα στο κείμενο του Μαραντζίδη μία διάθεση απολογισμού της βιβλιοπαραγωγής και γενικότερης επιρροής της «νέας» αυτής προσέγγισης.Ο Μαραντζίδης εξυμνεί την ανάπτυξη της τοπικής ιστορίας και την ανάδειξη των όρων για τη αλλαγή της φυσιογνωμίας της έρευνας του εμφυλίου.¹⁶⁸ Παρουσιάζει τις εργασίες των Vermeulen,το συλλογικό έργο των Baerentzen,Smith και Ιατρίδη αλλά και την εργασία του Fleischer «Στέμμα και Σβάστικά» σαν τομές στον τρόπο μελέτης της ιστορίας της περιόδου.Είναι σαφές ότι κάτι τέτοιο ισχύει σε ένα μεγάλο βαθμό.Είναι επίσης σαφές ότι τα συμπεράσματα και οι αναλύσεις αρκετών από τους προαναφερθέντες ποικίλουν.Οπότε εξαιρείται η προσέγγιση και τα γενικότερα μεθοδολογικά εργαλεία και όχι ένα γενικό ερευνητικό πλαίσιο καθώς δύσκολα το τελευταίο θα μπορούσε να ταυτιστεί με τις αναλύσεις του νέου κύματος.Οπότε τα συμπεράσματα ότι «η Κατοχή και ο Εμφύλιος από πολιτικές πραγματικότητες μετατρέπονται σε πολιτικοκοινωνικές πραγματικότητες» είναι περισσότερο ερμηνεία του ίδιου του συγγραφέα παρά των έργων που αυτός εκθέτει.Αυτό που περισσότερο βέβαια εξαιρείται είναι η χρήση μεθόδων από άλλες επιστήμες,η διεπιστημονικότητα.Η τελευταία αντιμετωπίζεται ως πανάκεια.Ειδικότερα όταν μελετάει κανείς ιστορία η πρωτοκαθεδρία των ερευνητικών της μεθόδων οφείλει να είναι κοινός τόπος για κάθε ερευνητή.Το γεγονός της χρήσης εργαλείων από άλλες ανθρωπιστικές επιστήμες δεν πρέπει να αποκρύπτει την ουσία της μελέτης της ιστορίας ούτε όσα μεθοδολογικά έχει αυτή η επιστήμη κατακτήσει μέσα από την ερευνητική δραστηριότητα χρόνων για τον ελληνικό εμφύλιο.Είναι δεδομένο ότι δεν πρέπει να υπάρχει καμία φοβία για κάθε είδους τοπικές έρευνες με αναφορά σε μεθόδους όπως αυτές της κοινωνικής ανθρωπολογίας. Ο αναγνώστης όμως ενός έργου οφείλει να γνωρίζει και ο συγγραφέας αντίστοιχα να του γνωστοποιεί τα όρια,τις ελλείψεις και τα εργαλεία που ενυπάρχουν στη καθεμία μέθοδο προσέγγισης από τον ένα επιστημονικό κλάδο στον άλλο για να καθίσταται σαφές και τεκμηριωμένο το πώς αναδεικνύεται ένα επιστημονικό συμπέρασμα. Αυτό είναι απόλυτα ουσιώδες ιδιαίτερα στην περίπτωση των προφορικών μαρτυριών.Σε αρκετές περιπτώσεις

του «νέου κύματος» η προσπάθεια να αναδειχθεί το «νέο» σε αντίθεση με το «παλιό», η παντελής έλλειψη αυτοκριτικής ακόμα και για προφανείς αυθαίρετες γενικεύσεις (Καλύβας-Αργολίδα), αναδεικνύει μία δογματική προστατευτική τάση απέναντι στις «δικές μας» μελέτες ενάντια στους κάθε λογής «εχθρούς». Τους τελευταίους ο Καλύβας μάλιστα δε διστάζει να κατηγοριοποιήσει σε αυτές που έχουν σχέση με την επιστημονική μέθοδο, τις συντεχνιακές και τις πολιτικές /ιδεολογικές. Σε κάθε περίπτωση όσο «σκληρές και πολιτικά φορτισμένες» είναι όντως ανά περιπτώσεις οι κριτικές στο έργο του «νέου κύματος» τα περισσότερα επιστημονικά «κενά» που έχουν επισημανθεί εξαρχής έχουν μείνει είτε ολόκληρα είτε κατά το ήμισυ αναπάντητα. Οι ερμηνευτικές υπεραπλουστεύσεις και η μονομέρεια των αναλύσεων (κάτι για το οποίο ο Καλύβας κατηγορεί συλλήβδην τις τρεις ιστορικές εγκυκλοπαίδειες που εκδόθηκαν στα χρόνια μετά την «έκρηξη του νέου κύματος») δεν είναι χώρος που δεν μπορεί να περιπέσει ο κάθε επιστήμονας απλά και μόνο επειδή διατρανώνει ότι δεν θα το κάνει λόγω μεθοδολογικής καινοτομικής προσέγγισης. Αφορά κάθε μελετητή της ιστορίας είτε αυτός είναι ιδεολογικά φορτισμένος-πολιτικά στρατευμένος είτε όχι. Η στράτευση δεν είναι πάντα ακλόνητο εμπόδιο για την ικανότητα μελέτης και συγκρότησης σημαντικού ιστορικού έργου. Όπως και το αντίστροφο. Η αυτοδιακηρυσσόμενη μη στράτευση, αποστασιοποίηση, αποιδεολογικοποίηση δεν είναι όρος εκ των ων ουκ άνευ για την παραγωγή σημαντικών και καινοτόμων ιστορικών έργων. Οπότε δεν μπορεί να θεωρείται βασικό αίτιο των ερμηνευτικών ή αναλυτικών κενών μιας μεγάλης μερίδας ιστορικών στην Ελλάδα. Θα πρέπει να κριθεί το έργο τους, οι ερευνητικές μέθοδοί τους και κατόπιν το όποιο ερμηνευτικό σχήμα αναδεικνύεται. Η κριτική του Καλύβα στις τρεις εγκυκλοπαίδειες είναι αφοριστική (ειδικότερα στην λιγότερο εκλαικευμένη από τις τρεις, του Βιβλιοράματος) και υπερβολική. Σε κάθε περίπτωση το τι θεωρείται επίσημη ιστορία ή όχι κρίνεται από τους αναγνώστες, το επιστημονικό κοινό και τον δημόσιο χώρο στον οποίο εκτίθεται.¹⁶⁹ Το πρόβλημα ξεκινά από το πόσο αναδεικνύει κανείς την αξία και την επιρροή του έργου του πριν καν αυτή ελεγχθεί, προσεγγιστεί, αναλυθεί από τον οποιονδήποτε. Είναι σαφές άλλωστε ότι η συνεχής προβολή των θέσεων του «νέου κύματος» από

μεγάλης κυκλοφορίας κυριακάτικες εφημερίδες, δεν αφήνουν καμία αμφιβολία για την επιρροή που ήθελε να ασκήσει αυτό το επιστημονικό δίδυμο στην δημόσια ή αλλιώς επίσημη ιστορία. Οπότε οι κατηγορίες ως προς τις εγκυκλοπαίδειες είτε ισχύουν είτε όχι (ότι παρουσιάστηκαν δηλαδή σαν να επιδιώκουν να αποτελέσουν επίσημη ιστορία) αφορούν και τους γράφοντες τις κατηγορίες σε πολύ μεγάλο βαθμό. Η κριτική του «νέου κύματος» στην επίσημη ιστοριογραφία είναι αλήθεια ότι δεν έχει εξελιχθεί ιδιαίτερα παρά το ότι ο Καλύβας χαρακτηρίζει εκείνη ως «στατική». Το ζήτημα της υπερβολικής έμφασης στην Εθνική Αντίσταση και στην δράση του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ θίγεται ξανά σαν εργαλειοποίηση της ιστορίας. Η αντίστροφη προσέγγιση της ανάδειξης του εμφυλίου της Κατοχής μόνο μέσα από την εαμική «κόκκινη βία» τι θα μπορούσε να θεωρηθεί? Η ελλιπής είναι αλήθεια μελέτη του εργατικού κινήματος των κατακτήσεων αλλά και των αντιτάσεων του μέσα στην Κατοχή και η πιθανή ανάδειξη ταξικών αντιθέσεων που οδηγούν σε στρατεύσεις σχεδόν σχηματικά δεν αναιρεί το ερώτημα: υπάρχουν ταξικές αντιθέσεις μέσα στην κατοχή, την αντίσταση και τον εμφύλιο? Αν ναι πώς αυτές εκφράζονται και με ποιες πολιτικές ταυτίσεις αναδεικνύονται από τους ίδιους τους απλούς ανθρώπους. Στο τελευταίο αυτό ερώτημα το «νέο κύμα» δεν απαντά απολύτως τίποτα καθώς οι ταξικές διαιρέσεις τις ελληνικής κοινωνίας καθίστανται λεπτομέρειες μπροστά στο ευκαιριακό, το προσωπικό/ατομικό βίωμα, και τις τοπικές αντιπαλότητες. Το τελευταίο στοιχείο είναι σαφές ότι αποτελεί συνειδητή επιλογή να αποφευχθεί σαν ερευνητικό πεδίο από τις προσπάθειες Καλύβα/Μαραντζίδη. Άρα και η πληρέστερη εξήγηση ερμηνεία των γεγονότων του εμφυλίου (και) μέσα από αυτήν την κοινωνική σκοπιά. Σαν πρώτο συμπέρασμα πάντως μιας εξελισσόμενης, είναι αλήθεια, διαμάχης είναι το ότι η διάθεση σαφούς επιστημονικής αυτοκριτικής από το «νέο κύμα» και εύρεσης αξιόπιστων εναλλακτικών ερμηνειών για τα γεγονότα και τα φαινόμενα της Κατοχής και του εμφυλίου λείπει, ενώ παραμένει περίσσεια ακόμα η αυτοαναγόρευση σε κάτι «νέο και καινοτόμο» ενάντια στους παλιούς και στρατευμένους παραγωγούς μύθων. Η ίδια η αντίθεση μάλλον είναι στρεβλή και όχι τα δυο άκρα της.

Το «νέο» σχήμα του Εμφυλίου

Αποκρυσταλλώνοντας την σκέψη του «νέου κύματος»έτσι όπως διαμορφώνεται από τις μέχρι τώρα εργασίες του και εμμένοντάς στην διακηρυγμένη του «μεθοδολογική του καινοτομία» είναι εφικτό αυτό να συμπυκνωθεί στα βασικά του χαρακτηριστικά στην προσπάθεια καλύτερης ερμηνείας του:

- Το ΚΚΕ έχει ένα σαφή,στρατηγικό στόχο:την επιδίωξη κατάληψης της πολιτικής εξουσίας στην Ελλάδα της Κατοχής και του Εμφυλίου
- Οι εμφύλιες συγκρούσεις της Κατοχής δεν είναι παρά ένα κομμάτι του γενικού εμφυλίου πολέμου στα χρόνια 1943-1949.Η συνέχεια και η ενιαιότητα των στόχων του ΚΚΕ διαπερνά όλη αυτήν την περίοδο
- Βασικές μέθοδοι για την ευρύτερη και πληρέστερη κατανόηση του Εμφυλίου είναι η έρευνα σε τοπικό επίπεδο(έρευνα πεδίου)βασιζόμενο σε μεθόδους από την επιστήμη της ανθρωπολογίας και της προφορικής ιστορίας
- Η βία ως αυτόνομο εργαλείο ανάλυσης
- Ο κομμουνισμός ως ολοκληρωτική πολιτική ιδεολογία
- Η ανάδειξη των εργαλείων επιβολής και των κρυφών πτυχών του καταναγκασμού που επιβάλλει με κάθε μορφή του το ΚΚΕ(ΕΛΑΣ/ΔΣΕ)είτε στα μέλη του είτε στον ευρύτερο χώρο των τοπικών κοινωνιών
- Η ανάδειξη μιας νέας αναγνώσης των Ταγμάτων ασφαλείας μακριά από ηθικοπλαστικά μυθεύματα του παρελθόντος
- Η οριοθέτηση ως βασικού κινήτρου συνεργασίας με τα κατοχικά στρατεύματα την αντιστασιακή στάση αλλά και τον φόβο της καταδίωξης από το ΕΑΜ

- Τα ιδιοτελή/ευκαιριακά κίνητρα των δρώντων προκρίνονται έναντι των ιδεολογικών/πολιτικών ταυτίσεων
- Η διάσταση πόλης-υπαίθρου ως προς την κάθε είδους στρατολόγηση

Η παραπάνω σχηματοποίηση δεν έχει την επιδίωξη να δηλωθεί ότι το σχήμα Καλύβα/Μαραντζίδη είναι ένα κλειστό σχήμα ιστοριογραφικής ανάλυσης. Η συνεχής ενασχόληση με την συγκεκριμένη θεματική από την επιστημονική αυτή ομάδα είναι προφανές ότι θα αναδείξει και νέα χαρακτηριστικά. Ούτε αποτελεί μία αυθαίρετη συνεπαγωγή των όσων έχουν γραφτεί. Κάθε στοιχείο έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς αναφοράς και υπεράσπισης σε κατά καιρούς κείμενα, άρθρα από τους δυο επιστήμονες. Ούτε βέβαια συνιστά προσπάθεια να τους δοθεί μία «τυφλή πίστη» σε ένα δογματικό μοτίβο ιστοριογραφικού «μαγικού κλειδιού» που οδηγεί μετά βεβαιότητας στην ιστορική αλήθεια. Απλά είναι μία συνοπτική παρουσίαση κάποιων βασικών θέσεων που μπορούν να εξαχθούν από την μέχρι τώρα βιβλιογραφία που φαίνεται να πρόκειται σε αυτήν την αντίληψη.

Η όποια αρνητική κριτική δεν έχει στόχο να καθαγιάσει παλαιότερα σχήματα στην ελληνική ιστοριογραφία. Σε ένα μεγάλο βαθμό τα περισσότερα διακατέχονται από υπεραπλουστεύσεις (Ελεφάντης) ή ιδεολογική χρήση της ιστορίας (Δοκίμια ιστορίας ΚΚΕ). Σε άλλες στην προσπάθεια να κρατηθούν ίσες αποστάσεις πιθανότατα να χάνεται η ανάδειξη των εσωτερικών δυναμικών των κοινωνικών ανισοτήτων που μπορεί να έχουν πολιτικό εκφραστή το ΚΚΕ σε συγκεκριμένες χρονικές συγκυρίες (Δεκέμβρης 1944-Ιατρίδης) ή να δίνεται υπερβολική έμφαση στον ξένο παράγοντα αποκρύπτοντας την αυτονομία χάραξης πολιτικής μέσα σε ένα κράτος που εν τέλει είναι ανεξάρτητο εδώ και 180 χρόνια (Βουρνάς, Ψυρούκης). Σε άλλη περίπτωση η ιστορία μοιάζει ακατανόητη ακριβώς γιατί οι τακτικές προσπαθούν να αναλύσουν την στρατηγική και όχι το αντίστροφο (Ελεφάντης-σχήμα του τρελού καραβιού για την πορεία του ΚΚΕ μέσα στην δεκαετία του 1940).

Οι έρευνες της Ρ. Βαν Μπουσχότεν για την τοπική εμπειρία ενός χωριού όπως τα Ζιάκα Γρεβενών με την συστηματικότητα της μελέτης και την σχολαστική προσοχή στην εξαγωγή συμπερασμάτων ή αντίστοιχα η

χρήση της προφορικής ιστορίας από την Τασούλα Βερβενιώτη στην μελέτη που κάνει για την σχέση ατομικής και συλλογικής μνήμης στο *Διπλό Βιβλίο* μοιάζουν να αναδεικνύουν περισσότερο την πολυπλοκότητα της περιόδου μην υποτιμώντας όμως παράλληλα μία βασική παραδοχή: ότι οι περισσότεροι αν όχι όλοι από όσους πολέμησαν και βρέθηκαν με την πλευρά των κομμουνιστών είτε με την πλευρά των αντίπαλων, ανεξαρτήτως μόρφωσης ή βιοτικού επιπέδου, νωρίτερα ή αργότερα κάποιοι, πάντως εντάχθηκαν σε μία πολιτική αντίληψη που ενσωμάτωνε μία συνταύτιση με βασικές κοινωνικές και πολιτικές παραδοχές που ακόμα και αν εμφορούνταν από τοπικές αντιθέσεις και χαρακτηριστικά εγγράφοντας στους όρους της κεντρικής πολιτικής αντιπαράθεσης. Άλλωστε η ίδια η δεκαετία το 1940 αποτέλεσε αναντίρρητα τον χωροχρόνο της μαζικής και κάποιες φορές και βίαιης εισόδου των μαζών στην πολιτική σκηνή. Όπως άλλωστε έγραψε ο Βρετανός ιστορικός Eric Hobsbawm: «Ας μην αρνηθούμε όμως το θαυμασμό μας για αυτούς τους άνδρες και αυτές τις γυναίκες, που με το δικό τους τρόπο, ήξεραν ποιος είναι ο σκοπός της ζωής τους»¹⁷⁰.

Σημειώσεις

-
- 1 ΚΚΕ, Δοκίμιο ιστορίας του ΚΚΕ 1918-1949, τόμ. Α΄
 - 2 Σ. Καλύβας-Ν. Μαραντζίδης, Από την τραγωδία στο «έπος», Το Βήμα, 15/4/2007
 - 3 Mark Mazower, Μετά τον πόλεμο, Η ανασυγκρότηση της οικογένειας του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα, 1943-1960, Αλεξάνδρεια, Ρίκη Βαν Μπουσχότεν, σελ. 157
 - 44 E. Carr, Τι είναι ιστορία, Μτφ. Ανδρέας Παππάς, Γνώση, σελ. 21
 - 5 Διάλογος για την Ιστορία, 18 ειδικοί συζητούν για τη βία στον ελληνικό εμφύλιο, Τα ΝΕΑ-Βιβλιοδρόμιο, Δεκέμβριος 2004
 - 6 Ό.π., σελ. 14
 - 7 Ό.π., σελ. 8
 - 8 R.J. Evans, Για την υπεράσπιση της ιστορίας, μτφ. Λυδία Παπαδάκη, Σαββάλας, 2009, σελ. 330
 - 9 Διάλογος, Ό.π., σελ. 36-37
 - 10 Mark Mazower επιμ., Μετά τον πόλεμο, Σ. Καλύβας, σελ. 170
 - 11 Ό.π., σελ. 168
 - 12 Η μαύρη βίβλος του κομμουνισμού, επιμ. Στεφάν Κουρτουά κ.ά., Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 2001, σελ. 165
 - 13 Ε Ιστορικά-ΕΑΜ 70 χρόνια από την ίδρυσή του, σελ. 115
 - 14 Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 1940-1945 Κατοχή-Αντίσταση, Τόμ. Γ2, Βιβλιόραμα, Μ. Λυμπεράτος, Οι Οργανώσεις της Αντίστασης, σελ. 24
 - 15 Ό.π., Ι. Παπαθανασίου, Το ΚΚΕ στην πρόκληση της Ιστορίας, σελ. 116
 - 16 Θ. Κουτσουμπός, Μορφές εναλλακτικής εξουσίας στην Ελεύθερη Ελλάδα κατά την Κατοχή, Περ. Ουτοπία, σελ. 115-135
 - 17 Mazower επιμ., Σ. Καλύβας-Κόκκινη τρομοκρατία, Η βία της αριστεράς στην κατοχή, σελ. 169
 - 18 Διάλογος για την Ιστορία, ό.π., σελ. 4-5
 - 19 Mazower, ό.π., Καλύβας, σελ. 162
 - 20 Νότια Πελοπόννησος, 1935-1950, Γιάννης Καρακατσάνης (επιμ.), Λυμπεράτος, σελ. 92, Αλφειός
 - 21 Mazower, ό.π., Καλύβας, σελ. 167
 - 22 Νοτια πελοποννησος, Μ. Λυμπεράτος, Τα Γερμανικά αντίποινα, τα τάγματα ασφαλείας και ο ΕΛΑΣ, Σελ. 65
 - 23 .Ο.π., Σελ. 88

-
- 24 Ό.π.σελ.91
- 25 Η Ελλάδα στην δεκαετία του 1940-1950,Ένα έθνος σε κρίση,Λ.Μπέρεντζεν,Η απελευθέρωση της Πελοποννήσου,Θεμέλιο,σελ.235
- 26 Νότια Πελοπόννησος,Μ.Λυμπεράτος,σελ.93
- 27 Π.Μούτουλας,Πελοπόννησος 1940-1945,Βιβλιόραμα,Αθήνα 2004,σελ.573
- 28 Ό.π,σελ.581
- 29 Η Ελλάδα στην δεκαετία του 1940-1950,Ένα έθνος σε κρίση,Θεμέλιο,Λ.Μπέρεντζεν,σελ.232
- ³⁰ Η προσωπικότητα του Άρη Βελουχιώτη και η Εθνική Αντίσταση,Επιστημονικό συμπόσιο,Επιμ.Κ.Κουτσούκης,Φιλίστωρ,Παπαστράτης,Συμμαχικές Σκοπιμότητες και αντιδράσεις,σελ.131
- 31 Η Ελλάδα στην δεκαετία του 1940-1950,Ένα έθνος σε κρίση,Μπέρεντζεν,σελ.230
- 32 Ό.π,σελ.233
- 33 Ν.Πελοπόννησος,Λυμπεράτος,σελ.91
- 34 Τάσος Κωστόπουλος,Η αυτολογοκριμένη μνήμη Τα τάγματα ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνοκοφροσύνη, Φιλίστωρ, 2005,σελ.52
- 35 Διάλογος για την Ιστορία,σελ.21
- 36 Ν.Παπαναστασίου-Χ.Φλάισερ,Δομή και στρατηγικές της γερμανικής διοίκησης στη κατεχόμενη Ελλάδα,Αρχειοτάξιο
- 37 Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα,Β΄Παγκόσμιος Πόλεμος 1940-1945 Κατοχή-Αντίσταση,Τόμ. Γ2,Χ.Χατζηιωσήφ,Η ελληνική οικονομία πεδίο μάχης και αντίστασηςσελ.204-205
- 38 Τάσος Κωστόπουλος,Η αυτολογοκριμένη μνήμη Τα τάγματα ασφαλείας και η μεταπολεμική εθνοκοφροσύνη, Φιλίστωρ, 2005
- ³⁹ Θανάσης Χατζής, Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε,τόμος Α΄,Δωρικός, Αθήνα 1983 (γ΄ έκδοση),σελ.87
- 40 Ό.π,σελ.78
- 41 Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα,τομ.Γ2,Λυμπεράτος,σελ.27
- ⁴² Γιώργος Πετρόπουλος,Τα τάγματα ασφαλείας στην Πελοπόννησο,Ιδεολογικές διαστάσεις και μνημονικός λόγος,Διδακτορική διατριβή-ΠΜΣ Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας,2007,σελ.33
- 43 Κωστοπουλος,ό.π,σελ.43
- 44 Διάλογος για την Ιστορία,σελ.20
- 45 Ό.π.σελ.24
- 46 Κωστοπουλος,ό.π,σελ.31
- 47 Π.Μούτουλας,Πελοπόννησος 1940-1945,Βιβλιόραμα,Αθήνα 2004,σελ.473
- 48 Φοίβος Οικονομίδης,Η ΕΚΚΑ,Το 5/42 και η εμφύλια σύγκρουση,Ε Ιστορικά
- 49 Πετρόπουλος,μνήμη και λήθη του εμφυλίου πολέμου,σελ.234
- 50 Ό.π,σελ.232
- ⁵¹ Γιώργος Πετρόπουλος,Τα τάγματα ασφαλείας στην Πελοπόννησο,ό.π,σελ.45
- 52 Μαρία Φιλοσόφου,Κατοχή και Αντίσταση στην Αχαια Κοινωνικές και εκπαιδευτικές διαστάσεις Διδακτορική διατριβή
- 53 Ό.π,σελ.257
- ⁵⁴ Γιώργος Νικητόπουλος,Η δίωξη των δωσιλόγων της Κατοχής στην Πάτρα,Τα πρακτικά των δικών και οι εφημερίδες της πόλης,Διδακτορική διατριβή- ΠΜΣ Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας,2007,σελ.15
- ⁵⁵ Ό.π,σελ.16
- 56 Ελλάδα 1936-1944 Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας, Επιστημονική επιμέλεια Χ.Φλάισερ- Ν. Σβορώνος, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ ,σελ.272-273
- 57 Ό.π,σελ.268
- 58 Ό.π,σελ.272
- ⁵⁹ Procopis Papastratis, British policy towards Greece during the second world war 1941-1944, Cambridge University Press, 1984,σελ.103
- ⁶⁰ Ό.π,σελ.85
- ⁶¹ Ό.π,σελ.87
- ⁶² Ό.π,σελ.123
- 63 Ένα έθνος σε κρίση,Μπέρεντζεν,σελ.273
- 64 Ό.π,σελ.274

-
- 65 Οι άλλοι καπετάνιοι Αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου,Μαραντζίδης,σελ.20
- 66 Καλυβας το βημα 12/2/2006
- 67 Ελεφαντης ,Μας πήραν την Αθήνα,σελ.231
- 68 D.Eudes,Οι καπετάνιοι,σελ.67
- 69 Διάλογος για την Ιστορία,σελ.23
- 70 Σ.Καλύβας, Έμποροι,κτηνοτρόφοι και αγροφύλακες,Το Βήμα-βιβλία,12/2/2006
- 71 -«Εχθρός» εντός των τειχών Όψεις του δωσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής,επιμ.Ι.Μιχαηλίδης,Ελληνικά Γράμματα,Αθήνα 2008,σελ.232
- 72 Οι άλλοι καπετάνιοι ,Μαραντζίδης,Οι ένοπλοι εθνικιστές αρχηγοί στη Βόρεια Ελλάδα,σελ.53
- 73 Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα,τόμ.Γ2,Λυμπεράτος,σελ.56-57
- 74 Θανάσης Σφήκας,Μία άλλη συζήτηση που μυρίζει «ναφθαλίνη»:Ο Μελιγαλάς,το κονσερβοκούτι και η αναθεώρηση τη ιστορίας,Ουτοπία,σελ.171-172
- 75 Φλαιοσερ-στεμμα και σβαστικά-σελ.117 τομ.β΄
- 76 Ό.π,σελ.120
- 77 Φλάισερ,σελ.120
- 78 Ό.π,σελ.155
- 79 Ό.π,σελ.147
- 80 Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα,τόμ.Γ2,Λυμπεράτος,σελ.54
- 81 Οι Ναζί για την Εθνική Αντίσταση στην Ελλάδα,Επτά απόρρητες εκθέσεις του Γενικού επιτελείου του Χίτλερ,Δρόμων Μυνήματα Ε.π.ε
- 82 Ό.π,σελ.41
- 83 Ο.π,σελ.42
- 84 Ό.π,σελ.54
- 85 Ό.π,σελ.79
- 86 Ό.π,σελ.92
- 87 Historein,Book reviews,Vol.8(2008),Book reviews-S.Kalyvas the logic of violence in civil war by Neni Panourgia,p.194-197
- 88 S.Kalyvas,The logic of violence in civil war,Cambridge studies,σελ.21-23
- 89 S.Kalyvas,The logic of violence in civil war,Cambridge studies,σελ.25
- 90 Paul Thompson,Φωνές από το παρελθόν,Πλέθρον,σελ.272
- 91 Μνήμες και λήθη του Εμφυλίου πολέμου,Π.Βόγλης,Οι μνήμες της δεκαετίας του 1940 ως αντικείμενο ιστορικής ανάλυσης,σελ.73
- 92Ό.π,σελ.92
- 93 Τασούλα Βερβενιωτη, Η πολιτική συγκυρία,ο ερευνητής και ο αφηγητής,Επιθεωρηση κοινωνικων ερευνων-τευχ.107,σελ.157-181
- 94 Ό.π,σελ.161
- 95 Paul Thompson,σελ.280
- 96 Ό.π,σελ.35
- 97 Δήμητρα Λαμπροπούλου,Γράφοντας από τη Φυλακή Όψεις της υποκειμενικότητας των πολιτικών κρατουμένων 1947-1960,Νεφέλη
- 98 Ένα έθνος σε κρίση,Κ.Τσουκαλάς,Η ιδεολογική επίδραση του εμφυλίου,σελ.571
- 99 Ό.π,σελ.574
- 100 Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα,Ανασυγκρότηση-Εμφύλιος-Παλινόρθωση,Τόμ.Δ2,Βιβλιόραμα,Στρατής Μπουρνάζος,Αντικομμουνισμός,ιδεολογικός λόγος και πρακτικές,σελ.24
- 101 Paul Thompson,ό.π,σελ.165
- 102 Διάλογος για την ιστορία,ό.π,σελ.4-5
- 103 Χάγκεν Φλάισερ. Στέμμα και σβάστικά : Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης, 1941-1944 τόμ Β΄,σελ.29-30
- 104 Πέτρος Στ.Μακρής Στάικος,Κίτσος Μαλτέζος,Ο αγαπημένος των θεών,σελ.143
- 105 Ό.π,σελ.113
- 106 Χάγκεν Φλάισερ,ό.π,σελ.35
- 107 Ιασωνας Χανδρινός,Το τιμωρό χέρι του λαού Η δράση του ΕΛΑΣ και της ΟΠΛΑ στην κατεχόμενη πρωτεύουσα 1942-1944,Θεμέλιο,σελ.163-166

-
- 108 Οντέτ Βαρών Βασάρ, Η ενηλικίωση μιας γενιάς Νέοι και νέες στην Κατοχή και την Αντίσταση, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, σελ.245
- 109 Ό.π, σελ.247
- 110 Φλάισερ, ό.π, σελ.41
- 111 Ιασωνας Χανδρινός, ό.π, σελ.182
- 112 Στάικος, ό.π, σελ.13
- 113 Ό.π, σελ.132
- ¹¹⁴ Χάγκεν Φλάισερ, Έως εδώ, 31/1/10, Το Βήμα
- 115 British policy towards Wartime resistance in Yugoslavia and Greece, edited by Phyllis Auty and Richard Clogg, Macmillan press, London and Basingstoke 1975, p.138
- 116 Βρετανική πολιτική και αντιστασιακά κινήματα στην Ελλάδα η απόρρητη έκθεση του ταγματάρχη David J. Wallace (1943), μτφ. Πέτρος Στ. Μακρής-Στάϊκος, Ωκεανίδα, Αθήνα 2009, σελ.61
- 117 E.C.W Myers, Η Ελληνική Περιπλοκή Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα, μτφ. Λουκάς Θεοδωρακόπουλος, Εξάντας, Αθήνα 1975, σελ.184
- 118 Βρετανική πολιτική και αντιστασιακά κινήματα στην Ελλάδα η απόρρητη έκθεση του ταγματάρχη David J. Wallace (1943), σελ.111
- 119 Χάγκεν Φλάισερ, Προς τι η προβολή ενός μοιραίου ανθρώπου;, ΤΑ ΝΕΑ-Βιβλιοδρόμιο, 28/11/09
- 120 Θανάσης Δ. Σφήκας, Πόλεμος και ειρήνη στη στρατηγική του ΚΚΕ, Φιλίστωρ, Αθήνα 2001, σελ.62
- 121 Μιχάλης Λυμπεράτος, Η έννοια του ιστορικού χρόνου και οι προσεγγίσεις της Ιστορίας του Εμφυλίου πολέμου-Ζητήματα μεθοδολογίας, Μνήμων 27, Αθήνα 2005, σελ.184
- 122 Ηλίας Νικολακόπουλος, Γεώργιος Β΄: ο κακός δαίμων της Ελλάδας, ΤΑ ΝΕΑ-Βιβλιοδρόμιο, 28/11/09
- 123 Ελλάδα 1936-1944, Γ.Μαργαρίτης, Εμφύλιες διαμάχες στην κατοχή, σελ.505
- 124 ό.π, σελ.511
- 125 FO 371/37201
- 126 Στέφανος Σαράφης, Ο ΕΛΑΣ, Επικαιρότητα, Αθήνα 1999, σελ.80-82
- 127 Μιχάλης Λυμπεράτος, Οι «εμφύλιοι πόλεμοι» της Κατοχής, «η αναθεώρηση» και η αναπαραγωγή της εμφυλιοπολεμικής ιστοριογραφίας του παρελθόντος, Περιοδικό Ουτοπία, τεύχ.82, σελ.50
- 128 ό.π, σελ.53
- 129 Ελλάδα 1936-1944, σελ.294
- 130 ό.π, σελ.295
- ¹³¹ Ιωάννης Παπαφλωράτος, ΕΔΕΣ-άγνωστες πτυχές από την ιστορία της οργάνωσης, Περισκόπιο, 2007, σελ.75
- 132 Ελλάδα 1936-1944, Μπέρντζεν, σελ.266
- 133 Θανάσης Χατζής, Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε, τόμος Δ΄, Δωρικός, Αθήνα 1983 (γ΄ έκδοση), σελ.124
- 134 Γρηγόρης Φαράκος, Ο ΕΛΑΣ και η εξουσία τόμ Α, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σελ.34
- 135 Φαράκος, σελ.76
- 136 Γρηγόρης Φαράκος, Ο ΕΛΑΣ και η εξουσία τόμ Β, σελ.54
- 137 Ό.π, σελ.129
- 138 Θανάσης Χατζής, ό.π, σελ.176
- 139 Ό.π, σελ.224
- ¹⁴⁰ Δ.Βλαντάς, Ο Νίκος Ζαχαριάδης και οι 22 συνεργάτες του, Γλάρος
- ¹⁴¹ Β.Μπαρτζώτας, Εξήντα χρόνια κομμουνιστής, Σύγχρονη Εποχή
- ¹⁴² Δημήτρης Βλαντάς, Ημερολόγιο 1947-1949, Επιμ. Νίκος Μαραντζίδης, Γιώργος Αντωνίου, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, σελ.20
- ¹⁴³ Ι.Παπαθανασίου, Χρήσεις και καταχρήσεις των πηγών ή η ιστορία ως «εντύπωση»(II): λίγα λόγια ακόμη για την σκόνη των παραποιήσεων, π.Τα Ιστορικά τχ.49, Δεκέμβριος 2008
- ¹⁴⁴ Ημερολόγιο, σελ.66-67
- ¹⁴⁵ Ι.Παπαθανασίου, ό.π, σελ.477
- ¹⁴⁶ 3η Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ 10-14/10/1950, Έρευνα Π.Ροδάκης, Γλάρος, σελ.246

-
- ¹⁴⁷ Γ.Βοντίσιος Γούσιος-Οι αιτίες για τις ήττες,τη διάσπαση του ΚΚΕ και της ελληνικής αριστεράς,Κακουλίδης
- ¹⁴⁸ Ημερολόγιο Βλαντά,ό.π,σελ.83
- 149 Οι βασικές ερευνητικές θεματικές της εποχής συμπυκνώνονται στο συλλογικό έργο «Ένα Έθνος σε κρίση»
- 150 Νότια Πελοπόννησος,Σ.Καλύβας,Η γεωγραφία της εμφύλιας βίας στη κατοχική μεσοσηνία,σελ.43
- 151 Θανάσης Δ. Σφήκας, Το χωλό άλογο-Οι διεθνείς συνθήκες της ελληνικής κρίσης 1941-1949, Βιβλιόραμα,σελ.28
- 152 Ριζοσπάστης,Η ένοπλη αγγλική επέμβαση,3 Δεκέμβρη 2009
- 153 Χανδρινός,ό.π,σελ.145
- 154 Ν.Μαραντζίδης,Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας,Αλεξάνδρεια,σελ.153.Στο τελευταίο αυτό πόνημα του «νέου κύματος»,το ΚΚΕ φέρεται να «εξαπολύει τον αγώνα του στηριζόμενο ολοκληρωτικά στον ξένο παράγοντα και όχι σε μία κοινωνική δυναμική ανατροπής της καθεστυκίας τάξης».Το ΚΚΕ δηλαδή μέσω του ΔΣΕ παρουσιάζεται ξανά σαν μία εξωκοινωνική δύναμη που δεν διαθέτει κανένα κοινωνικό έρεισμα και παρ'όλα αυτά έχει την δύναμη να εξαπολύει τριετή εμφύλιο πόλεμο απέναντι σε μία ανασυνταγμένη κρατική οντότητα(κυβέρνηση της Αθήνας)και τους δικούς της εξωτερικούς συμμάχους?Επιπλέον στο συγκεκριμένο βιβλίο για μια ακόμη φορά σε εργασία αυτής της ιστοριογραφικής προέλευσης η μελέτη μίας αντιμαχόμενης πολιτικοστρατιωτικής παράταξης γίνεται μονοσήμαντα χωρίς καμία σύνδεση με τις μορφές δράσης του αντιπάλου.Είναι σαν ο ΔΣΕ να αποτελούσε μία αυτόνομη κοινότητα μέσα στα βουνά της Μακεδονίας που δεν ετεροκαθοριζόταν από τις συνεχείς αλλαγές των πολιτικών/στρατιωτικών τακτικών που ακολουθούσε το κράτος της Αθήνας και ο Εθνικός Στρατός.Η «σκληρότητα» όμως στο εσωτερικό ενός στρατιωτικού σχηματισμού για να κατανοηθεί είναι ανάγκη να μελετάται και με τους όρους που επικαθορίζει τα πλαίσια της αντιπαράθεσης ο εκάστοτε στρατιωτικός αντίπαλος.
- 155 Εφημ.Λαϊκή Φωνή 3/12/1944
- 156 Γ.Ν Μοσχόπουλος,Συμφωνία Καζέρτας,Καθημερινή 10/10/04
- 157 Οι ανατολικές συνοικίες τον Δεκέμβρη του 1944,Έκδοση της 6ης Αχτίδας της ΚΟΑ,Αθήνα 1945, σελ.65
- 158 Τάσος Βουρνάς,Ιστορία της Νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας,Ο εμφύλιος,Τόμ.Δ,Πατάκη,σελ.93
- 159 Θ.Σφήκας,Χωλό άλογο,σελ.21
- 160 Ό.π,σελ.26
- 161 Ό.π,σελ.27
- 162 Νάση Μπαλτά,Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος(1946-1949)μέσα από τον Γαλλικό τύπο,Οδυσσέας
- ¹⁶³ Ε.Χατζηβασιλείου,Εισαγωγή στην Ιστορία του ψυχροπολεμικού κόσμου,Πατάκη,σελ.72
- ¹⁶⁴ Ό.π,σελ.76
- ¹⁶⁵ Ν.Λεμπέντεβα-Μ.Ναρίνσκι,Η Κομμουνιστική Διεθνής στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο,Επιμ.Γ.Φαράκος,Ελληνικά Γράμματα,σελ.145
- ¹⁶⁶ Ό.π,σελ.150
- ¹⁶⁷ Γ.Φαράκος,Σχέσεις ΚΚΕ και Διεθνούς Κομμουνιστικού Κέντρου,Ελληνικά Γράμματα,σελ.117
- ¹⁶⁸ Η εποχή της σύγχυσης,Ν.Μαραντζίδης,Η τοπική διάσταση της κατοχής και του ελληνικού εμφυλίου πολέμου,σελ.174
- ¹⁶⁹ Ό.π,Σ.Καλύβας,Η δεκαετία του 1940 μέσα από τρεις ιστορικές εγκυκλοπαίδειες,σελ.204-205
- ¹⁷⁰ Ε.Ηobsbawm,Για την Ιστορία,σελ.246

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ/ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- Ανάλεκτα κοινωνικής ιστορίας,περιοδική έκδοση της ΕΔΙΑ,Τεύχ.1ο,Φθινόπωρο 2010
- Άγγελος Ελεφάντης, {Μας πήραν την Αθήνα}, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003
- Α.Ζαούσης,{Η τραγική αναμέτρηση(1945-1949),Ο μύθος και η αλήθεια,Τόμ.Β'},Ωκεανίδα,Αθήνα 1996
- Β.Δαλκαβούκης-Ε.Πασχαλούδη-Η.Σκουλίδας-Κ.Τσέκου(επιμ.)-{Αφηγήσεις για τη δεκαετία του 1940 Από το λόγο του κατοχικού κράτους στη μετανεωτερική ιστοριογραφία},Επίκεντρο,Θεσσαλονίκη,2012
- Γιάννης Ιατρίδης(επιμ.),{Η Ελλάδα στην δεκαετία του 1940-1950,Ένα έθνος σε κρίση},Θεμέλιο,Αθήνα 1984
- Γιάννης Ν. Γιανουλόπουλος, {Ο μεταπολεμικός κόσμος Ελληνική Ευρωπαϊκή Ιστορία (1945-1963)}, Παπαζήση,Αθήνα, 1992
- Γρηγόρης Φαράκος (επιμ.),{Δεκέμβρης του '44 Νεώτερη έρευνα Νέες Προσεγγίσεις, Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης} , Φιλίστωρ, Αθήνα 1996

-
- Γρηγόρης Φαράκος, {Ο ΕΛΑΣ και η εξουσία τόμ Α+Β}, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000
- Γ.Φαράκος,{Σχέσεις ΚΚΕ και Διεθνούς Κομμουνιστικού Κέντρου},Ελληνικά Γράμματα,Αθήνα 2004
- Γ.Βοντίσιος Γούσιας-{Οι αιτίες για τις ήττες,τη διάσπαση του ΚΚΕ και της ελληνικής αριστεράς},Κακουλίδης
- Δήμητρα Λαμπροπούλου,{Γράφοντας από τη Φυλακή Όψεις της υποκειμενικότητας των πολιτικών κρατουμένων 1947-1960},Νεφέλη,Αθήνα 1999
- Δημήτρης Βλαντάς,{Ημερολόγιο 1947-1949},Επιμ.Νίκος Μαραντζίδης,Γιώργος Αντωνίου,Βιβλιοπωλείο της Εστίας,Αθήνα 2007
- Ε Ιστορικά –{Δεκέμβρης 44 Οι μάχες στις γειτονιές της Αθήνας},Ελευθεροτυπία,Αθήνα,Δεκέμβριος 2010
- Ε Ιστορικά-{Η συμφωνία της Βάρκιζας-το Πρελούδιο του Εμφυλίου πολέμου}, Αθήνα,Φλεβάρης 2010
- Ε Ιστορικά-{ΕΑΜ 70 χρόνια από την ίδρυσή του},Αθήνα, Σεπτέμβριος 2011
- Ε.Χατζηβασιλείου,{Εισαγωγή στην Ιστορία του ψυχροπολεμικού κόσμου},Πατάκη,Αθήνα 2001
- Θανάσης Χατζής,{ Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε,τόμος Δ'},Δωρικός, Αθήνα 1983 (γ' έκδοση)
- Θανάσης Δ. Σφήκας, {Πόλεμος και ειρήνη στη στρατηγική του ΚΚΕ 1945-1949},Φιλίστωρ, Αθήνα 2001
- Θανάσης Δ. Σφήκας, {Το χωλό άλογο-Οι διεθνείς συνθήκες της ελληνικής κρίσης 1941-1949}, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007

-
- Θανάσης Δ. Σφήκας, {Οι Άγγλοι Εργατικοί και ο Εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα- Ο ιμπεριαλισμός της «Μη-Επέμβασης», μτφ. Βίλλυ Φωτοπούλου}, Φιλίστωρ, Αθήνα 1996
- Ιασωνας Χανδρινός,{Το τιμωρό χέρι του λαού Η δράση του ΕΛΑΣ και της ΟΠΛΑ στην κατεχόμενη πρωτεύουσα 1942-1944},Θεμέλιο,Αθήνα,2012
- Ιορντάν Μπάεφ, {Ο εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα: Διεθνείς διαστάσεις}, Φιλίστωρ, Αθήνα 1996
- Ι.Μιχαηλίδης (επιμ.),{«Εχθρός» εντός των τειχών Όψεις του δωσιλογισμού στην Ελλάδα της Κατοχής},Ελληνικά Γράμματα,Αθήνα 2008
- Ιωάννης Ιατρίδης, {Εξέγερση στην Αθήνα},Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1973
- Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα,{Ανασυγκρότηση-Εμφύλιος-Παλινόρθωση,Τόμ.Δ1-Δ2},Βιβλιόραμα,Αθήνα 2009
- Νίκος Μαραντζίδης(επιμ.),{Οι άλλοι καπετάνιοι Αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της Κατοχής και του Εμφυλίου},Βιβλιοπωλείο της Εστίας,Αθήνα 2008
- Ντέιβιντ Κλόουζ,{Οι ρίζες του εμφυλίου πολέμου στην Ελλάδα},Φιλίστωρ,Αθήνα,2003
- Ν.Λεμπέντεβα-Μ.Ναρίνσκι,{Η Κομμουνιστική Διεθνής στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο},Επιμ.Γ.Φαράκος,Ελληνικά Γράμματα,Αθήνα 2004
- Οι ανατολικές συνοικίες τον Δεκέμβρη του 1944,Έκδοση της 6ης Αχτίδας της ΚΟΑ,Αθήνα 1945
- Οι Ναζί για την Εθνική Αντίσταση στην Ελλάδα,Επτά απόρρητες εκθέσεις του Γενικού επιτελείου του Χίτλερ,Δρόμων/Μυνήματα Ε.Π.Ε.,Αθήνα 2012

-
- Οντέτ Βαρών Βασάρ,{Η ενηλικίωση μιας γενιάς Νέοι και νέες στην Κατοχή και την Αντίσταση},Βιβλιοπωλείο της Εστίας,Αθήνα 2009
 - Πέτρος Μακρής Στάικος(επιμ.),{Βρετανική πολιτική και αντιστασιακά κινήματα στην Ελλάδα, η απόρρητη έκθεση του ταγματάρχη David J. Wallace (1943)}, μτφ. Πέτρος Στ. Μακρής-Στάϊκος, Ωκεανίδα, Αθήνα 2009
 - Π.Μούτουλας,{Πελοπόννησος 1940-1945} ,Βιβλιόραμα,Αθήνα 2004
 - Π.Ροδάκης (έρευνα),{3η Συνδιάσκεψη του ΚΚΕ 10-14/10/1950},Γλάρος,Αθήνα 1988
 - Πέτρος Στ.Μακρής Στάικος,{Κίτσος Μαλτέζος,Ο αγαπημένος των θεών},Ωκεανίδα,Αθήνα 2000
 - Ρ.Βαν Μπουσχότεν κ.ά(επιμ.),{Μνήμες και λήθη του Εμφυλίου πολέμου} ,Επίκεντρο,Θεσσαλονίκη 2008
 - Σόλων Νεοκ. Γρηγοριάδης, {Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας (1941-1974)},Ελευθεροτυπία,Αθήνα,2011
 - Στεφάν Κουρτουά(επιμ.)-{Η μαύρη βίβλος του κομμουνισμού},Βιβλιοπωλείο της Εστίας,Αθήνα 2001
 - Στέφανος Σαράφης,{ Ο ΕΛΑΣ}, Επικαιρότητα, Αθήνα 1999
 - Τασούλα Βερβενιώτη,{Διπλό βιβλίο},Βιβλιόραμα,Αθήνα 2003
 - Χρήστος Χατζηιωσήφ(επιμ.)-{Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα,Β΄Παγκόσμιος Πόλεμος 1940-1945 Κατοχή-Αντίσταση,Τόμ. Γ1-Γ2},Βιβλιόραμα,Αθήνα 2007
 - Χ.Φλάισερ- Ν. Σβορώνος (επιμ.)-{Ελλάδα 1936-1944 Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Σύγχρονης Ιστορίας}, Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ, Αθήνα 1989

-
- Φλάισερ Χάγκεν. {Στέμμα και σβάστικα : Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης}, 1941-1944 τόμ Α+Β - 1η έκδ. - Αθήνα : Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2009
 - Φλάισερ Χάγκεν, (επ.),{ Η Ελλάδα '36-'49: Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο}, Καστανιώτη, Αθήνα 2003
 -
 - Heinz Richter,{ Η επέμβαση των Άγγλων στην Ελλάδα Από τη Βάρκιζα στον εμφύλιο πόλεμο Φεβρουάριος 1945- Αύγουστος 1946, μετάφραση Περικλής Βαλλιάνος, Γιώργος Γιάνναρης}, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 2003
 - C.M Woodhouse,{ Το μήλο της έριδος Η ελληνική αντίσταση και η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων}, Εξάντας, Αθήνα 1976
 - -D.Eudes,{Οι καπετάνιοι},Εξάντας,Αθήνα 1995(1η έκδοση 1975)
 - E.Carr,{Τι είναι ιστορία},Μτφ.Ανδρέας Παππάς,Γνώση,Αθήνα 1999
 - E.C.W Myers, {Η Ελληνική Περιπλοκή Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα, μτφ. Λουκάς Θεοδωρακόπουλος}, Εξάντας, Αθήνα 1975
 - Hobsbawm Eric, {Η εποχή των άκρων: Ο Σύντομος εικοστός αιώνας (1914-1991)}, Θεμέλιο, Αθήνα 2004
 - Hobsbawm Eric,{Για την ιστορία},Θεμέλιο,Αθήνα,1998
 - Mark Mazower(επιμ.),{Μετά τον πόλεμο,Η ανασυγκρότηση της οικογένειας του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα,1943-1960},Αλεξάνδρεια,Αθήνα 2003
 - Paul Thompson,{Φωνές από το παρελθόν},Πλέθρον,Αθήνα 2002
 - Phyllis Auty and Richard Clogg(edited by),{British policy towards Wartime resistance in Yugoslavia and Greece}, edited by, Macmillan press, London and Basingstoke 1975

-
- Procopis Papastratis, {British policy towards Greece during the second world war 1941-1944}, Cambridge University Press, 1984
 - R.J.Evans,{Για την υπεράσπιση της ιστορίας},μτφ.Λυδία παπαδάκη,Σαββάλας,Αθήνα 2009
 - S.Kalyvas,{The logic of violence in civil war},Cambridge studies
 - Stavrakis Peter, {Moscow and the Greek communism 1944-1949}, Cornell University Press, London 1989

Άρθρα

- Αλέξανδρος Δάγκας-Κυριακή Τσουκαλά,Μεταμοντερνισμός και Ιστορία.Μια κριτική προσέγγιση, Περιοδικό Ουτοπία,τεύχ.82
- Διάλογος για την Ιστορία,18 ειδικοί συζητούν για τη βία στον ελληνικό εμφύλιο,Τα ΝΕΑ-Βιβλιοδρόμιο,Δεκέμβριος 2004
- Ηλίας Νικολακόπουλος, Γεώργιος Β΄: ο κακός δαίμων της Ελλάδας, ΤΑ ΝΕΑ-Βιβλιοδρόμιο, 28/11/09
- Θ.Κουτσουμπός,Μορφές εναλλακτικής εξουσίας στην Ελεύθερη Ελλάδα κατά την Κατοχή,Περ.Ουτοπία,σελ.115-135
- Θανάσης Σφήκας,Μία άλλη συζήτηση που μυρίζει «ναφθαλίνη»:Ο Μελιγαλάς,το κονσερβοκούτι και η αναθεώρηση τη ιστορίας,Ουτοπία Τευχ.69-Μάρτιος Απρίλιος 2006
- Θανάσης Σφήκας,Ο ναρκισσισμός των μικρών πραγμάτων,Περί σύγχυσης,ιστοριογραφίας και άλλων δαιμόνων,Μνήμων 30(2009)

-
- Ιωάννα Παπαθανασίου,Χρήσεις και καταχρήσεις των πηγών ή η ιστορία ως «εντύπωση»,π.Τα Ιστορικά τχ.47,Δεκέμβριος 2007,σελ.457-473
- Χρήσεις και καταχρήσεις των πηγών ή η ιστορία ως «εντύπωση»(II):λίγα λόγια ακόμη για την σκόνη των παραποιήσεων,π.Τα Ιστορικά τχ.49,Δεκέμβριος 2008,σελ.472-480
- Χρήσεις και καταχρήσεις των πηγών ή η ιστορία ως «εντύπωση»(III):δέκα σημεία που δεν περιμένουν απάντηση,π.Τα Ιστορικά τχ.50,Ιούνης 2009,σελ.472-480
- Μιχάλης Λυμπεράτος,Οι «εμφύλιοι πόλεμοι» της Κατοχής, «η αναθεώρηση» και η αναπαραγωγή της εμφυλιοπολεμικής ιστοριογραφίας του παρελθόντος,Περιοδικό Ουτοπία,τεύχ.82
- Μιχάλης Λυμπεράτος,Η έννοια του ιστορικού χρόνου και οι προσεγγίσεις της Ιστορίας του Εμφυλίου πολέμου-Ζητήματα μεθοδολογίας,Μνήμων 27,Αθήνα 2005
- Ν.Παπαναστασίου-Χ.Φλάισερ,Δομή και στρατηγικές της γερμανικής διοίκησης στη κατεχόμενη Ελλάδα,Αρχειοτάξιο
- Σ.Καλύβας, Έμποροι,κτηνοτρόφοι και αγροφύλακες,Το Βήμα-βιβλία,12/2/2006

Σ.Καλύβας-Ν.Μαραντζίδης, Από την τραγωδία στο «έπος»,Το Βήμα,15/4/2007

Σ.Καλύβας,Η γεωγραφία της εμφύλιας βίας στη κατοχική μεσσηνία,
<http://stathis.research.yale.edu/>

-Τασούλα Βερβενιωτη, Η πολιτική συγκυρία,ο ερευνητής και ο αφηγητής,Επιθεωρηση κοινωνικων ερευνων-τευχ.107,σελ.157-181,2002

-Φοίβος Οικονομίδης,Η ΕΚΚΑ,Το 5/42 και η εμφύλια σύγκρουση,Ε
Ιστορικά,22/11/2001

-Χάγκεν Φλάισερ, Προς τι η προβολή ενός μοιραίου ανθρώπου;,
ΤΑ ΝΕΑ-Βιβλιοδρόμιο,28/11/09

Χάγκεν Φλάισερ,Έως εδώ,31/1/10,Το Βήμα

Neni Panourgia ,Historein,Book reviews,Vol.8(2008),Book reviews-
S.Kalyvas the logic of violence in civil war by

Αρχεία

Fo 371/37204, 371/37197, 371/43678 371/37201, 371/37202.

-Γιώργος Πετρόπουλος,Τα τάγματα ασφαλείας στην
Πελοπόννησο,Ιδεολογικές διαστάσεις και μνημονικός
λόγος,Διπλωματική εργασία-ΠΜΣ Πολιτικής Επιστήμης και
Ιστορίας,2007

-Γιώργος Νικητόπουλος,Η δίωξη των δωσιλόγων της Κατοχής στην
Πάτρα,Τα πρακτικά των δικών και οι εφημερίδες της
πόλης,Διπλωματική εργασία- ΠΜΣ Πολιτικής Επιστήμης και
Ιστορίας,2007

-Μαρία Φιλοσόφου,Κατοχή και Αντίσταση στην Αχαια Κοινωνικές
και εκπαιδευτικές διαστάσεις Διδακτορική διατριβή-Πανεπιστήμιο
Πατρών.Τμήμα Επιστημών της εκπαίδευσης και της αγωγής στην
προσχολική ηλικία,2009

-Μαρία Καβάλα,Η Θεσσαλονίκη στην Γερμανική Κατοχή(1941-
1944):κοινωνία,οικονομία και διωγμός Εβραίων,Διδακτορική
διατριβή-Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας,Πανεπιστήμιο
Κρήτης,2009

-Σαμπατακάκης , Θεόδωρος Δ. Οι βρετανικές υπηρεσίες κατά την περίοδο του δεύτερου Παγκόσμιου Πόλεμου στην Ελλάδα
Διδακτορική Διατριβή - Πάντειο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, 2003